

DİL VE KONUŞMA BOZUKLUKLARI AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ GELİŞİMSEL DİL BOZUKLUKLARI

- Dr. Öğr. Üyesi **Ayşın NOYAN ERBAŞ**
- Dr. Öğr. Üyesi **Şükriye KAYHAN AKTÜRK**

**ÖZEL EĞİTİM VE REHBERLİK HİZMETLERİ
GENEL MÜDÜRLÜĞÜ**

2024

1.
Kitap

Genel Yayın Yönetmeni	Doç. Dr. Mustafa OTRAR
Yayın Koordinatörü	Gökçağrı GÜREL
Proje Koordinatörü	Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Editör	Prof. Dr. Bülent TOĞRAM
Yazı İşleri	Dr. Mehmet Akif CİHAN
Yayına Hazırlayan	Sevil CANPOLAT Gülhan ERSOY Merve LAÇİN
Katkıda Bulunanlar	Sariye SEYREK
Tashih	Sevil CANPOLAT
Görsel Betimleme	Hafize DOĞAN
Görsel Tasarım	Sude Ajans Reklam Org. Tan. Ltd. Şti.
ISBN	978-975-11-8280-7

Aile Eğitimi Kitap Seti'nin her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğüne aittir. Setin içerikleri kaynak gösterilmeden hiçbir suretle alınıp yayınlanamaz.

Değerli Aileler,

Eğitimde tüm paydaşların bir araya gelerek ortak bir amaç uğruna çaba sarf etmesi, başarı için en önemli kriterlerdendir. Paydaşların en mühimlerinden birisi de muhakkak ki sizlersiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin ebeveyni veya vasisi olmak, sizleri de bizim nazarımda özel kılmaktadır. Bizler Millî Eğitim Bakanlığı mensupları olarak çocuğunuzun doğumundan mezuniyetine kadar geçireceğiniz süreçte sizlere destek vermek amacıyla gece gündüz çalışmaktayız. "Aile Eğitimi Kitap Seti'de" bu amaçla hazırlanmıştır. Setimiz, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitiminde, sizlere yol gösteren bir başucu kitabı görevi görecektir mahiyette hazırlanmıştır.

Sevgili Aileler, Kıymetli Öğretmenler,

Aile Eğitimi Kitap Seti; alanında uzman seksenden fazla akademisyen ve eğitimcinin uzun uğraşlar sonucunda ortaya çıkardığı, toplam 53 kitaptan oluşan bir yardımcı kaynak kitap setidir. Tüm yetersizlik türleri için kendi içerisinde ayrı kitap setleri barındıran ve her bir kitap setinin içerisinde de farklı yaş gruplarına veya alt yetersizlik türlerine hitap eden bir anlatım tarzı benimsenmiştir. Eğitim sürecinde ve sonrasında ihtiyaç duyacağınız teorik bilgiler, etkililiği bilimsel olarak kanıtlanmış uygulama örnekleriyle harmanlanmış ve uzun yıllar kullanılacak harika bir çalışma ortaya çıkmıştır.

Günümüz bilgi toplumunun ihtiyaçları ve teknolojik gelişmeler düşünüldüğünde video içeriklerin öğrenmede ne kadar etkili bir yöntem olduğu herkesin malumudur. Bu çalışmada kitaplarda yer alan teori ve uygulama içerikleri kısa videolar ile desteklemeye çalışılmıştır. Ayrıca bu videolar işitme ve görme yetersizliği olan aileler için erişilebilir formatta hazırlanmıştır. Bununla birlikte kitaplardaki görsel betimleme metinleri de düşünüldüğünde özel eğitim alanında her öğesiyle erişilebilir bir eser ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Takdimimi noktalarken "Aile Eğitimi Kitap Seti"nin sizlere özel eğitim ihtiyacı olan bireyler yetiştirirken yol gösterici olmasını ve her bir evladımızın eğitim hayatının sonunda, bağımsız bir yurttaş olarak yaşamlarına devam edecek seviyeye gelmelerinde katkı sağlamasını temenni ederim. "Özel Eğitim" alanında bir mihenk taşı görevi görecektir bu eserin hazırlanmasında emeği geçen tüm akademisyen, eğitimci ve Genel Müdürlüğümüzün kıymetli personellerini canı gönülden kutlar, setimizin memleketimize hayırlı olmasını umut ederim.

Doç. Dr. Mustafa OTRAR

Genel Müdür

SUNUŞ

Değerli Aileler,

Sizler, en değerli varlıklarınız olan biricik çocuklarınızın yaşam içinde kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak becerileri kazanabilmeleri için büyük bir mücadele vermektесiniz. Bu mücadelede sizlere yardımcı olabilmek için sağlık, eğitim, sosyal destek, güvenlik gibi alanlarda pek çok eğitimci ve uzman görev yapmaktadır. Tüm görevlilerin amacı, siz ailelerin çocuklarınızın gelişimi ve eğitimine katkıda bulunarak onları bağımsız bireyler hâline getirme sürecinde yanınızda olmaktır.

Gelişim özellikleri her ne olursa olsun her çocuğun ailesiyle mutlu, huzurlu ve geleceğe güvenle bakan bireyler olmaya hakkı vardır. Çocuklarınızın bu hakları elde edebilmesi, onlara verilecek nitelikli eğitim ve destek hizmetlerin sunulması ile mümkün olacaktır. Tüm çocukların bu nitelikli eğitim ve destek alma yönündeki anayasal haklarını, en verimli şekilde kullanabilmeleri için doktorların, öğretmenlerin, uzmanların yanı sıra siz ailelerin de önemli sorumlulukları yerine getirmeleri gerekir. Her anne baba mutlaka çocuğu için en iyisini ister. Sizler için önemli olan; en iyi bakıma, en iyi eğitime, en iyi destek hizmetlerine kolaylıkla erişebilmektir. Biz hizmet verenlerin de sizin çok önem verdiğiniz bu hizmetlerin geliştirilmesinde iş birliğimize ihtiyacımız vardır. İnanıyoruz ki uzmanlar ve eğitimciler ile aileler, el ele vererek çocukların toplum yaşamına katılımlarını sağlamak için en iyisini yapacaklardır.

Çocuklarınızın, uzmanlar ve eğitimcilerin sunduğu pek çok hizmetten en iyi şekilde yararlanabilmesi için siz ailelerin de bu sürece etkin katılmanız beklenmektedir. Şu bir gerçektir ki aileler çocuklarının gelişim ve eğitimlerinde katılımcı olduklarında çocuklarının okul başarıları artacağı gibi bağımsız yaşama hazırlanmaları da kolaylaşacaktır. Sizlere sunulan bu Aile Eğitimi Kitap Seti, tüm özel eğitim kategorileri ve tüm yaş grupları için alanında uzman akademisyenler tarafından titizlikle hazırlanmıştır. Sizler çocuğunuzun durumuna ve yaşına uygun olan kitapları, bu kitap setinden seçerek çocuğunuzun gelişim ve eğitimine katkıda bulunabileceksiniz.

Sevgili Öğretmenler, Değerli Aileler,

Kitap setlerimiz otizm spektrum bozukluğu, zihin yetersizliği, işitme yetersizliği, görme yetersizliği, fiziksel yetersizlik, öğrenme güçlüğü, dil ve konuşma bozukluğu, duygu ve davranış bozukluğu, çoklu yetersizlikler ve ailelerle çalışma konularını kapsamaktadır. Her bir kitap seti ise 0-3 yaş, 4-6 yaş, birinci kademe olan ilkokul, ikinci kademe olan ortaokul, üçüncü kademe olan ortaöğretim öğrencilerinin aileleri için ayrı ayrı hazırlanmıştır. Aynı zamanda tüm grupları ilgilendiren konular, ortak aile eğitimi kitap seti olan Özel Eğitimde Ailelerle Çalışma Seti'nde toplanmıştır. Tüm kitap setlerinde açıklanan konular, uzmanların ve öğretmenlerin hazırladığı videolarla zenginleştirilmiştir. Böylece sizler çocuğunuzun gelişimi ve eğitimiyle ilgili bilgileri edinirken aynı zamanda konuların videolarını izleyebileceksiniz. Özel eğitim ihtiyacı olan tüm bireylerin ailelerine yararlı olması dileğiyle...

Çocuk yetiştirmek bir sanattır, aileler sanatçılardır, çocuklar ailelerin eserleridir.

Prof. Dr. Atilla CAVKAYTAR
Proje Koordinatörü

GELİŞİMSEL DİL BOZUKLUKLARI AİLE EĞİTİMİ KİTAP SETİ YAZAR LİSTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ayşın NOYAN ERBAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Deniz KAZANOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Sema UZ HASIRCI

Dr. Öğr. Üyesi Seren DÜZENLİ ÖZTÜRK

Dr. Öğr. Üyesi Şükriye KAYHAN AKTÜRK

Arş. Gör. Beyza Nur DÜKAR

Arş. Gör. Kübra TETİK HACİTAHİROĞLU

Arş. Gör. Merve KARABATAK SUNDET

Öğr. Gör. Elif Meryem ÜNSAL AKKAYA

Uzm. DKT Işıl ÖZDEMİR

GENEL AMAÇ

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

Bu kitapların genel amacı; gelişimsel dil bozukluğu, konuşma sesi bozukluğu, akıcılık bozukluğu, ses bozukluğu ve motor konuşma ile yutma bozukluğu olan olan çocukların anne, baba veya bakım verenlerinin farkındalıklarını artırmak, dil ve konuşma terapisi ile birlikte evde uygulayabilecekleri etkinlik ve oyun önerileri paylaşmaktır.

KAZANIMLAR

Bu kitap seti ile aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Konuşmanın nasıl gerçekleştiği hakkında bilgi sahibi olur.
- Motor konuşma bozukluklarını ayırt eder.
- Dizartirin ne olduğu ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Dizartisi olan çocuğun dil ve konuşma gelişiminin nasıl destekleneceğine dair bilgi sahibi olur.
- Çocukluk çağı konuşma apraksisinin (ÇÇKA) ne olduğu ve özellikleri hakkında bilgi sahibi olur.
- Çocukluk çağı konuşma apraksisi (ÇÇKA) olan çocuğun dil ve konuşma gelişimini nasıl destekleyeceğine dair bilgi sahibi olur.
- Yutma bozukluğu ile ilgili kavramları açıklar.
- Çocuğun salya akışını azaltan düzenlemeler yapar.
- Yutma bozukluğu olan çocuğun beslenme ortamını düzenlemeye yönelik bilgi sahibi olur.

İÇERİK

Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti 5 kitaptan oluşmaktadır. Bu kitaplar:

1. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Gelişimsel Dil Bozuklukları*
2. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Konuşma Sesi Bozuklukları*
3. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Akıcılık Bozuklukları*
4. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Ses Bozuklukları*
5. *Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi Kitap Seti Motor Konuşma ve Yutma Bozuklukları*

AÇIKLAMALAR

Sevgiler Aileler,

Bu rehber kitaplarda çocukluk çağında karşılaşılabilecek farklı dil ve konuşma bozukluklarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Kitaplarda ailelere ve bakım verenlere yönelik önerilerin sunulduğu söz konusu bozukluklarda mutlaka bir dil ve konuşma terapistinden değerlendirme ve gerekirse terapi hizmeti alınması temel ve gerekliliktir.

Kitaplarda yer alan bilgiler ve etkinlik önerileri ailelere çocukları ile ilgili evde yapabilecekleri konusunda yol gösterici niteliktedir.

BÖLÜM 1: DİL-KONUŞMA VE İLETİŞİM: TEMEL KAVRAMLAR

Genel Amaç	6
Kazanımlar	6
İçerik	6
Açıklamalar	6
Giriş	6
Dil-Konuşma ve İletişim: Temel Kavramlar	6
İletişim	8
Dil	9
Konuşma	13
Neler Öğrendik?	15
Yararlanılan Kaynaklar	15

BÖLÜM 2: DİL GELİŞİMİ (0-6 YAŞ)

Genel Amaç 18

Kazanımlar 18

İçerik 18

Açıklamalar 18

Giriş 18

Söz Öncesi ve
Sözel Dönem Dil Gelişimi 19

Neler Öğrendik? 29

Yararlanılan Kaynaklar 29

BÖLÜM 3: OYUN VE DİL GELİŞİMİ

Genel Amaç	32
Kazanımlar	32
İçerik	32
Açıklamalar	32
Giriş	32
Oyun ve Dil Gelişimi	33
Oyun Nedir?	33
Erken Çocukluk Döneminde Oyun Gelişimi ve Farklı Oyun Sınıflamaları	34
Oyun ve Dil İlişkisi	43
Oyun Yoluyla Çocuğun İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme	44
İşlevsel Oyun Yolu ile İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme	48
Yapı-İnşa Oyunu Yolu ile İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme	51
Sembolik Oyun Yolu ile İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme	53
Neler Öğrendik?	54
Yararlanılan Kaynaklar	55

BÖLÜM 4: GELİŞİMSEL DİL BOZUKLUĞU

Genel Amaç 58

Kazanımlar 58

İçerik 58

Açıklamalar 58

Giriş 58

Gelişimsel Dil Bozukluğu 59

Gelişimsel Dil Bozukluğu Nedir? 59

Gelişimsel Dil Bozukluğunun
Yaygınlığı ve Sıklığı 60

Gelişimsel Dil Bozukluğunun Nedeni 60

Gelişimsel Dil Bozukluğu
Tanı Süreci 61

Gelişimsel Dil Bozukluğunda Terapi
Süreci 62

Ebeveyn Olarak Gelişimsel Dil
Bozukluğu Olan Çocuğunuzla
Neler Yapabilirsiniz? 62

Neler Öğrendik? 63

Yararlanılan Kaynaklar 63

BÖLÜM 5: BAŞKA NEDENLERE BAĞLI DİL BOZUKLUKLARI

Genel Amaç 66

Kazanımlar 66

İçerik 66

Açıklamalar 66

Giriş 66

Başka Nedenlere Bağlı Dil Bozuklukları 67

Otizm Spektrum Bozukluğuna
Bağlı Dil Bozuklukları 67

Çocuğunuzun İletişim Becerilerini
Geliştirmek İçin Öneriler 73

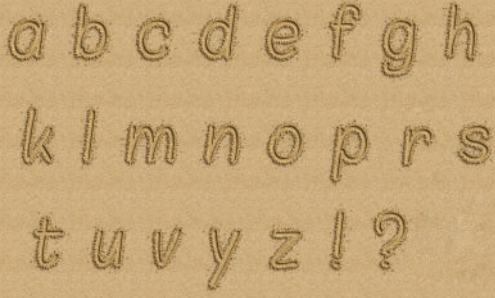
Down Sendromuna Bağlı Dil
Bozuklukları 77

Neler Öğrendik? 83

Yararlanılan Kaynaklar 83

BÖLÜM 6: OKUL ÇAĞI DİL BOZUKLUKLARI

a b c d e f g h
k l m n o p r s
t u v y z ! ?

Genel Amaç 86

Kazanımlar 86

İçerik 86

Açıklamalar 86

Giriş 86

Okul Çağı Dil Bozuklukları 87

Fonolojik Farkındalığı ve
Okumayı Destekleyici Öneriler 91

Neler Öğrendik? 98

Yararlanılan Kaynaklar 98

BÖLÜM 1: DİL-KONUŞMA VE İLETİŞİM: TEMEL KAVRAMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Şükriye Kayhan Aktürk

BÖLÜM 2: DİL GELİŞİMİ (0-6 YAŞ)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşın Noyan Erbaş

BÖLÜM 3: OYUN VE DİL GELİŞİMİ

Dr. Öğr. Üyesi Şükriye Kayhan Aktürk

BÖLÜM 4: GELİŞİMSEL DİL BOZUKLUĞU

Dr. Öğr. Üyesi Şükriye Kayhan Aktürk

BÖLÜM 5: BAŞKA NEDENLERE BAĞLI DİL BOZUKLUKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşın Noyan Erbaş

BÖLÜM 6: OKUL ÇAĞI DİL BOZUKLUKLARI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşın Noyan Erbaş

Genel Amaç

Sevgili Ailelerimiz, Kıymetli Öğretmenler,

Bu kitabın amacı; dil bozukluklarına ilişkin bilgi edinmenizi sağlamak ve sizinle çocuğunuzun dil becerilerini destekleyecek etkinlik önerileri paylaşmaktır. Çocuğunuzda dil bozukluğu olduğuna dair şüpheleriniz varsa mutlaka bir dil ve konuşma terapistine başvurmalısınız ve terapistinizin detaylı değerlendirmeleri sonucundaki yönlendirmeleri doğrultusunda hareket etmelisiniz.

Kazanımlar

Bu kitapla aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- İletişim, dil ve konuşma kavramlarını bilir.
- Erken çocukluk dönemine ait tipik dil gelişimini bilir.
- Erken çocukluk dönemine ait oyun gelişimini, oyun ve dil gelişimi arasındaki ilişkiyi bilir.
- Gelişimsel dil bozukluğunun özelliklerini bilir.
- Başka nedenlere bağlı dil bozukluklarının (otizm spektrum bozukluğu, down sendromu) özelliklerini bilir.
- Okul çağı dil bozukluklarının özelliklerini bilir.
- Çocuğun dil ve dille ilişkili becerilerini geliştirici etkinlikleri bilir.

İçerik

1. Dil, Konuşma ve İletişim: Temel Kavramlar
2. Dil Gelişimi: 0-6 Yaş
3. Oyun ve Dil Gelişimi
4. Gelişimsel Dil Bozukluğu
5. Başka Nedenlere Bağlı Dil Bozuklukları
6. Okul Çağı Dil Bozuklukları

Açıklama

Aile Eğitimi Kitap Seti Gelişimsel Dil Bozuklukları kitabı, dil bozukluklarına dair teorik ve uygulamalı bilgilere yer verilen 6 bölümden oluşmaktadır. **İlk bölümde; dil, konuşma ve iletişime dair temel kavramlar ele alınmaktadır.** Bu bölümü **0-6 yaş aralığında tipik dil gelişimi hakkında bilgiler sunan ikinci bölüm takip etmektedir.** Üçüncü bölümde **dil gelişimi ile yakından ilişkili olan ve bizlere dil gelişimini destekleyecek sınırsız fırsat sunan oyun konusu işlenmektedir.** Diğer bölümlerde ise gelişimsel dil bozukluğu, başka nedenlere bağlı dil bozuklukları ve okul çağı dil bozuklukları ele alınmaktadır. Her bölümde hem teorik hem uygulamalı bilgilere yer verilmektedir.

Bölümler Hakkında

İletişim; kişiler arasında duygu ve düşünce alışverişi amacıyla mesajların kodlanması, iletilmesi ve kodun çözülmesi sürecidir. İnsanlar, iletişim sayesinde duygu, düşünce ve bilgiyi aktarabilir; istek, arzu ve fikirlerini başkalarıyla paylaşabilirler. İletişimin gerçekleşebilmesi için gerekli olan bazı öğeler vardır. Bu öğeler; gönderici, alıcı, mesaj, kanal, ortam ve geri bildirimdir. İletişim, dil ve konuşmayı içeren şemsiye bir kavramdır. Dil, bu iletişimi sağlayan araç; konuşma ise bu aracı iletme yoludur.

Dil gelişimi, söz öncesi dönem ve sözel dönem olmak üzere iki temel evre sonunda tamamlanmaktadır.

Oyun ve dil gelişimi birbiriyle yakından ilişkili olduğu için dil becerilerini desteklemede oyunun gücünden yararlanmak oldukça önemlidir.

Dil gelişim süreci her çocukta beklenen şekilde gerçekleşmeyebilir. Gelişimsel Dil Bozukluğu (GDB) herhangi bir biyomedikal nedenle (işitme kaybı vb.) açıklanamayan, alıcı ve ifade edici dilde ortaya çıkan sorunlarla kendini gösteren bir bozukluktur. Gelişimsel dil bozukluğu olan çocuklar dili öğrenmede ve dil-konuşma yoluyla kendini ifade etmede zorluklar yaşarlar. GDB'nin toplumda görülme yaygınlığı yaklaşık olarak %8'dir. GDB'nin nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte bilimsel çalışmalarda birtakım risk faktörlerinden (genetik, nörobiyolojik, cinsiyet vb.) söz edilmektedir. GDB'nin değerlendirilmesi dil ve konuşma terapistleri tarafından yapılmaktadır. Çocukta GDB olması durumunda terapi süreci dil ve konuşma terapistleri tarafından aileyi sürece dâhil ederek yürütülmektedir.

BÖLÜM 1

Dr. Öğretim Üyesi Şükriye KAYHAN AKTÜRK

**DİL-KONUŞMA VE İLETİŞİM:
TEMEL KAVRAMLAR**

Genel Amaç

Bu bölümün amacı, dil ve konuşma kavramlarını açıklamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- İletişim, dil ve konuşma kavramlarını açıklar.
- İletişim, dil ve konuşma arasındaki bağlantıları açıklar.
- İletişim, dil ve konuşma süreçlerinin nasıl gerçekleştiğini açıklar.
- Dilin bileşenlerini ve konuşmanın öğelerini açıklar.

İçerik

1. İletişim
2. Dil
3. Konuşma

Açıklamalar

Dil ve Konuşma Bozuklukları Aile Eğitimi kitabının bu bölümünde; iletişim, dil ve konuşma kavramlarına dair temel bilgileri edinmenizi amaçlıyoruz.

Giriş

Ali Bey ve Ayşe Hanım, bebeklerinin olacağını öğrendikleri gün çok mutlu olmuşlardı. Hamilelik sürecinin ardından bebeklerini kucaklarına alacakları o gün yaklaşırken şu soru akıllarına daha sık gelmeye başladı: "Acaba bebekle nasıl iletişim kuracağız?" Bebekleri doğduğunda çeşitli şekillerde ağlayarak daha sonra ise çıkardığı sesler ve jestler yoluyla onlarla iletişim kurmaya başladı. Şaşırtıcı bir şekilde bebeğin ağlama şekline ve hareketlerine göre annesi "Acıktı.", "Altı pis.", "Canı yanıyor." gibi yorumlar yapabiliyordu. Henüz konuşamayan bebeklerinin bu şekilde ihtiyaçlarını ve isteklerini belirtmesi, Ali Bey ve Ayşe Hanım'ı oldukça şaşırtmıştı. Gelin sizinle bu bölümde; iletişim, dil ve konuşma kavramlarına ve bu kavramların birbiriyle ilişkisine daha yakından bakalım.

Dil-Konuşma ve İletişim: Temel Kavramlar

İletişim, yaşamın başlangıcından itibaren var olan bir olgudur. Yaşayan tüm canlılar birbirlerine bir şekilde ileti gönderip alarak iletişimde bulunurlar. Bu; bir yunusun çıkardığı seslerle diğer yunuslarla haberleşmesiyle, bir bebeğin ağlayarak acıktığını göstermesiyle, bir yetişkinin konuşarak karşısındaki bireye düşüncesini aktarmasıyla olabilir.

Görsel 1 Betimleme: Sol baştaki görselde ilkinde suyun içinde yan yana duran iki yunus balığı, ortadaki görselde ağlayan bir bebek, sağdaki görselde birbirlerine gülümseyerek bakan bir yaşlı biri genç iki erkek

Tüm canlıların içinde en gelişmiş şekilde iletişim kurabilen varlık insandır. Diğer canlıların kurduğu iletişim, insanların kurduğu iletişimle kıyaslandığında oldukça sınırlıdır. Diğer canlılardan farklı olarak sadece insanlar iletişim kurarken dil dediğimiz aracı, seslerle ifade etme yani konuşma yoluyla kullanırlar (1). Doğduğunda sadece ağlayarak iletişimde bulunan bir bebek; zaman içinde gelişim merdivenlerini hızla tırmanarak çeşitli sesler çıkarma, jest ve mimikler kullanma ve konuşmaya başlama gibi süreçleri izleyerek karmaşık şekillerde iletişimde bulunur.

Görsel 2 Betimleme: Üstünde iletişim yazan bir şemsiyenin sapının sağ ve solunda, altlarında dil ve konuşma yazan iki su damlası

İletişim, dil ve konuşmayı içeren şemsiye bir kavramdır. Dil, bu iletişimi sağlayan araç; konuşma ise bu aracı iletme yoludur (1).

Bu noktada bizler edindiğimiz dilde konuşarak birbirimizle iletişimde bulunuruz. Bu bölümde; birbirinden farklı olmakla birlikte birbirini tamamlayan 3 kavram olan iletişim, dil ve konuşma açıklanacaktır. Bunun yanında; iletişim, dil ve konuşma süreçlerinin birbiriyle ilişkisine değinilecektir.

1. İletişim

İletişim; kişiler arasında duygu ve düşünce alış-verişi amacıyla mesajların kodlanması, iletilmesi ve kodun çözülmesi sürecidir. İnsanlar iletişim sayesinde duygu, düşünce ve bilgiyi kişiler arasında karşılıklı olarak aktarabilir; istek, arzu ve fikirlerini başkalarıyla paylaşabilirler. Çocuğumuzun bizden bir istekte bulunması, bizim sevgimizi çocuğumuza onu okşayarak ya da konuşarak göstermemiz, bir konuda bilgi vermek için konuşma yapmamız ve bu şekilde insanları etkilememiz iletişime örnektir.

Görsel 3 Betimleme: Yere oturmuş renkli bloklarla oyun oynayan anne ve çocuğu. Çocuğun ağzından çıkan konuşma balonunda "Oyun oynayalım mı?" yazmakta

İletişim genel olarak sözlü ve sözsüz olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sözlü iletişim, konuşma ile kurulurken; sözsüz iletişim bir bakış, vücut hareketleri ya da yazı ile kurulabilir. Çocuğumuz sıcak sobaya yaklaşırken "Yaklaşma, sıcak." dememiz sözlü iletişim; kaşlarımızı çatarak parmağımızı sallayarak yaklaşmamasını anlatmamız ise sözsüz iletişimdir. Burada çocuğa verilen mesaj aynı olmakla beraber kullanılan yol farklıdır. Yapılan araştırmalar iletişimin sadece %7 gibi bir oranının sözlü; geri kalan %93'ünün ise jest, mimik, vurgu ve tonlama gibi sözsüz iletişimden oluştuğunu ortaya koymaktadır (2).

İletişimin gerçekleşebilmesi için gerekli olan bazı ögeler vardır. Bu ögeler gönderici, alıcı, mesaj, kanal, ortam ve geri bildirimdir. Gönderici; hangi mesajı, nasıl göndereceğine karar veren ve eylemi gerçekleştiren kişidir. Alıcı, göndericiden gelen mesajı alan kişidir. Mesaj; göndericinin hazırladığı ve göndermek istediği her türlü duygu, düşünce ve bilgilerdir. Kanal, mesajın göndericiden alıcıya giderken izlediği yoldur. Ortam; iletişime etki edebilecek yer, zaman vb. unsurlardır. Geri bildirim, alıcıya ulaşan mesajın alıcı tarafından yorumlanarak anlaşılması ve alıcının buna uygun geri bildirim vermesidir (3). Bu ögeleri bir örnek üzerinden açıklayalım: Salonda gezinen Elif, annesine "Anne oyun oynayalım mı?" der. Annesi de "Evet, hadi oynayalım!" diyerek Elif'e cevap verir. Bu kısa diyalogda geçen iletişim ögelerini Şekil 1.1. üzerinde açıklayalım:

Şekil 1.1. İletişim Süreci

Şekil 1.1. Betimleme: Gönderici yazılı kutucukla başlayan, sırasıyla mesaj (anne, oyun oynayalım mı?), alıcı (anne), kanal (ses dalgaları), bağlam (salon), geri bildirim (evet, hadi oynayalım!) yazılı kutucuklardan oluşan her bir kutucuğun ok işaretleriyle birbirine bağlandığı şema

Özetlemek gerekirse sözlü ve sözsüz öğelerden oluşan iletişim; bir kodlama, aktarma, çözümlenme ve geri bildirim sürecidir. Dil ve konuşma, iletişimin sadece belirli bir kısmını oluşturur. İki kişinin bir arada bulunduğu bir ortamda hiç konuşma olmasa bile iletişim vardır. Kişilerin birbirine olan mesafeleri, bakışları, yüz ifadeleri, vücut duruşları bir mesaj taşımaktadır.

İletişim sürecinde meydana gelen problemler, iletişim bozukluğunu beraberinde getirir. Bir başka ifadeyle iletişim bozukluğu; kavramları ya da sözlü ve sözsüz grafik sembollerini alma, gönderme, işleme ve anlama becerisinde aksamayla kendini gösteren bir bozukluktur. İletişim bozukluğu; işitme, dil veya konuşma süreçlerinde görülebilmektedir. İletişim bozukluğu, gelişimsel veya edinilmiş (yaşamın ilerleyen dönemlerinde ortaya çıkan) olabilir. Bunun yanında, bireylerde bir veya birkaç iletişim bozukluğu bir arada görülebilir. İletişim bozuklukları, birincil bir yetersizlik olarak gelişebileceği gibi başka bir yetersizliğin (zihinsel yetersizlik, otizm vb.) sonucu şeklinde ikincil olarak da gelişebilir (4).

2. Dil

Dil, insanların birbirleriyle iletişimde bulunmak amacıyla geliştirdikleri bir araçtır. Bir başka ifadeyle, dil mesajımızı başka bir kişiye iletmek amacıyla kullandığımız ortak semboller yani bir kod sistemidir. Belli bir dilin kullanıldığı sosyal çevrede dünyaya gelen bebek, kendiliğinden ana dilini öğrenmeye başlar ve çevresindekilerle iletişimde bulunur. Dil; düşünceleri simgeleyen bir kod, bir uzlaşma, bir dizgedir ve iletişim amacıyla kullanılır. Şimdi dilin bu özelliklerini tek tek inceleyelim.

Dil, düşünceleri simgeler. Zihnimize var olan düşüncelerin başka kişilere aktarımını dili kullanarak gerçekleştiririz. Zihnimize nesne ve olayların kendilerini değil onları temsil eden sembollerini saklarız. Öyle ki hayatta deneyim edindikçe bu sembollerin sayısı artar ve kullandığımız dil de zenginleşmeye başlar. Örneğin hayatında hiç muz görmemiş bir çocuk "muz" sözcüğünü duyunca onun nasıl bir şeyi temsil ettiğini bilemez. Bu durum, çocuğun muz ile ilgili bir yaşantısının olmayışından kaynaklıdır. Ancak çocuk annesinin ona muz yedirmesiyle ve bu olayın tekrarlanmasıyla birlikte muza dair zihninde bir şema oluşturmaya başlar ve bundan sonra "muz" sözcüğünün ne anlama geldiğini anlar. İlerleyen süreçte "muz" sözcüğünü annesinden muz isterken kullanır.

Görsel 1.4 Betimleme: Mama sandalyesinde elindeki kabuğu kısmen soyulmuş muzunu yemeye çalışan bir çocuk, yanındaki konuşma balonunda büyük bir soru işareti yer almakta

Dil, bir kodlar sisteminden oluşmaktadır. Kod, bir "şey" in (nesne, olay vb.) başka bir şeyle temsil edilmesidir. İnsan bu şekilde belirli bir "şey" üzerine düşünebilir, onu saklayabilir ya da paylaşabilir. Dildeki kodlar belirli kavramları temsil eder ve aynı dili konuşan bir toplumdaki herkes bu kodlar üzerinde anlaşmıştır. Örneğin Türkçe konuşan bir toplumda "masa" dediğimizde herkesin gözünde 4 bacağı ve üst yüzeyi olan aynı nesne canlanır. Konuşurken birbirimizi anlamamızın sebebi, hepimizin aynı kodları kullanıyor olmasıdır.

Dil, bir uzlaşmadır. Aynı dili konuşan bireylerden oluşan bir toplum belli dil yapıları üzerinde anlaşmıştır. Aynı örnek üzerinden gidecek olursak toplumdaki tüm bireyler “masa” dendiğinde akla gelen kavramı bilir. Bu konuda uzlaşır ve herkes bu nesneyi “masa” olarak adlandırır. Zaman içinde bazı sözcüklerin yerini başka sözcükler alabilir, toplum yeni sözcüklerde uzlaşabilir. Türkçede bulunmayan ancak sonradan dilimize girmiş olan “bilgisayar” sözcüğü eskiden kullanılmamasına rağmen bugün dilimizde yaygın şekilde kullanılmaktadır.

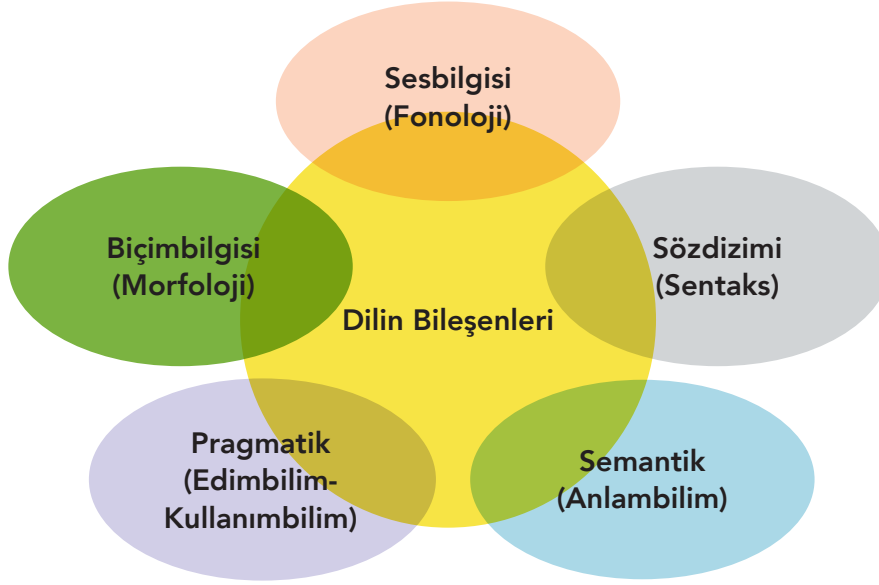
Dil, bir dizgedir. Dilde yer alan unsurların, herkes tarafından aynı şekilde anlaşılabilmesi ve kullanılması için belirli kuralların olması gerekmektedir. Türkçede gelecek zamanın “-ecek” eki ile sağlanması bu kurallara örnektir. Belli bir dile ait kurallar, sonsuz olmayıp belirli sayıdadır. Ancak sınırlı sayıda kuralla sonsuz sayıda yapı, cümle üretmek mümkündür. Bu durum, dilin yaratıcı unsurunu oluşturmaktadır.

Dil, iletişim için kullanılır. İnsanlar; istekte bulunma, reddetme, bilgi edinme, bilgi aktarma gibi pek çok niyetle dili kullanarak iletişimde bulunurlar. Dil, burada niyetimizi göstermede ve amacımıza ulaşmada bir araçtır. İletişim kurduğumuz ortam, nasıl bir dil kullanacağımızla yakından ilişkilidir. Öğretmenimizle konuşurken kullandığımız dil ile annemizle konuşurken kullandığımız dil birbirinden farklıdır. Ortamda bulunan kişilerle yakınlık derecemiz ve kişilerin konumu iletişimde kullanılan dili etkiler. Yakın bir arkadaşımızın nasıl olduğunu sorarken rahat bir vücut dili ve ses tonuyla “Naber?” derken; patronumuza daha resmî bir vücut diliyle ciddi bir ses tonuyla “Nasılsınız?” dememiz bu duruma örnek olarak verilebilir (2).

Görsel 1.5 Betimleme: Soldaki iki görselden ilkinde sınıfta sıralarında oturan çocuklar söz almak için parmak kaldırıyor. Sağdaki önündeki konuşma balonunda “Naber?” yazan bir erkek çocuğu ve yanında ellerini iki yana açmış onunla konuşan bir kız çocuğu

Dil hakkında araştırmalar yapan, dillerin yapısını ve kurallarını bilimsel olarak inceleyen bilim dalı dil bilimidir. Dil bilimciler dilin 5 ana bileşenden meydana geldiğini savunmaktadır. Bu bileşenler ses bilgisi (fonoloji), biçim bilgisi (morfoloji), söz dizimi (sentaks), anlam bilgisi (semantik) ve kullanım bilgisi (pragmatik)'dir. Şimdi bu bileşenlerin neler olduğunu detaylandıralım (3).

Şekil 1.2. Dilin Bileşenleri

Şekil 1.2 Betimleme: Merkezinde Dilin Bileşenleri, etrafındaki elipslerde ise biçim bilgisi (Morfoloji), ses bilgisi (fonoloji), söz dizimi (sentaks), Semantik (anlam bilim) yazan dairesel şema, Pragmatik (edim bilim-Kullanım Bilim)

Ses bilgisi (Fonoloji): Bir dildeki konuşma seslerini ve bu seslerin diziliş kurallarını içerir. Anatomik yapımız pek çok sesi üretmemize elverişli olmasına rağmen her dilde kullanılan konuşma sesleri sınırlı sayıdadır. Örneğin Fransızca konuşan iki kişinin konuşmasında gırtlak seslerini daha yoğun şekilde duyarız. Diğer dillerden farklı olarak Türkçede “ğ” sesinin olması da ses bilgisinin ilgi alanına girmektedir. Türkçenin ses bilgisinde yirmi bir ünsüz ve sekiz ünlü ses bulunmaktadır.

Biçim bilgisi (Morfoloji): Sözcüklerdeki kökleri, ekleri ve bunların diziliş kurallarını inceler. Bir dilde kullanılan ekler, eklendiği sözcüğün anlamını değiştirebilir. “Simit” sözcüğü ile onun yapım eki almış hali olan “simitçi” sözcüğünün anlamı farklıdır. Türkçede kullanılan yapım ekleri ve çekim ekleri biçim bilgisinin ilgi alanına girmektedir.

Söz dizimi (Sentaks): Söz dizimi, tümce bilgisi anlamına gelmekte olup bir dildeki sözcüklerin nasıl dizildiğini inceler. Her dilin kendine ait diziliş kuralları vardır. Türkçede kurallı bir cümle kurarken önce özne, sonra nesne ve daha sonra yüklem kullanılır. İngilizcede ise sıralama; özne, eylem, nesne şeklindedir. Bu durum dilden dile değişiklik göstermektedir. Bir dilde hangi sözcük sıralamalarının kabul edilebilir veya edilemez olduğu söz diziminin ilgi alanına girmektedir.

Anlam bilgisi (Semantik): Dilin içeriğini yani anlamını inceler. Sözcüklerin ve tümcelerin ne anlama geldiği, anlam bilgisinin çalışma alanıdır. Bunun yanında; sözcük dağarcığı, eş anlamlı sözcükler, zıt anlamlı sözcükler, sıfatlar, zarflar, deyimler, atasözleri gibi konular da anlam bilgisinin ilgi alanına girmektedir.

Kullanım bilgisi (Pragmatik): Dilin farklı sosyal bağlamlarda işlevsel olarak kullanımını inceleyen. İstekte bulunma, reddetme, bilgi verme gibi pek çok amaç için dili kullanırız. Kullandığımız dil, ortama ve kiminle iletişimde bulunduğumuza göre değişkenlik gösterir. Bebeğimizle evde konuşurken kullandığımız sözcükler ve ses tonumuz, bir toplantıda iş arkadaşlarımızla kullandığımızdan oldukça farklıdır. Kullanım bilgisi, sözlü iletişimin yanı sıra göz teması ve beden hareketleri gibi ögeleri de içinde barındırır. Bazı kültürlerde selamlaşırken el sıkışmak uygun görülürken bazı kültürlerde sadece "Merhaba!" demek uygun görülebilir. Tüm bunlar, insanların dili kullanırken sosyal bağlama uygun seçimler yapmasından kaynaklanmaktadır.

Dilin bu beş bileşenin herhangi birinde ya da birkaçında yaşıtlarından geride olma durumu dil bozukluğunun habercisi olabilmektedir. Dil bozukluğu, dili edinme ya da kullanma alanlarında problemlerle kendini gösterir. Dil bozukluğunda dilin biçimi, içeriği ve kullanımına ilişkin kuralların edinilmesinde aksaklıklar mevcuttur. Dil bozukluğu olan çocuklar konuşmayı öğrenme, anlama veya dilin herhangi bir bileşenini uygun olarak kullanmada tipik gelişen çocuklardan geride performans göstermektedirler. Bu çocuklar; söyleneni anlamada ya da söylemek istediklerini belirli bir düzene sokarak karşısındaki kişiye aktarmada zorluklar yaşarlar (5).

3. Konuşma

Konuşma; düşüncelerimizi ifade etme aracı olarak kullandığımız sembolik bir araç olan sözel dilin, akciğerlerden gelen havanın boğaz, ağız ve burun yolunda şekillenmesi sonucunda oluşan seslere dönüştürülerek karşımızdaki insanların kulakları tarafından alabilecekleri bir biçimde dönüştürülmesi işlemidir. Konuşma sayesinde insanlar kendilerini belirli bir dilde sesli ve sözel bir şekilde ifade edebilirler. Bir başka deyişle, konuşma iletişimin söze dökülmesidir (3).

Konuşma, sözel dildeki sesleri çıkarma ve bu sesleri dilin kuralları dâhilinde ardı ardına dizme ile gerçekleşir. Bunun için gerekli olan motor beceriler vardır. İnsanlar zihinlerinde oluşturdukları mesajı, motor süreçler yoluyla konuşmaya dönüştürür. Motor hareketlerin yapılmasında pek çok organ ve kas görevlidir. Konuşma sürecinde beynimiz bu organ ve kasları kontrolünden sorumludur. Ses çıkarabilmemiz için gerekli olan havayı akciğerlerimiz yoluyla kullanırız. Bu aşamada diyafram dediğimiz kas nefes alıp vermemizi sağlar. Daha sonra akciğerlerimizden gelen hava gırtlığa girer ve gırtlığımızda bulunan ses tellerine çarpar. Ses tellerimiz hızla açılıp kapanarak gırtlığımızdaki havayı titreştirir ve bu titreşimler sesi oluşturur. Nefes vermeye gırtlığımızdan geçen hava dışarı atılır. Bu esnada, ağızımızdaki dil, dudak, diş gibi organların yardımıyla konuşma seslerini çıkartırız. Doğada pek çok canlı ses çıkarsa da hiçbiri insanların ürettiği kadar konuşma sesini çıkartıp bir araya getiremez (1).

Karmaşık süreçler içermesine rağmen oldukça otomatik ve hızlı bir şekilde gerçekleşen konuşmanın beş temel ögesi bulunmaktadır. Bunlar; solunum (respirasyon), sesleme (fonasyon), rezonans, sesletim (artikülasyon) ve prosodidir (2). Şimdi konuşmanın ögelerini detaylandıralım:

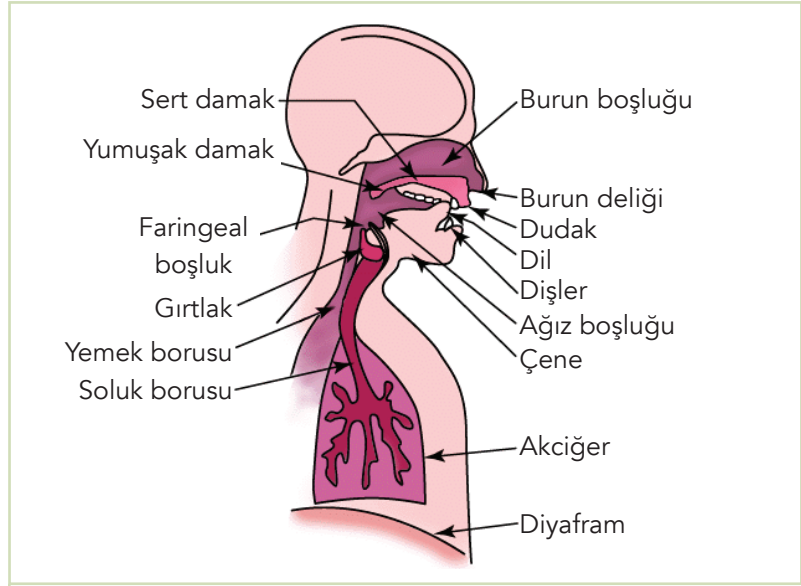
Solunum (Respirasyon): Hava olmazsa konuşma gerçekleşmez. Konuşma için gerekli olan hava, solunum sayesinde elde edilir. Akciğerler, diyafram, göğüs kafesi, gırtlak, ağız ve burun solunumda görevli olan yapılardır. Solunum sonucunda sağlanan hava, konuşmanın üretilmesine zemin oluşturmaktadır.

Sesleme (Fonasyon): Nefes almamızla akciğerlere dolan hava, nefes verirken hava yolu boyunca yukarıya doğru ilerler ve gırtlığa ulaşır. Bu hava, gırtlakta bulunan ses tellerini titreştirir ve böylece sesleme dediğimiz ses üretimi gerçekleşir.

Rezonans: Ses tellerinin titreşmesinden sonra hava, gırtlak üstü yapılara doğru ilerlemeye devam eder ve bu yapılarda bulunan boşlukları doldurmaya başlar. Burnumuzda ve ağızımızda bulunan boşluklara dolan hava sayesinde ses tellerinden gelen ses değişime uğrar. Grip gibi üst solunum yolu enfeksiyonu geçirdiğimizde rezonansın etkisiyle sesimizin farklı çıkması, burun boşluğumuzun daha fazla sıvıyla dolmasındandır.

Sesletim (Artikülasyon): Konuşma seslerinin üretilmesidir. Bu seslerin üretilmesi artikülatör dediğimiz bazı yapı ve organların yardımıyla olmaktadır. Artikülatörlerin başlıcaları dil, dudak, diş, çene, sert damak, yumuşak damak, yutak ve çenedir. Çıkarılacak sese göre artikülatörlerin ardı ardına yaptığı hareketler değişmektedir. Örneğin "a" sesini üretirken dudaklarımız açık, "m" sesini üretirken dudaklarımız kapalıdır.

Prozodi: Konuşmadaki ritm, ezgi, vurgu, tonlama gibi unsurları içermektedir. Prozodi sayesinde konuşmamızla duygularımızı yansıtabiliriz. Sesimizin tonu, neşeli bir şekilde konuşurken farklı, sinirli bir şekilde konuşurken farklıdır. Yine bir bebekle konuşurken bir yetişkinle konuşmamıza kıyasla daha melodili bir konuşma şekli ediniriz. "Nerdeymiş benim kızım?"

Görsel 1.6 Betimleme: Konuşma organları olan sert damak, gırtlak, yemek borusu, soluk borusu, yumuşak damak, faringeal boşluk, burun boşluğu, burun deliği, dudak, dil, dişler, ağız boşluğu, çene, akciğer, diyaframı insan çizimi üzerinde gösteren görsel

vb. cümleleri düz ve monoton bir şekilde ziyade melodili ve vurgulu bir şekilde söyleriz.

Konuşma, yukarıda açıklanan beş ögenin koordineli bir şekilde çalışmasıyla meydana gelir. Bu ögelerin ayrı ayrı ya da bir arada bozulması durumunda farklı konuşma bozuklukları ortaya çıkar. Bir diğer ifade ile konuşma bozukluğu; konuşma seslerinin sesletiminde, akıcılığında veya konuşma sesinin tonunda bir bozukluk olmasıdır. Konuşma bozukluğu olan bireylerde sözel dildeki sesleri çıkarmak için gerekli olan motor işlemlerin yerine getirilmesinde aksamalar görülmektedir. Çocuklarda yaygın şekilde görülen konuşma bozuklukları farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Bu çocukların ebeveynleri çocuklardan genellikle “konuşmakta zorlanan, başkaları tarafından kolay anlaşılmayan, bazı sesleri çıkaramayan ya da kekeleyen” şeklinde bahsetmektedir. Çocuklarda görülen en yaygın konuşma bozuklukları; konuşma sesi bozuklukları, akıcılık bozuklukları ve ses bozukluklarıdır (2).

Neler Öğrendik?

Bu bölümde; iletişim, dil ve konuşma kavramlarını ve bu kavramların birbiriyle olan ilişkisini ele aldık. Şimdi bu bölümde yer alan kavramları kısaca özetleyelim: İletişim, kişiler arasında duygu ve düşünce alışverişi amacıyla mesajların kodlanması, iletilmesi ve kodun çözülmesi sürecidir. İnsanlar iletişim sayesinde duygu, düşünce ve bilgiyi aktarılabilir; istek, arzu ve fikirlerini başkalarıyla paylaşabilirler. İletişimin gerçekleşebilmesi için gerekli olan bazı ögeler vardır. Bu ögeler; gönderici, alıcı, mesaj, kanal, ortam ve geri bildirimdir. İletişim, dil ve konuşmayı içeren şemsiye bir kavramdır.

Dil, insanların birbirleriyle iletişimde bulunmak amacıyla geliştirdikleri bir araçtır. Bir başka ifadeyle dil, mesajımızı başka bir kişiye iletmek amacıyla kullandığımız ortak semboller yani bir kod sistemidir. Düşünceleri simgelemesi, kodlar sisteminden oluşması, uzlaşma olması, dizge olması ve iletişim için kullanılması dilin özellikleridir. Dilin beş bileşeni vardır. Bunlar; ses bilgisi, biçim bilgisi, söz dizimi, anlam bilgisi ve kullanım bilgisidir.

Konuşma; düşüncelerimizi ifade etme aracı olarak kullandığımız sembolik bir araç olan sözel dilin, akciğerlerden gelen havanın boğaz, ağız ve burun yolunda şekillenmesi sonucunda oluşan seslere dönüştürülerek, karşımızdaki insanların kulakları tarafından alabileceği bir biçime dönüştürülmesi işlemidir. Konuşma sayesinde iletişim, söze dökülür. Karmaşık süreçler içermesine rağmen oldukça otomatik ve hızlı bir şekilde gerçekleşen konuşmanın beş temel ögesi bulunmaktadır. Bunlar; solunum (respirasyon), sesleme (fonasyon), rezonans, sesletim (artikülasyon) ve prosodidir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Topbaş, S. (2000), İletişim, Dil ve Konuşma: Temel Kavramlar, Çocukta Dil ve Kavram Gelişimi içinde, Topbaş, S., (Ed.). Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
2. Yılmaz-Çiftçi, N. (2021), Dil ve Konuşma İletişim, Dil ve Konuşma Kavramları ve

Çocuklarda Gelişimi, Dil Konuşma Bozukluğu İçinde, Gerçek, E., Seçkin-Yılmaz, Ş. (Ed.). Eğiten Kitap Yayınları: Ankara.

3. Topbaş, S. (2011), Dil ve Kavram Gelişimi, Kök Yayıncılık, Ankara.
4. Paul, R., Norbury, C.F. (2012). Language disorders from infancy through adolescence (4th ed.). Elsevier: Missouri.
5. Ünsal, E.M., Saban-Dülger, N. S. (2020), Çocuğun Dil Serüveni: 0-6 yaşta İletişim ve Dil Becerileri, Nobel Yayıncılık, Basım, Ankara.

BÖLÜM 2

Dr. Öğretim Üyesi Ayşın NOYAN ERBAŞ

DİL GELİŞİMİ (0-6 YAŞ)

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; öncesi ve sözel dönem dil gelişimine ait temel özellikleri açıklamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- 0-6 yaş dil gelişimine ait temel özellikleri açıklar.
- Söz öncesi dönem dil gelişimine ait temel özellikleri açıklar.
- Sözel dönem dil gelişimine ait temel özellikleri açıklar.

İçerik

1. Söz Öncesi Dönem Dil Gelişimi
2. Sözel Dönem Dil Gelişimi

Açıklamalar

Gelişimsel Dil Bozuklukları Dil Bozuklukları kitabının bu bölümünde ebeveyn olarak sizlerin 0-6 yaş aralığında ortaya çıkan dil gelişimi hakkında temel bilgilere ulaşmanızı amaçlıyoruz. Bu amaç doğrultusunda, konuları söz öncesi dönem dil gelişimi ve sözel dönem dil gelişimi olarak ikiye böldük. Temel bilgileri daha kolay bir şekilde edinebilmeniz için bilgi verici tablolar hazırladık ve bunları sizlerle bölüm içerisinde paylaştık. Bu bölüm sonunda, doğumdan başlayarak erken çocukluk dönemini kapsayacak şekilde dil gelişiminin temel basamaklarını öğrenmenizi amaçlıyoruz.

Giriş

Bir anne baba olarak bebeğinizin olacağını öğrendiğiniz ilk an belki de hayatınızda hiç unutamayacağınız anlardan bir tanesi olarak belleğinize kazınacaktır. Doktor kontrolleriniz başlayacak, size bebeğinizin her ay ne kadar büyüdüğünü hesaplayacak, anlatacak ve heyecanlı bir bekleyiş içerisinde dokuz ayın bir an önce bitmesini isteyeceksiniz. Bunu istemenizin en temel nedeni, bebeğinizi bir an önce kucağınıza alabilmek, kokusunu içine çekebilmek ve sesini bir an önce duyabilmektedir. "Acaba kız mı yoksa erkek mi?" gibi cinsiyetini merak ettiğiniz sorulardan sonra sıklıkla "Acaba sesi nasıl olacak?" sorusu gelir. Dil ve konuşma

gelişimi, en temel ve merak uyandıran gelişim alanlarından bir tanesidir. Gelin sizinle bu bölümde, bu mucize gibi olan gelişim alanına ve içinde yer alan birçok gelişim basamağına daha yakından bakalım.

Söz Öncesi ve Sözel Dönem Dil Gelişimi

Bebeğinizin konuşma gelişimine dair merakınız o doğmadan çok önce “prenatal dönem” dediğimiz doğum öncesi evrede başlamaktadır. Peki, bebeğinizle iletişim kurmak için doğmasını mı beklemelisiniz? Cevabımız, kesinlikle hayır. Bebeğinizle iletişiminiz, o daha doğmadan çok daha önce başlar.

Görsel 2.1 Betimleme: Annesinin kucağında uyuyan bir bebek. Bu fotoğrafla ten tene temasın önemi vurgulanmış

Hepper ve çalışma arkadaşı Shadunillah'ın 1994 yılında gerçekleştirdikleri çalışmada, 450 komplike sağlık sorunu bulunmayan gebelik incelemesi yapılmıştır. Annelerin gebelik dönemleri boyunca fetüsleri incelenmiştir. Peki, fetüs nedir? Fetüs, gebeliğin üçüncü ayının başından doğuma kadarki evre içinde ana rahmindeki canlıya verilen addır. İlk sekiz haftanın bitimiyle 9-40. haftalar arasını kapsayan fetal dönem başlamaktadır ve bu fetal dönemde organ sistemleri gelişmektedir. Hepper ve arkadaşının çalışmasında; fetüsler 19, 21, 23, 25, 27, 29, 31, 33 ve 35. gebelik haftalarında incelenmişler ve bu çalışma sonucunda fetal işitme gelişimi hakkında önemli bilgiler elde edilmiştir. Fetüslerin işitme gelişimini değerlendirmek için farklı frekanslarda sesleri fetüslere, işitme uyararı olarak sunmuşlar ve fetüslerin tepkilerini incelemişlerdir (1).

Gebeliğin 19. haftasında, çalışmadaki fetüslerin hepsinin değil fakat yalnızca birinin 500 Hz tonunda bir işitme uyarısına yanıt verdiği ilk olarak kaydedilmiş ve her frekansa yanıt veren fetüs sayısının, gebelik haftasıyla birlikte artış gösterdiği gözlenmiştir. Fetüslerin 1000 Hz ve 3000 Hz tonlarına ilk defa 29 ve 31. gebelik haftalarında tepki verdiği gözlenmiştir. Fetüslerin %100'ünün yani hepsinin 1000 Hz tonuna 33. gebelik haftasında ve 3000 Hz'e 35. gebelik haftasında tepki verdiği gözlenmiştir. Bu çalışma ile fetüsün davranışsal tepkisinin önce 500 Hz civarında ve daha düşük frekanslarda geliştiği ve bu frekanslara yüksek frekanslardan daha duyarlı oldukları ortaya çıkmıştır. Bu çalışma sonucunda, dış ortamda üretilen işitsel uyarılara fetüsün tepkisi ile ilgili önemli bulgular elde edilmiştir. Fetüsün düşük frekanslı seslere duyarlılığı, fetüsün dil ve konuşma seslerine maruz kalacağı anlamına gelmektedir çünkü insan sesinin temel frekansı kadınlarda 225 Hz ve erkeklerde 128 Hz civarındadır ve bulgular çerçevesinde bu seslerin, fetüs için belirgin bir işitsel uyaran oluşturacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak bu çalışma ile fetüslerin, annelerinin sesini doğum öncesi dönemde tanıdığı ve rahimde farklı konuşma sesleri arasında ayırım yapabildikleri ortaya çıkmıştır. Yani bebeğiniz henüz doğmadan önce sizin sesinizi duymaya başlamakta ve sizin konuşmanıza maruz kalmaktadır. Konuşmaya bu şekilde maruz kalması ise dil becerisinin gelişmesi, sizi tanıması ve aranızdaki güvenli bağlanmanın ortaya çıkması ve güçlenmesi açısından oldukça önemlidir (1).

Görsel 2.2. Betimleme: Gülümseyerek eliyle karnına dokunan hamile bir kadın

2015 yılında gerçekleştirilen başka bir bilimsel çalışmada ise anne sesine ve annenin karın bölgesine dokunmasına karşı tepki olarak gösterilen fetal davranışlar incelenmiştir (2). Araştırmada, dört boyutlu ultrason kullanılarak 23 fetüsün davranışsal tepkileri, gebeliğin 21. haftası ile 33. gebelik haftası arasında, her hafta, kare kare kodlanmış ve alınan görüntüler analiz edilmiştir. Çalışma sonuçları annelerin, karınlarına dokunduklarında fetüslerin daha fazla kol, baş ve ağız hareketleri sergilediğini göstermektedir. Anne sesine tepki olarak ise kol ve baş hareketlerini azaltmaktadırlar, bu da onların anne sesiyle sakinleştiklerini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Fetüsler, 2. trimesterdan 3. trimestera geçtiklerinde ise uyarılara daha fazla tepki vermektedirler. 3. trimesterde esneme gibi kendilerini düzenleyici hareketler yaptıkları ve elleri ile kendi vücutlarına dokundukları gözlenmiştir. Özet olarak bu çalışmanın sonuçları fetüslerin her hafta olgunlaşmaya hızla devam ettiğini ve dıştan gelen uyarılara, annelerinin seslerine ve dokunmalarına yanıt verdiklerini göstermektedir (2).

Kisilevksy ve çalışma arkadaşları tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise 104 düşük riskli fetüsün 33-41. gebelik haftaları süresince dil ve konuşma becerileri incelenmiştir (3). Çalışmada fetüslerin hem annelerinin hem de yabancı bir kadının teyp aracılığıyla kaydedilmiş seslerine aşina olmaları sağlanmış ve ardından fetüslere yeni bir konuşmacı sesi ya da yeni bir dil sunularak fetüslerin kalp atış hızları sürekli olarak kaydedilmiştir. Yapılan analizler sonucunda fetüslerin, annelerinin sesine ve buna ek olarak yeni bir yabancı dile farklı yanıt verdikleri ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, aslında yenidoğan bebeklerin dil ve konuşma becerilerinin kökenlerinin doğumdan önceye yani prenatal döneme dayandığına dair kanıtlar sunması açısından oldukça önemlidir. Bulgular, doğum öncesinde anne sesine ve ana dil konuşmasına duyarlı sinir ağlarının oluştuğunu öne sürmektedir. Fetüsün farklı yabancı bir dile tepki vermesi ise ana dili ile yabancı bir dil arasında ayırım yapma yeteneğinin doğumdan önce başladığını göstermektedir (3).

Bu çalışmaların amacı; fetüslerin tekrar tekrar maruz kaldıkları sesleri ve dili tanıdıklarını ve hatırladıklarını göstermek, yenidoğanlarda gözlemlenen dil ve konuşma becerilerinin doğumdan önce kökeninin olup olmadığını belirlemek ve annenin sesi ve dilinin fetal işitsel işleme üzerindeki etkisini incelemektir (1-3). Genel olarak çalışmalar sonucunda elde edilen bulguların yenidoğanın henüz olgunlaşmamış dikkat ve hafıza becerilerinin olduğunu ve bu beceriler vasıtasıyla sesleri ve dili öğrenebileceklerine kanıt teşkil ettikleri söylenebilir ve bu da yenidoğanın dil ve konuşma becerilerinin kökeninin doğum öncesine dayandığına dair kanıtlar sunmaktadır. Ayrıca bu çalışma, fetusların annelerinin sesine diğer herhangi bir sese kıyasla farklı tepkiler verdiğini ve buna ek olarak ana dilleri ile yabancı bir dil arasında ayırım yapabildiklerini göstererek fetusların anne sesine ve ana dillerine duyarlı olduklarını öne sürmektedir (1-3).

Bebeğinizin doğumuyla beraber -aslında ilk ağlamasıyla birlikte- aranızdaki iletişim başlamış olur. İletişim sırasında bebek, sanılanın aksine oldukça aktiftir. Ağlama paternleri zaman içerisinde değişir, bir süre sonra acıktığında ya da altı ıslak olduğunda farklı bir şekilde ağladığını anlarsınız hatta sizden herhangi bir talebi olmadığında bile siz yalnızca odadan çıktığınız için bile ağlayacaktır. Her seferinde farklı bir mesaj ilettiğini ve bunu gerçekleştirme yolunun günbegün değiştiğini fark edeceksiniz.

“İletişim, aslında bilgi ve fikir alışverişinin aktif bir sürecidir.”

Bebeğiniz ağladığında aslında en güçlü iletişim yollarından birini kullanmıştır ve size bir mesaj göndermiştir, siz ise mesajı alan taraf olarak hemen harekete geçersiniz çünkü ağlamak bebeğe bakan kişilere bir problem var ve bunun çözülmesi gerekiyor mesajı verir. Onu sakinleştirmek için emzirmek, kucağınızda tutmak, sallamak, şarkı söylemek, bebek arabasında gezdirmek, anahtar ya da çingırağı sallamak gibi çeşitli metodları denersiniz. Bebeğiniz sonunda sakinleşir, susar ve kucağınızda huzurla uykuya dalar. Bebeğinizin gönderdiği mesajı almış, çözümlenmiş ve etkileşimde kalmışsınızdır.

Görsel 2.3. Betimleme: Kucağındaki çocuğuna gülerek bakan bir anne

0-6 aylık dönemde bir süre sonra bebeğinizin ağlamadan çok daha farklı tepkiler vermeye başladığını görmeye başlarsınız (4-6).

- Bebeğiniz yüksek sesler karşısında irkilir.
- Seslere yanıt verir.
- Bir ses duyduğunda o sese doğru başını çevirir.
- Konuşan kişinin yüzünü izler.
- Tanıdık ve tanıdık olmayan kişileri ayırt edebilir.
- Farklı aile üyelerine farklı tepkiler verebilir.
- Konuştuğunuzda gülümser.
- Dikkat çekmek ve bir şey istediğini ifade etmek için babıldamaya başlar.
- En önemlisi ilk günlerde sizin yüzünüzü doğru düzgün görme yetisine sahip olmayan bebeğiniz, sizinle göz kontağı kurar.

Görsel 2.4. Betimleme: Ellerinden tutarak üstüne mutlu bir ifadeyle eğilen annesine bakan mutlu bir bebek

6-12 aylık dönemde

- Bebeğinizin kendi ismine tepki verdiğini,
- Aynada kendi görüntüsüne tepki olarak aynaya pat-pat vurduğunu ve kendi yansımasına gülümsediğini,
- Kendisiyle konuşulduğunda tepki olarak onun da konuşmaya çalıştığını,
- Kahkaha attığını,
- Jestler ve eylemler yoluyla iletişime geçmeye çalıştığını,
- Ce-e oyunları oynadığını,
- Dikkat çekmek için yüksek sesle bağırdığını,
- "Hayır!" dediğinizde buna tepki verdiğini görürsünüz (4-6).

Görsel 2.5. Betimleme: İki eliyle yüzünü kapatmış bir bebek ce e oyunu oynuyor

Sözel ifadeleri kullanmaya başlayana kadar bebekler, 0-12 aylık dönemde kendilerini çoğunlukla jest-mimikler ve seslemeler ile ifade ederler. Gelişim içerisinde 16 aya kadar edinilmesi gereken bu çok önemli jestleri aşağıdaki Tablo 2.1'de görebilirsiniz.

Tablo 2.1. Sözel Olmayan Beceriler-Jest Gelişimi (7)

Sözel Olmayan Beceriler-Jest Gelişimi		
Kazanım Yaşı	Jestler	Örnek Görseller
9. ay: Verme	Eylemlerle ilgili jest kullanımı başlar. İlk önce nesne almayı öğrenirler. Daha sonra el hareketlerinin kontrolü arttıkça ellerinden nesnelere bırakabilirler ve bir nesneyi başka bir kişiye vermeye başlayabilirler.	
9. ay: Kafa sallama	İstemediği yiyeceklerde "başını sallama" hareketi gözlenir.	
10. ay: Uzanma	Keşif için ilgilendiği nesneye uzanma gözlenir.	
10. ay: Kollarını kaldırma	Etrafındaki kişilerin tepkilerini öngörmeye başladıklarında onlara ulaşmak için jest kullanımı başlar. Avuç içleri dışa dönük, kollar yukarı pozisyonundadır.	
11. ay: Gösterme	Ortak ilgi kurmak isterler. İlgilendiği şeyleri kaldırır ve diğer kişinin bakması için ona gösterirler.	
11. ay: El sallama	"Bay bay!" anlamında el sallama hareketi gözlenir.	

<p>12. ay: Eller açık pozisyonda, hafifçe vurma</p>	<p>Diğer kişilerin ilgisini çekmek için parmaklar yayık, açık el pozisyonunu kullanmaya başlarlar, bir şeyi göstermek için örneğin bir kitabın sayfasını göstermek için eliyle hafifçe vurma (pat pat) hareketi gözlenir.</p>	
<p>12. ay: İşaret etme</p>	<p>Jest kullanımları, artık daha amaçlıdır. Uzakta yer alan bir şeyi işaret parmağıyla gösterirler. Jestler, konuşma sesleri ile senkronizedir.</p>	
<p>13. ay: Alkış, öpücük verme</p>	<p>Sevindikleri anlarda ellerini orta hatta buluşturarak "alkış" hareketi yaparlar. Dudak büzme ve kol hareketinin birlikte gözlemlendiği "öpücük verme" sosyal gelişimin bir parçası olarak bu ayda gözlenen bir beceridir.</p>	
<p>14. ay: İşaret parmağı ile gösterme, "Şşşşş!"</p>	<p>Uzakta olan nesnelere işaret parmağıyla gösterir. Gözlem yoluyla öğrenmeleri yoğunudur. İletişimci olma yolunda yoğun bir çabaları vardır. "Şşş" gibi işaret parmağını dudaklarına götürerek susma hareketi yaparlar.</p>	
<p>15. ay: Başını sallama, kabul işareti, el ile uzanma</p>	<p>Sözcüğe benzer sembolik jest kullanımları vardır. "Evet!" anlamında başlarını sallarlar. Kötü kokan şeyleri ifade etmek için ellerini yüzlerinin önünde sallama, "bekle" demek için elini kaldırma gibi jestler gözlenir. *Jestler, sadece çocuğun düşündüğü şeyleri temsil etmez, aynı zamanda diğerleri ile fikir alışverişinde bulunduğunu gösterir.</p>	
<p>16. ay: Sembolik diğer jestler</p>	<p>Öğrenilen sözcüklerle ilişkili olarak farklı sembolik jest kazanımları görülmektedir.</p>	

Tablo 2.1. Betimleme: Tablo 2.1.'de kullanılan görseller yukardan aşağıya sırayla

Oyuncaklarını ağzına almış bir bebek.

Mama sandalyesinde mama yedirilen bir bebek kafasını yana çeviriyor.

Emekleyerek önündeki sarı elmaya uzanmaya çalışan bir bebek.

Ellerini havaya kaldırmış bir bebek.

Annesiyle mutlu bir şekilde oyun oynayan çocuk.

Elini havaya kaldırmış el sallama hareketi yapan bir bebek.

Masa başında bir yetişkinin kucağında oturan bir bebek.

Sağ elinin işaret parmağını havaya kaldırmış yukarıya bakan bir bebek.

Sağ eli ile öpücük atan bir bebek.

Ayakta duran bir bebek sağ elinin işaret parmağı ile sağ tarafı gösteriyor.

Şaşkın bir ifadeyle mama sandalyesinde oturan bebek.

Baş parmağını havaya kaldırarak onay verme hareketi yapan anne ve çocuğu.

Ortalama 12. aydan itibaren küçük çocuklar, ilk sözcüklerini kullanmaya başlarlar. Dil ediniminde farklı görüşler olmakla beraber genel kabul; çocuğun, gelişim süreci içerisinde tüm gelişim alanları ile paralel olarak bir olgunlaşma süreci içerisinde olduğu ve sosyal çevresi aracılığıyla gerçekleştirdiği etkileşimlerle de aktif olarak dil edinim süreci içerisinde yer aldığıdır. İlk sözcüklerinin genellikle yakın çevresinde olan hareketli nesnelerin isimleri, aile bireylerinin ya da evcil hayvanlarının isimleri olması tesadüf değildir. Hiçbir çocuk, sosyal etkileşim olmadan dili edinemez. Bu yüzden dil ediniminin erken evrelerinde özellikle ebeveyn etkileşimine ihtiyaç duymaktadırlar. Bu etkileşimler aracılığıyla yeni sözcükler duyan, oyunlar sırasında dil becerilerini kullanma fırsatı edinen çocukların sözcük dağarcıkları günbegün artar (4-6). Tablo 2.2. ana dili Türkçe olan çocukların sözcük dağarcığı gelişimlerine ilişkin bilgiler vermektedir.

Tablo 2.2. Sözcük Dağarcığı Gelişimi (8)

Sözcük Dağarcığı Gelişimi	
Kazanım Yaşı	Toplam Sözcük Sayısı
8-10 ay	Ortalama 5-6 sözcük
11-13 ay	Ortalama 12-13 sözcük
14-16 ay	Ortalama 28-34 sözcük
15-16 ay	Ortalama 50 sözcük
16-18 ay	Ortalama 65-95 sözcük
22-24 ay	Ortalama 204-243 sözcük
28-30 ay	Ortalama 430-453 sözcük
34-36 ay	Ortalama 546-573 sözcük
36 ay	Ortalama 600 sözcük

Çocuklar, tek sözcük üretimlerinin dağarcıklarında yoğunlaşmasıyla (ortalama 50-150 sözcük) beraber bu sözcükleri birleştirerek yeni ifadeler üretmeye başlarlar. İlk etapta ek kullanmadan basit üretimler yapan (örneğin "Baba gitti." yerine "Baba git!") çocukların, daha sonra ekleri edindiği ve bu eklerle daha farklı cümleler ürettiği gözlenir. Ek kullanmaya başlama, ana dili Türkçe olan çocuklarda diğer dillere oranla daha erken gözlenir. Aşağıda yer alan Tablo 2.3'te ana dili Türkçe olan çocukların ek gelişimi ile ilgili kazanım yaşlarını görebilirsiniz.

Tablo 2.3. Ek Edinimleri (8)

Ek Edinimleri		
Kazanım Yaşı	Kullanılan Ekler	Örnek
19. ay civarında çocukların %50'si tarafından kullanılıyor.	-dı geçmiş zaman eki	Attı.
23. ay civarında çocukların %50'si tarafından kullanılıyor.	-iyor şimdiki zaman eki	Uyuyor.
22-23. ay civarında çocukların %50'si tarafından kullanılıyor.	-(s)ı iyelik eki	Abinin şapkası
24-25 ay civarında çocukların %50'si tarafından kullanılıyor.	mı soru edatı	Gitti mi?
25. ay civarında çocukların %50'si tarafından kullanılıyor.	-acak gelecek zaman eki	Gelecek.
27-28. ay civarında çocukların %50'si tarafından kullanılıyor.	-lar çoğul eki	Tabaklar

Çocukların farklı ek kullanımlarının artması ve sözcük dağarcıklarının genişlemesi ile beraber 3-4 sözcüklü cümle kullanımları başlar. 3 yaşından itibaren çocukların cümlelerinde bağlaçlar görünür olur ve bu şekilde cümlelerini daha karmaşık hale getirebilirler. 3-4 yaşlarında dili anlama becerileri art arda iki yönerge içeren cümleleri çözümleyecek duruma gelir ve bu, sıra alarak karmaşık oyun oynama becerilerinin de gelişmesini sağlar. Düşüncelerini ve duygularını karmaşık cümle yapılarıyla ifade edebilen çocuklar, 4-5 yaşına geldiklerinde artık akran anlaşmazlıklarında dili etkin bir şekilde kullanır duruma gelmektedirler. Bu yaş aralığında, üç aşamalı yönergeleri ipucu almadan yerine getirebilirler. Hikâye anlatım becerileri karmaşıklaşır ve 5-6 yaşına geldiklerinde artık sözcüklerin anlamını sorgulayan, farklı konularda uzun süre konuşabilen, daha fazla bilgi almak için sorular soran çocuklar hâline gelirler (5, 6, 9).

Neler Öğrendik?

Bu bölümde, erken çocukluk döneminde yer alan söz öncesi ve sözel dönem dil gelişimine ait temel bilgilere yer verilmiştir. Dil ve konuşma gelişiminde sadece postnatal dönemin değil aynı zamanda prenatal dönemin de önemine değinilerek sonrasında çok önemli bir evre içerisinde yer alan jest gelişiminden bahsedilmiştir. Jest gelişimiyle birlikte paralel olarak ilerleyen sözcük dağarcığı gelişiminden bahsedilerek ana dili Türkçe olan küçük çocukların ek edinimlerine tablolar aracılığıyla yer verilmiştir. Son olarak yaşlara uygun olarak kazanılması gereken cümle uzunluklarından bahsedilerek bu bölüm sonlandırılmıştır.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Hepper, P., & Shahidullah, B. (1994). Development of fetal hearing. *Archives Of Disease In Childhood - Fetal And Neonatal Edition*, 71(2), F81-F87. doi: 10.1136/fn.71.2.f81.
2. Marx, V., & Nagy, E. (2015). Fetal Behavioural Responses to Maternal Voice and Touch. *PLOS ONE*, 10(6), e0129118. doi: 10.1371/journal.pone.0129118.
3. Kisilevsky, B., Hains, S., Brown, C., Lee, C., Cowperthwaite, B., & Stutzman, S. et al. (2009). Fetal sensitivity to properties of maternal speech and language. *Infant Behavior And Development*, 32(1), 59-71. doi: 10.1016/j.infbeh.2008.10.002.
4. Rossetti, L. (2000). *Communication Development: Birth to three* (2nd ed.). Canada: Cengage Learning.
5. Paul, R., & Norbury, C. (2012). *Language disorders from infancy through adolescence: Listening, Speaking, Reading, Writing, and Communicating* (4th ed.). St. Louis, Missouri: Mosby Elsevier.
6. Owens, Jr, R. (2016). *Language development: An Introduction* (9th ed.). Boston: Pearson.
7. Firstwordsproject.com. 2021. About 16by16 – First Words Project. [online] Available at: <<https://firstwordsproject.com/about-16by16/>> [Accessed 1 November 2021].
8. Aksu-Koç, A., Acarlar, F., Küntay, A., Maviş, İ., Sofu, H., & Topbaş, S., Turan, F. & Aktürk-Arı, B. (2019). *Türkçe İletişim Gelişimi Envanteri (TİGE) El Kitabı*. Ankara: Detay Yayıncılık.
9. Topbaş, S., 2005. *Dil ve Kavram Gelişimi*. Kök Yayıncılık.

BÖLÜM 3

Dr. Öğretim Üyesi Şükriye KAYHAN AKTÜRK

OYUN VE DİL GELİŞİMİ

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; gelişimini ve oyun yoluyla dil becerilerinin nasıl destekleneceğini açıklamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Oyun kavramını açıklar.
- Erken çocukluk döneminde oyun gelişimini ve farklı oyun sınıflamalarını açıklar.
- Oyun ve dil gelişimi arasındaki bağlantıları açıklar.
- Oyun yoluyla dil gelişimini nasıl destekleyebileceğini açıklar.

İçerik

1. Oyun Nedir?
2. Erken Çocukluk Döneminde Oyun Gelişimi Ve Farklı Oyun Sınıflamaları
3. Oyun Ve Dil İlişkisi
4. Oyun Yoluyla Çocuğun İletişim Ve Dil Gelişimini Destekleme

Açıklamalar

Dil bozuklukları kitabının bu bölümünde; oyun gelişimi, farklı oyun türleri ve oyunun dil ile ilişkisi hakkında bilgi sahibi olmanızı amaçlıyoruz. Bu doğrultuda; oyunun ne olduğunu, çocuklarda ne şekilde geliştiğini ve çocuğun dil gelişiminde ne tür bir rol oynadığını açıkladık. Daha sonra, çocuğunuzun dil gelişimini oyun yoluyla nasıl destekleyebileceğinize dair teorik ve uygulamalı bilgilere yer verdik. Bu bölümde sunulan oyunları çocuğunuzla oynamanızı ve çocuğunuzun dil becerilerini eğlenerek desteklemenizi umuyoruz.

Giriş

Bize yol göstermesi için proje başlangıcında paylaşılan örnek kitap formatında giriş kısmında "Yaşamdan bir kesit-Kısa bir öykü ya da örnek olay ..."a yer verilmesi istenmiştir. Paragrafin sonuna şu kısım eklenecek:

Yukarıdaki örnek olayda, annesi Mert'in dil gelişimini oyun yoluyla eğlenceli ve doğal bir şekilde desteklemektedir. Bu noktadan hareketle bu bölümde; oyun gelişimine, oyunun dil gelişimi ile ilişkisine ve çocuğunuzun dil gelişimini çeşitli oyunlar yoluyla nasıl destekleyebileceğinize dair bilgiler paylaşılacaktır.

Oyun ve Dil Gelişimi

1. Oyun Nedir?

Anne baba olarak bir bebeğimiz olacağını öğrendiğimizden itibaren birtakım hayaller kurmaya başlarız. Bebeğimizin büyüüp bizimle, kendi başına ve arkadaşlarıyla oyunlar oynamasını arzularız. Peki, oyun deyince aklımıza ne gelir, gözümüzde ne canlanır? Bu sorunun tek bir cevabı olmamakla birlikte, oyun deyince çoğumuzun aklına eğlence ve heyecanı içinde barındıran çocuğun zevk aldığı etkinlikler gelir. Bu etkinlikler, oldukça çeşitli olup çocuğun yaşına göre farklılık gösterir. Bebeklik döneminde oynanan "fış fış kayıkçı", "ce-e oyunu"; daha sonra oynanan "saklambaç", "yakalamaca", "evcilik" vb. oyunlar hepimizin bildiği oyunlara örnektir. Bu oyunlar; çocuğumuzu sadece eğlendirmekle kalmaz, onu pek çok gelişim alanında (fiziksel, sosyal, duygusal, bilişsel, dil gelişimi vb.) destekler. Örneğin hamur, çamur, kum vb. materyallerle oyun oynarken çocuğumuzun duygusal becerileri gelişir; yerden yüksek, yakalamaca vb. oyunlar oynarken çocuğumuzun fiziksel becerileri gelişir. Oyunda yaptığı kulenin yıkılması gibi bir problem yaşaması çocuğumuzu problem çözmeye teşvik eder ve düşünme becerileri gelişir. Çocuğumuz kulenin yıkılmaması için alt kata daha geniş bloklar koymasına gerektiğini düşünür. Tüm bu örneklerden hareketle, çocuğumuz oyun sayesinde pek çok şey öğrenir ve hayatı deneyimler.

Sıklıkla kullanılan ve hepimizin bildiği bir kavram olmasına rağmen oyunun ne olduğu, çocukların neden oyun oynadıkları, oyun türleri ve aşamalarının neler olduğu gibi sorular uzun yıllardır tartışılmaktadır. Oyunun tek bir tanımı yoktur. Öyle ki oyun dünyanın her yerinde bilinen özellikle çocuklara ilişkin doğal bir olay olmasına rağmen tanımlanması oldukça zor bir kavramdır. Bu zorluğun altında iki sebep yatmaktadır: Bunlardan ilki; oyunun somut bir nesne, yer, eylemden öte soyut ve değişken olmasıdır. Oyun tıpkı sevgi ve mutluluk gibi soyut bir kavramdır ve bu tür kavramları örneklendirmek ya da göstermek, tanımını yapmaktan çok daha kolaydır. Oyunu tanımlamayı zorlaştıran ikinci sebep ise alanyazında ve günlük yaşamda insanlar tarafından çok çeşitli tanımlamaların kullanılması ve pek çok oyun türünün (rollü oyun, kurallı oyun, fiziksel oyun vb.) bulunmasıdır. Oyunun sözlük tanımında bile bu çeşitliliği görmek mümkündür. Bizler oyun sözcüğünü pek çok durumda ve anlamda kullanırız. Parktaki çocuğumuza "Ne güzel oynuyorsun!" dememiz ya da samimi görmediğimiz birine öfkemizi belli ederek "Sen benimle oyun mu oynuyorsun?" dememiz bu duruma örnek verilebilir (1).

Neyin oyun olduğu, neyin oyun olmadığı oldukça tartışmalı bir konudur. Simith ve Pellegrini; oyunu sonuçtan çok sürecin önemli olduğu, nesne ve rollerin yaratıcı ve esnek bir şekilde yeniden şekillendirilebildiği, gülme ve eğlenme gibi olumlu duyguları içeren, kişinin kendisi için gerçekleştirdiği bir etkinlik olarak tanımlamaktadır (2). Araştırmalarda çoğunlukla oyun

sözcüğü, bir isimden ziyade bir eylem olarak ele alınmaktadır. Oyun oynayan bir çocuğu düşündüğümüzde çocuğun oyun esnasında sürekli bir eylem hâlinde olduğunu, bir diğer ifadeyle yaparak deneyimlediğini fark edebiliriz. Bir etkinliğin oyun olması için illaki önceden planlanması gerekmez. Oyun süreci; çoğunlukla kendiliğinden herhangi bir zamanda, herhangi bir yerde, yalnız ya da herhangi bir grupta hiç umulmadık bir anda başlayabilmektedir (3).

Geçmiş dönemlerde bir eylemin oyun olarak nitelendirilmesi için içsel motivasyonla gelişmesi, bireye olumlu etkisinin olması, esnek olması, gönüllülük esasına dayanması, rol alma davranışlarını (-miş gibi) içermesi gibi birtakım kriterlerden bahsedilmiştir. Ancak zaman içinde sadece bu kriterlerle oyunu tanımlamak yetersiz bulunmuştur. Bu noktada, bazı araştırmacılar oyunu "çocuk tarafından oyun olarak görülen şey" olarak tanımlamaya başlamışlardır (4).

Peki çocuklar neden oyun oynarlar? Çocuklar oyunu öğrenmek ya da geleceğe hazırlanmak için oynamazlar, yani oyun oynarken çocuğun aklında böyle bir düşünce yoktur. Çocuk açısından oyun daha çok eğlenmeyle, dışarıda olmayla, arkadaşlarla olmayla, özgürce seçmeyle, rol canlandırmayla ilgilidir. Amacı öğrenmek olmasa da çocuk oyun sayesinde pek çok şey öğrenir, yaşamı deneyimler ve bu sayede kendini geliştirir. Şimdi çocukken oynadığımız oyunları ve çocuğumuzun oynadığı oyunları düşünelim ve şu soruları zihnimizden yanıtlamaya çalışalım:

- Çocukken bizlerin oynadığı oyunlar nelerdi?
- Çocuğumuz hangi oyunları oynuyor?
- Bizim ve çocuğumuzun oyunları arasında benzerlikler ya da farklılıklar var mı?
- Oynadığımız oyunlar bize ve çocuğumuza neler katıyor?
- Oyun olmasa hayatımız nasıl olurdu?

"Oyun, çocuk tarafından oyun olarak görülen her şey olup çocuğun en önemli uğraşdır."

2. Erken Çocukluk Döneminde Oyun Gelişimi ve Farklı Oyun Sınıflamaları

Çocuğumuzun oyun oynama şekli ve oynadığı oyunların türü yaşına ve gelişim düzeyine göre farklılık göstermektedir. Çocuğumuz bebekken en sevdiği oyun "cee-e" iken beş yaşına geldiğinde en sevdiği oyun "evcilik" olabilir. Bebeklik döneminde çok eğlenceli gelen bir oyun, büyüdüğünde çocuk tarafından sıkıcı bulunabilir. Çocuklarda oyun gelişimi ile ilgili yapılan araştırmalarda çocukların oynadığı oyunlar farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Bu

araştırmaların çoğu Piaget'in (1951) çalışmalarından dayanak almaktadır (5). Piaget'e göre, oyun olarak ele alınan etkinliklerin büyük bölümü bilişsel faaliyetlerdir. Bu faaliyetler esnasında çocuk nesnelere keşfeder, araştırır ve denemelerde bulunur. Çocuk oyun esnasında büyüklerinden gördüklerini aktarmanın yanı sıra kendi algı ve deneyimlerini sürece katar ve birtakım analizler yapar.

Çocukların oyunları yaşamın ilk yıllarında daha az ve basit düzeydeyken olgunlaşma ve deneyimle gittikçe artar ve zenginleşir. Örnek olarak dört aylık bir bebeğe içi ufak boncuklarla dolu bir oyuncak ilk kez verildiğinde bebek nesneyi yakalamak için uzanır. Daha önce bu oyuncakla karşılaşmış ve yaşamı deneyimlememiştir, daha büyük bir çocuk ise oyuncak alınca ses çıkarmak için sallayabilir. Piaget'e göre çocuklar yaşları ilerledikçe duyu motor oyunlardan sembolik ya da hayalî oyunlara doğru sıralı şekilde ilerler. Çocukların gelişimsel özellikleri dikkate alınarak oluşturulan bu aşamalar Piaget'in Bilişsel Gelişim Kuramı'ndaki duyu-motor, işlem öncesi ve somut işlemler dönemlerine paralel bir şekilde gerçekleşir. Piaget, çocukların oyunlarını birbirini takip eden üç aşamaya ayırmaktadır. Piaget, bu aşamaların birbirini izlediğini ancak farklı yaş gruplarından çocuklarda herhangi bir aşamaya özgü oyun davranışlarının görülebileceğini belirtmiştir. Bu üç aşama şunlardır:

1. Alıştırma Oyunu

2. Sembolik Oyun

3. Kurallı Oyun

Yaş	Piaget'in Bilişsel Gelişim Dönemleri	Gözlemlenen Oyun Türü
0-2 yaş	Duyu-Motor	Alıştırma Oyunu
2-7 yaş	İşlem Öncesi	Sembolik Oyun
7-11 yaş	Somut İşlemler	Kurallı Oyun
11-18 yaş	Soyut İşlemler	

Şimdi bu üç oyun aşamasını detaylı olarak açıklayalım:

Alıştırma Oyunu: Bu dönem, Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerinden duyu-motor döneme denk gelmektedir. İlk olarak duyu-motor dönemini ve sonrasında çocuğun bu dönemde oynadığı alıştırma oyununu açıklayalım.

Duyu-motor dönemi, doğumdan ikinci yaşa kadar sürmektedir. Bu dönemde bebeğin dış dünya ile iletişimi başlar çevresini tanır, fiziksel ve motor hareketlerde bulunur. Bu dönemde, bebeğin kazandığı en önemli bilişsel etkinlik nesne devamlılığıdır. Şöyle ki bu dönemin başlarında bebeğin gözü önündeki bir oyuncak, bir örtü ile gizlendiğinde bebek gözünün önünden kaybolan oyuncakı aramaz. O oyuncak artık bebek için yok olmuştur. Ancak bebek

yaklaşık 8 aylık olduğunda aynı işlem tekrarlandığında bebek örtüyü kaldırır ve kaybolan oyuncuğu aramaya başlar. Çünkü bebek bilişsel olarak oyuncuğun kaybolmadığını, görmese bile var olduğunu ayırt edecek düzeydedir. Bebeğin nesne devamlılığını 8. ayda edinmesi ve bu durumun 18-24. aya gelindiğinde iyice yerleşmiş olması beklenmektedir.

Duyu-motor döneminde çocuğun oynadığı oyunlar "alıştırma oyunu" olarak adlandırılmaktadır. Bu oyun, çocuğun gelişim sürecinde ilk ortaya çıkan oyun türü olup özellikle yaşamın ilk 18 ayında görülmektedir. Alıştırma oyununun en belirgin özelliği tekrar eden motor hareketlerdir. Bu oyunda bebek motor hareketlerden büyük keyif alır ve keyif aldıkça bu hareketleri herhangi bir amacı olmaksızın tekrarlar. Çocuğun zevk aldığı tekrarlayan davranışlar bir nesneyi ağızına götürme, bir nesneyi alıp yere atma, boncuk gibi nesnelere bir kabın içine koyma-boşaltma gibi etkinliklerdir. Sallama, vurma, çekme, ağızına götürme vb. tekrarlayan hareketler sayesinde çocuk nesnelere ve oyuncakları keşfetmeye başlar. Tekrarlayan hareketler başlangıçta amaçsız ve rastlantısaldır. Bebek büyüdükçe tekrarlayan hareketler amaçlı eylemlere dönüşür. Çocuk, gitgide bir hedef doğrultusunda alıştırma oyunları oynamaya başlar. Örneğin çeşitli şekilleri deliklerden geçirme şeklinde oynanan bul-tak oyununda çocuk ilk olarak şekilleri kavrayıp deliklerden geçirmeye çalışacaktır ve bunun için rastgele denemeler yapacaktır. Çocuk, zaman içinde başarılı oldukça hangi şeklin hangi delikten geçeceğini öğrenecektir ve eline aldığı şekli eliyle evirip çevirerek uygun pozisyona getirecek ve uygun delikten geçirebilecektir. Oyuncakları işlevine uygun şekilde kullanma da bu dönemde başlar. Örneğin başlangıçta arabaları sürekli atarak oynayan bir çocuk, zaman içinde arabanın yerde sürüldüğünü keşfeder ve arabaları yerde sürerek oynamaya başlar.

Sembolik Oyun: Bu dönem, Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerinden işlem öncesi döneme (2-7 yaş) denk gelmektedir. İşlem öncesi dönemde, çocuk bir önceki dönemde kazandığı nesne devamlılığı sayesinde nesnelere hatırında tutabilir. Çocuk, dış dünyayı sözcük ve imajlarla anlamlandırmaya başlar. Bu dönemde, dil becerilerinin artmasıyla "sembolik oyun" ortaya çıkmaktadır. Sembolik oyun döneminde, çocuğun hayalî davranışları oyuna dönüşmektedir. Bir nesne olmadığı halde varmış gibi yapmak, cansız nesnelere canlıymış gibi davranmak, nesnelere farklı amaçlarla kullanmak bu dönemde sıkça görülür. Başlarda çocuk benmerkezci düşünce yapısına sahipken dönemin sonlarına doğru bu durum azalır ve oyunlar daha sosyal bir nitelik kazanır. Aşağıda sembolik oyunlara ilişkin örnekler sunulmaktadır:

- Uyuyormuş ya da yemek yiyormuş gibi yapmak, boş bir bardaktan içiyormuş gibi yapmak şeklinde tanıdık bir davranışta bulunmak.
- Oyuncak bebeği yatırıp uyutmak.
- Bebek yerine bebek olarak blok kullanmak. Telefon yerine muz kullanmak.

- Tek bir eylemi taklit etmek yerine -miş gibi yaparak senaryonun tümünü oluşturmak. Oyuncak bebeği kucağına almak, çevrede bir şeyler aramak ve bulunca bebeği yedirmeye başlamak.

Sembolik oyun, çocuğun kurduğu fantaziler ve var olan gerçeklik arasındaki ayrımı yapabilmeye başlaması ile dört yaş civarında giderek azalır (4, 6).

Kurallı Oyun: Bu dönem, Piaget'in bilişsel gelişim dönemlerinden somut işlemler dönemine (7-11 yaş) denk gelmektedir. Bu dönemde, çocuklar daha çok somut materyallerle oynar. Bunun sebebi, çocukların elle tutulup gözle görülmeyen soyut kavramları anlamakta zorlanmalarıdır. İlkokul yıllarını kapsayan bu dönemde, çocuklar daha çok kurallı oyunlar oynar. Diğer dönemlerde görülen tekrarlayan davranışlar ve sembolik oyunlar oldukça azalmıştır. Bu aşamada oyun ortaklaşa yapılan bir eylem haline dönüşmüş ve kurallar kazanmıştır. Kurallar en az iki bireyin etkileşimini içerir. Oyuncular tarafından kuralların belirlendiği oyunlar, alıştırma ve sembolik oyun aşamalarında oynanan oyunların toplumsallaşması sonucunda ortaya çıkmıştır (6).

Görsel 3.1. Betimleme: Ağaçlık bir alanda saklambaç oynayan, biri saymak üzere ağaca yaslanmış, diğer ikisi saklanmak üzere kaçan üç çocuk

Piaget'in sınıflamasından bazı noktalarda farklılaşan ve günümüzde daha sık kullanılan oyun sınıflandırmalarından biri Weitzman'a (2017) aittir. Bu sınıflama, Piaget'inkine benzemekle birlikte yapı-inşa oyunlarını içerme gibi birtakım farklılıklara sahiptir. İlerleyen bölümlerde daha güncel olduğu için bu sınıflama üzerinden gidilecektir. Weitzman (2017) çocukların oyunlarını 3'e ayırmaktadır: işlevsel oyun, yapı-inşa oyunu, sembolik oyun. Oyunların kısa açıklamalarına aşağıda yer verilmiştir.

İşlevsel Oyun: Bu oyun türü, aynı zamanda keşif oyunu (exploratory play) olarak da adlandırılmaktadır. Bu tarz oyun, oyuncakların veya nesnelerin basit ve tekrarlayan hareketlerle (sallama, vurma, çekme, ağzına götürme vb. yollarla) keşfini içerir. Bu dönemde oyuncakları ya da nesnelere sallama, ağzına götürme; oyuncakları gözle inceleme, elinde evirip çevirme gibi davranışlar gözlenir. Bunun yanında; işlevsel oyun fırlatma, koşma, atlama, tırmanma gibi fiziksel oyunları da içine almaktadır. Karşılıklı top yuvarlama, sepetin içine oyuncakları koyma ve boşaltma, ev içinde veya dışarıda koşma, hoplama, tırmanma gibi fiziksel etkinlikleri içeren oyunlar buna örnek verilebilir. Oynadığı işlevsel oyunların gelişmesiyle birlikte; çocuk oyunda nesnelere uygun şekilde, amaca yönelik olarak kullanmaya başlar. Arabaları yerde sürme, uçağı havada uçurma gibi oyunlar gelişmiş işlevsel oyunlardandır (7).

Görsel 3.2. Betimleme: Kumlarla kaplı bir alanda oyuncak kepçesi ve kum oyuncakları ile oynayan küçük erkek çocuk

Yapı-İnşa Oyunu: Bu oyunda, nesnelere ya da materyaller bir amaca yönelik kullanılmaya başlanır. Çocuk, nesnelere kullanarak bir yapı oluşturur. Kumdan ya da bloklardan kule yapmak; birtakım materyaller (iç içe geçen yapbozlar vb.) kullanarak apartman, köprü, yollar yapmak; hamurdan kardan adam yapmak buna örnek verilebilir. Bu tür oyunlar, küçük kas becerilerinin ve bilişsel becerilerin gelişmiş olmasını gerektirmektedir (7).

Görsel 3.3. Betimleme: Bir masanın başında ayakta durmuş bloklarla oynayan çocuk

Sembolik Oyun: Hayalî ya da bir nesneyi başka bir nesneymiş gibi kullanmayı içeren oyunlardır. Farklı bir ifadeyle sembolik oyun; gerçek dünyada var olan kişi, nesne veya durumların hayalî olarak -miş gibi yapılarak başka nesne, kişi ya da durumlarla temsil edilmesidir. Süpürgeyi at gibi kullanmak, muzun telefon gibi kulağına götürmek, kalemi kaşık gibi kullanıp çorba içiyormuş gibi yapmak bu oyunlara örnektir (8).

Görsel 3.4. Betimleme: Çalı süpürgesinin sopasını bacaklarının arasına almış at binme oyunu oynayan bir erkek çocuk

Çocuklar, yukarıda sözü geçen oyunları oynarken bir takım sosyal roller sergilerler. Çocuğun oyun içindeki sosyal rolünü ele alan Parten (1932), çocuğun oyundaki rollerini altı aşamaya ayırmıştır. Parten (1932), bu oyun rollerinden çocukların şu sıra ile geçtiğini belirtmiştir: uğraşsız davranış seyirci davranış tek başına oyun, paralel oyun, birlikte oyun, iş birlikçi oyun (9). Şimdi çocuğun oyunda aldığı rollere ayrıntılı olarak bakalım:

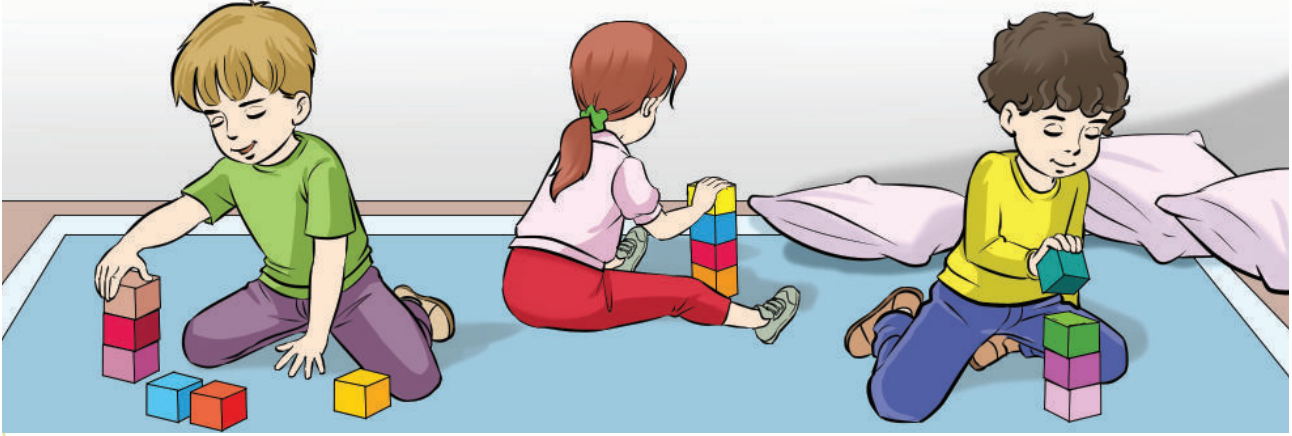
Uğraşsız Davranış: Bu evrede çocuk olayın içine girmez, herhangi bir oyun oynamaz. Sadece çevreyi ve oyun oynayan diğer çocukları izler. Çocuk, oyun içinde aktif olmasına rağmen amaçsızdır. Bir diğer deyişle, çocuğun oyunda herhangi bir uğraşı yoktur. İlgisini çeken bir olay olursa onunla ilgilenmeye başlar. İlgisini herhangi bir şey çekmediğinde kendi bedeniyle ilgilenebilir. Başka çocukların oyun oynadığı odada çocuğun gezinmesi ve elini ağzına götürmesi bu duruma örnek verilebilir.

Seyirci Davranış: Bu evrede çocuk, etrafında oyun oynayan çocukları görebileceği ve duyabileceği yakınlıkta durur ve vaktinin çoğunu bu çocukları izlemeye ayırır. Çocuk, aktif bir izleyici ve gözlemleyici rolündedir. Oyuna katılmamakla birlikte oyun oynayan diğer çocukların etrafında durur ve onları gözlemler.

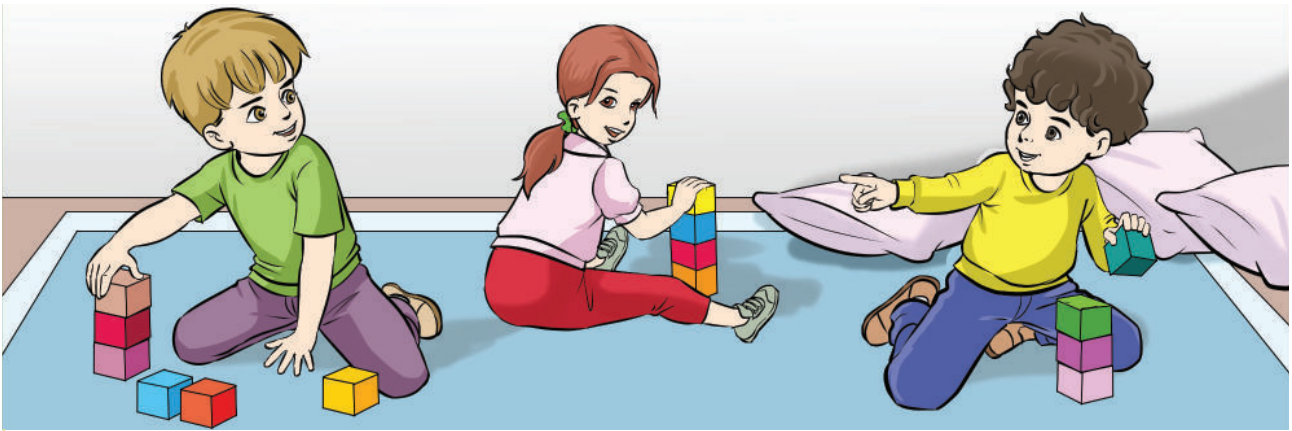
Görsel 3.5. Betimleme: Ellerinde küp şeklinde blokları üst üste yerleştirmeye çalışan üç çocuk ve biraz geride ayakta düşünceli bir ifadeyle bekleyen kız çocuğu

Tek Başına Oyun: Çocuk bu evrede, çevresinde başka bir çocuk olup olmadığı ile ilgilenmez. Çevresindeki çocukları gözlemler fakat onlarla sosyal iletişimi yoktur. Tek başına ve diğer çocuklardan bağımsız olarak oynar. Başka çocukların yaptıklarıyla ilgilenmeksizin kendi oyununu sürdürür ve diğerlerinin oyununa katılmak için herhangi bir girişim göstermez. Tek başına ya da yalnız oyun tipik olarak 2-3 yaş çocuklarında görülür.

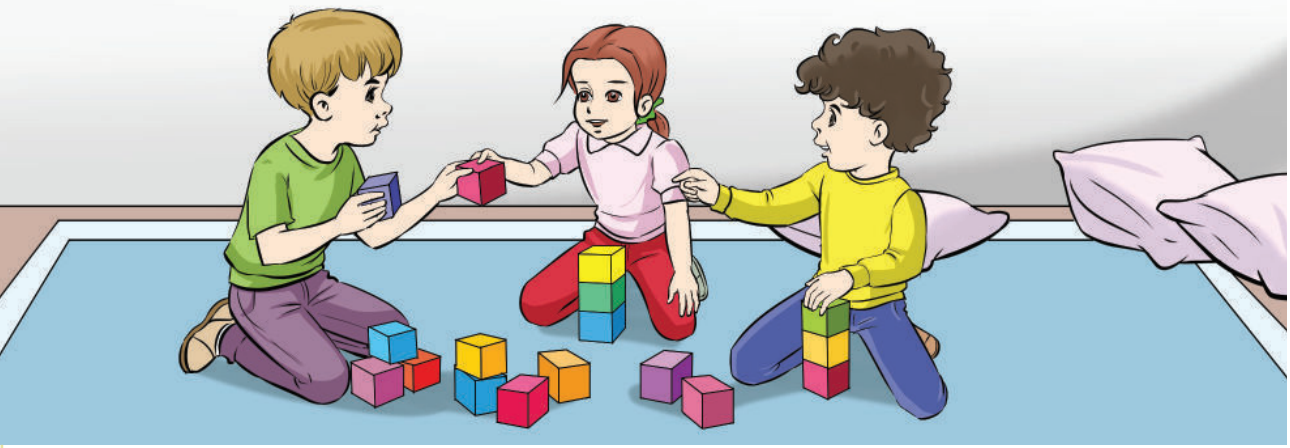
Görsel 3.6. Betimleme: Birbirinden bağımsız şekilde farklı yönlere doğru oturmuş, sadece kendi önlerindeki bloklarla oynayan iki erkek bir kız çocuğu

Paralel Oyun: Bu evrede çocuklar aynı ortamda oynamalarına karşın oyunlarında birbirlerinden bağımsızdırlar. Çocukların oynadığı oyun ya da oyuncaklar, ortamdaki diğer çocuklarınkine benzerdir. Çocukların birbirleri ile sosyal iletişimleri çok azdır. İletişim, herhangi bir oyuncak istemek ya da bir düşüncesini, dileğini söylemekten ileri gitmez. Çocuklar, belirli oyun amaçlarını paylaşmadan kendi oyunlarını oynar. Bu durumun çocukların bu evrede benmerkezci düşünce yapısına sahip olmalarından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Bu evrede, çocuklar arasında az da olsa karşılıklı konuşmalar ve sosyal etkileşimler başlar.

Görsel 3.7. Betimleme: Farklı yönlere doğru oturmuş, önlerindeki bloklarla oyun oynarken iletişim halinde olan iki erkek bir kız çocuk

Birlikte Oyun: Bu evrede, çocuğun çevresine ilgisi daha fazladır. Birkaç çocuk aynı materyalleri kullanır, aynı oyunda yer alır, oyuncak alışverişinde bulunur, pek çok şey hakkında konuşur ancak herkes kendi oyununa devam eder. Yani oyunda tam bir iş birliği yoktur. Oyunun kuralları, rolleri ve planı tam olarak belli değildir. Örneğin iki çocuğun oyun hamuruyla oynarken birbirleriyle konuşmaları, kendi yaptıkları şekiller için gerekli olan araç gereçleri istemeleri ve değiştirmeleri birlikte oyundur.

Görsel 3.8. Betimleme: Bir arada oturmuş iki erkek bir kız çocuğu önlerindeki bloklarla beraber konuşarak ve paylaşarak oynuyor

İş Birlikçi Oyun: Bu evrede çocuk, başkalarıyla iletişim hâlinindedir; iş birliği yapar ve grup oyunlarına katılır. Çocuklar arasında gerçek bir sosyal iletişimin olduğu bu evrede, oyun ortak bir amaç doğrultusunda şekillenir. Bu amaca uygun olarak sosyal yaşamı yansıtan çeşitli roller paylaşılır ve oyun ortaklaşa yürütülür (9).

Görsel 3.9. Betimleme: Bir arada oturarak bloklarını birleştirerek ortak bir kule yapmaya çalışan üç çocuk

3. Oyun ve Dil İlişkisi

Eğlence amaçlı oynadığımız oyunların aynı zamanda çocuğumuzun dil ve iletişim becerilerini geliştirmede son derece etkili olduğunu bilmeliyiz. Bu bölümde, oyun yolu ile çocuğun dili anlama ve kendini ifade etme becerisini nasıl geliştirebileceğimizi ele alacağız. Oynayarak bir yandan eğlenirken bir yandan iletişimi kuvvetlendirmeye yönelik hedefler oluşturmaya çalışacağız.

Vygotsky, oyun ve dil ilişkisini ilk ele alan düşünürlerdendir. Vygotsky'e göre dil, çocuğun bilişsel gelişiminde ve sosyal çevreyle etkileşiminde önemli bir role sahiptir. Bunun yanında; Vygotsky için oyun, dil ve bilişsel gelişim için itici bir güce sahiptir. Oyun, çocuğa çeşitli bilişsel ve dilsel becerileri edinmesi açısından zemin hazırlar ve çocuğa bu becerilerini geliştirebilmesi için destek sunar. Oyun ile dil, çocukluk dönemi boyunca yakın ilişki içindedir (10).

McCune (1995), 8-24 aylık çocukları seçilmiş bir dizi oyuncakla oynarken dil becerileri açısından incelemiştir. Araştırma sonucunda, çocukların oynadığı oyun türleri ile dil becerileri arasında yüksek bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma; daha basit olan bir oyun düzeyinden daha karmaşık olan bir oyun düzeyine geçişin, o oyunda kullanılan dil becerisinin ortaya çıkmasından önce geldiğini göstermiştir (11). Benzer pek çok araştırma, oyun becerileri ile çocukların alıcı ve ifade edici dil becerilerinin birbiriyle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Oyunun rolü çocukların anlama, cümle kurma, öykü anlatma, sohbet etme gibi dilsel becerilerini artırmada oldukça büyüktür.

Çocuklar, akranlarıyla ve ebeveynleri ile oyun oynarken diğer bireylerle iletişim kurmayı öğrenir. İletişimin kurulması için illaki çocuğun konuşması gerekmez. Bir bakış, ses çıkarma, vücut hareketleri de çocuğun etkileşimde bulunarak iletişim kurmasını sağlayabilir. Bu etkileşimler, çocuğun sözcük üretmesine zemin hazırlayan yapı taşları gibidir. Etkileşim, çocukla aramızdaki bağ gibidir ve bu bağ oyun sayesinde güçlenir. Bu bağ ne kadar sağlam olursa ilerleyen dönemde dil becerileri de o kadar sağlam olacaktır. Şimdi oyun esnasında kurulan etkileşimi ve bu etkileşim sonunda gerçekleşen iletişimi bir örnekle açıklayalım: "Bir yaşındaki Ahmet ve babası yerde oturmuş birbirlerine araba atmaktadır. Babası, arabayı atmadan önce Ahmet ile göz teması kurmakta ve "hın hın" sesi çıkararak arabayı Ahmet'e yollamaktadır. Ahmet; araba kendine geldiğinde heyecanlanmakta, kollarını arabayı tutmak için açmakta, gülmekte ve arabayı babasına geri yollamaktadır. Babası arabayı Ahmet'e tekrar yollamadan önce beklediğinde Ahmet babasına doğru kollarını açmakta, "hın hın" benzeri sesler çıkarmakta ve adeta oyuna devam etmek istediğini belli etmektedir. Ahmet'ten gelen sinyaller sonrasında babası arabayı tekrar Ahmet'e doğru atmaktadır." Görüldüğü üzere Ahmet, henüz konuşmasa da babasıyla yoğun bir etkileşim içindedir.

Bunun yanında, oyun esnasında çocuğun zihninde pek çok fikir oluşur. Çocuk, bu düşüncelerini gerek jestleriyle gerekse sözcükleri kullanarak aktarmaya çalışır. Kalıplarla kumdan şekiller oluşturma oyununda, çocuk istediği kalıbı almak için annesine elini uzatarak kalıbı istediğini belli edebilir ya da “ver” sözcüğünü kullanabilir. Oyunda edindiği deneyimler, çocuğa aynı zamanda müthiş bir dili edinme fırsatı sağlar. Çocuk, oyun esnasında sosyal bir ortamda olup ebeveyn ya da akranlarından pek çok sözcük öğrenir ve yeni sözcükler kullanır.

4. Oyun Yoluyla Çocuğun İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme

Bu kısımda, oyun yoluyla çocuğumuzun iletişim ve dil gelişimini nasıl destekleyebileceğimizi ele alacağız. Bunun için öncelikle çocuğumuzu çok iyi dinlemeliyiz ve oyun esnasında onu çok iyi gözlemlemeliyiz. Çocuğumuzu dinlediğimizde, onun bize ne anlatmak istediğini anlayabiliriz. Yaptığımız gözlemler ise oyun yoluyla çocuğumuzun oyunlarında neleri hedeflememiz gerektiğine dair bize yol gösterecektir. Ona en çok sevdiği oyunlar yoluyla yaklaşmanız onu sizinle iletişimde bulunmada motive edecek ve süreci eğlenceli hâle getirecektir. Şimdi aşağıdaki soruların cevaplarını düşünelim.

- Acaba, çocuğunuz en çok hangi oyunları seviyor?
- Hangi oyuncaklarla oynamak istiyor?
- Oyun esnasında sözcük kullanıyor mu?
- Hangi sözcükleri kullanıyor?
- Sözcükleri birbirine bağlayabiliyor mu?

Bu sorulara vereceğiniz cevaplar doğrultusunda, çocuğunuzun ilgisini çeken oyuncaklarla iletişimde bulunmayı deneyin. Örneğin tek sözcük düzeyinde olan çocuğunuzun, topları kovaya atmayı sevdiğini gözlemlediğinizi düşünelim. Bu noktada, çocuğunuzun oyununa doğal bir şekilde katılabilirsiniz. Oyuna katılırken kendinizi bir öğretici rolüne sokmamaya gayret edin. Topların renklerini öğretmek gibi bir hedef seçmek ya da sürekli “Bu ne? Bu ne renk?” gibi sorular sormaktansa kendinizi oyunun akışına bırakmayı deneyin. Unutmayın ki önceliğiniz öğretmek değil eğlenerek etkileşimde bulunmaktır. Sonuçtan ziyade sürece önem vermeli ve sürecin keyfini yaşamalısınız. Peki, bunu nasıl yapacaksınız? Aynı oyun üzerinden düşünecek olursak; topları kovaya sırayla atarken top kovaya girmediğinde eğlenceli bir ses tonuyla “ol-ma-dı!”, top kovaya girdiğinde ise “bas-ket!” diyebilirsiniz. Yine bu oyunda “top”, “düştü”, “hop”, “uçtu” vb. sözcükleri kullanabilirsiniz.

Görsel 3.10 Betimleme: Bahçede, koydukları kovaya birkaç metre uzaktan ellerindeki toplarla basket atmaya çalışan anne ve kız çocuğu

Çocuğunuz henüz cümle kuramadığı için uzun uzun anlatımlarda bulunmaktansa daha çok tek sözcükler ya da basit cümlelerle iletişimde bulunmaya çalışabilirsiniz. Bu şekilde, çocuğunuz zorlanmadan sizin söylediklerinizi taklit etmeye çalışacaktır. Bunun yanında, oyun süresince kullandığınız sözcükleri ya da hareketleri en az 3-4 kez tekrar etmeye, sözcükleri hareketlerle eşleştirmeye ("basket" derken topu atmak, büyük derken kollarımızı kocaman açmak, gel derken elimizle gel işareti yapmak vb.) özen gösterebilirsiniz.

Çocuğunuz size oyun oynamaya devam etmek istediğine ya da oyunu bırakmak istediğine dair mesajlar gönderir. Çocuğunuzun oyunda kahkahalar atması, size bakması, heyecanlı sesler çıkarması, sıra alması gibi davranışları; sizinle oyuna devam etme isteğini gösterir. Eğer çocuğunuz bu tür sinyaller gösteriyorsa oyuna devam etmeyi ve oyun esnasında sıralı bir iletişime fırsat vermeyi deneyin. Burada sıralı iletişim derken bir zincir gibi birbirine bağlı olup kopmayarak devam eden etkileşimlerden bahsediyoruz. Örneğin bu oyunda topu bir siz atın, bir o atsın ve oyun çocuğunuz eğlendiği sürece devam etsin. Başka oyuncaklara yönelme, dikkatinin kaybolması gibi davranışlar ise çocuğunuzun oyunu bırakmak istediğini gösterir. Devam edip etmeyeceğinize çocuğunuzun sinyallerini iyi okuyarak fazla ısrardan kaçınarak ve onun ilgisini takip ederek karar verebilirsiniz.

Şimdi, çocuğunuzla oyun oynarken takip etmeniz gereken altı temel kuraldan bahsedelim. Bu altı kural, çocuk merkezli yaklaşımlara dayanmakta ve çocuğun dil gelişimini doğal bir şekilde desteklemektedir (12). Kuralları, aklınızda kalması için baş harflerinden esinlenerek "ÇİGDEM" olarak kısalttık. Aşağıdaki tabloda, bu kuralların oyun içinde nasıl uygulanabileceğine dair örnekler yer almaktadır. Sizler de çocuğunuz ile oynadığınız oyunları düşünerek örnek durumları çoğaltabilirsiniz.

Kurallar	Açıklama	Örnek Durum
Çocuğa fırsat ver.	Çocuğa çeşitli oyun ortamlarında fırsatlar sunulur.	Ebeveyni çeşitli oyuncakların bulunduğu odayı Ayşe'ye gösterir.
İlgisini takip et.	Çocuğa herhangi bir yönlendirmede (kule yapalım vb.) bulunulmaz. Çocuğun ne ile ilgileneceği gözlemlenir ve çocuğun ilgisi takip edilir.	Ebeveyni, blokları üst üste koyan Ayşe'nin yanına oturur.
Göz teması kur.	Oyun süresince çocukla aynı hizada olmaya, göz teması kurmaya ve ortak ilgiyi sürdürmeye gayret edilir.	Ebeveyni, Ayşe ile kule yaparken yüzünün Ayşe'ye dönük olmasına dikkat eder ve onunla göz teması kurar.
Dolaylı yoldan düzelt.	Oyun esnasında çocuğun konuşurken yaptığı hatalar doğrudan düzeltilmez. Dolaylı bir yol benimsenir.	Kırmızı bloğu koyarken kırmızıyı "tızı" şeklinde söyleyen Ayşe'ye ebeveyni "Tızı değil, kırmızı diyeceksin" gibi açık ve doğrudan bir uyarıda bulunmaz. Bunun yerine, daha dolaylı olarak "Kırmızı bloğu üste koydun." gibi bir ifade kullanarak doğru söylenişe model olur.
Etrafındaki nesne ve durumları tanımla.	Oyun esnasında ortamda bulunan ve çocuğun ilgilendiği nesne ve yaptığı eylemler, durumlar tanımlanır.	Ebeveyn Ayşe'ye "Aaa burda bir sürü blok varmış. Renkli bloklar..." şeklinde nesnelere tanımlar. Ya da çocuğun eylemlerini "Blokları üst üste koydun. Çok uzun oldu." şeklinde tanımlar. Yine "Yıkıldı.", "Düştü." vb. durum belirten cümleler kullanır.
Model ol.	Oyun esnasında çocuğa doğrudan öğretmek yerine model olunur.	Ebeveyn, bloklardan nasıl kule yapılacağını kendisi blokları üst üste koyarak gösterir.

Çocuğunuzun dil becerilerini desteklemede yukarıdaki kuralların yanı sıra dolaylı dil müdahale stratejilerini kullanmak da oldukça önemlidir. Bu stratejiler, çocuğunuzla oyun oynarken aranızdaki bağı güçlendirecek ve çocuğunuza dil girdisinde bulunmanıza fırsat sağlayacaktır (13). Bu

stratejileri kullanırken; ses tonunuzun doğal, sıcak ve inişli çıkışlı olmasına dikkat edebilirsiniz. Paul ve Norbury (2012), dolaylı dil müdahale stratejilerini aşağıdaki şekilde özetlemektedir (12). Sizler de çocuğunuz ile oynadığınız oyunları düşünerek örnek durumları çoğaltabilirsiniz.

Dil Stratejisi	Ebeveyn ne yapar?	Bağlam	Örnek Durum
Kendine konuşma	Çocuğun davranışını gözleyip onu taklit ederek oyuna dâhil olur ve kendi eylemlerini sözel olarak betimler. Yaptığı eylemleri basit bir şekilde sözel olarak anlatır.	Çocuk, küplerle kule yapmaktadır.	Ebeveyn de küplerle bir kule yapmaya başlar ve "Bak, kule yapıyorum. Küplerle büyük kule yapıyorum. Görüyor musun? Ne kadar büyük!" der.
Paralel konuşma	Çocuğun eylemleri hakkında yorumda bulunur.	Çocuk, küplerle kule yapmaktadır.	Ebeveyn çocuğu gözler ve yorum yapar. "Kule yapıyorsun. Küpleri üst üste koyuyorsun. Şimdi daha da büyük oldu. Sen küplerle uzun bir kule yapıyorsun!" der.
Betimleme	Çocuğa çevresindeki belirli bir nesne veya durumu açıklayıcı, betimleyici söz öbekleri kullanır.		"Bak, kırmızı blok!" "Burda bir uçak var." "Uff, uçak çok hızlı!"
Taklit	Çocuğun bağlam/oyun içinde söylediklerini taklit eder.	Çocuk, parkta hayvanlarla oynamaktadır.	Çocuk "Köpek havv!" der ve ebeveyn aynısını taklit eder "köpek havv".
Genişletme	Çocuğun söylediklerini dil bilgisel olarak daha doğru söyler.	Çocuk, arabalarla oynamaktadır.	Çocuk "Baba, araba!" der. Ebeveyn "Baba arabaya bindi." der.
Uzatma	Çocuğun söylediklerine yeni anlam bilgisel ifadeler ekler.	Çocuk, arabalarla oynamaktadır.	Çocuk "Baba, araba!" der. Ebeveyn "Baba araba sürüyor, benzin alacak." der.
Bütünleştirme ve Parçalama	Çocuğun sözcüklerini önce bütünleştirip sonra parçalayarak nasıl bir araya geldiklerini gösterir.	Çocuk, arabalarla oynarken "Anne araba!" demektedir.	Ebeveyn "Evet, anne arabayla markete gitti. Arabayla gitti. Anne! Anne arabayla markete gitti." der.
Cümleyi yeniden düzenleme	Genişletmeye benzer. Burada çocuğun söyledikleri, farklı cümle tipine dönüştürülür.	Çocuk, "Anne, araba!" demektedir.	Ebeveyn, "Anne arabayla markete mi gitti? Anne arabayla markete gitmedi." der.

Yukarıdaki kuralları ve dolaylı dil müdahale stratejilerini uygularken çocuğumuzun yaşını, gelişim düzeyini ve hangi oyun düzeyinde olduğunu bilmemiz önem taşımaktadır. Daha önce değinildiği üzere Weitzman (2017) çocukların oyunlarını 3 aşamaya ayırmaktaydı: Bunlar işlevsel oyun, yapı-inşa oyunu ve sembolik oyundu (7). Çocuklar, çoğunlukla bu aşamalardan sıra ile geçse de bazen aşamalar arasında geçişler olabilir. Örneğin ağırlıklı olarak işlevsel oyun aşamasında olan bir çocuk, bir üst aşama olan yapı-inşa oyunlarını da oynayabilir. Oyun yoluyla çocuğumuzun dil becerilerini destekleyebilmemiz için öncelikle onun ağırlıklı olarak hangi oyun aşamasında olduğunu belirlememiz gerekir. Bu sayede; çocuğumuzun seviyesine uygun oyunları seçebilir, onun zorlanmadan eğlenerek iletişim ve dil becerilerini geliştirmesine fırsat sağlayabiliriz.

İşlevsel Oyun Yolu İle İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme

Aşağıda, işlevsel oyun aşamasında olan çocukların oyunlarından örnekler verilmektedir. Soruların çoğuna "evet" cevabını vermeniz, çocuğunuzun işlevsel oyun aşamasında olduğunu göstermektedir. Çocuğunuz "evet" cevabını verdiğiniz sorularla ilgili oyunları daha çok oynaması için teşvik edebilirsiniz; "hayır" cevabını verdiğiniz sorular, çocuğunuzun henüz bu oyunları gerçekleştirmediği ve biraz daha zamana ihtiyaç duyduğu alanları göstermektedir. Bu sorulardaki oyun davranışlarına yönelik çocuğunuzun zorlamadan denemelerde bulunabilirsiniz.

İşlevsel Oyun Aşaması	Evet	Hayır
Çocuğunuz nesnelere dikkatle bakarak inceliyor mu?		
Çocuğunuz nesnelere elinde evirip çeviriyor mu?		
Çocuğunuz nesnelere bir elinden diğer eline geçiriyor mu?		
Çocuğunuz nesnelere vuruyor, onları sallıyor ya da ısırıyor mu?		
Çocuğunuz doldur boşalt tarzı oyunlar arabaya blok yükleme ve boşaltma, kovaya top doldurup boşaltma vb. oynuyor mu?		
Çocuğunuz belirli bir amaçla (müzik sesi çıkarma vb.) basit hareketlerde (oyuncağın üstündeki düğmeye basma vb.) bulunuyor mu?		
Çocuğunuz sizinle karşılıklı top yuvarlama, araba atışma vb. oyunlar oynuyor mu?		
Çocuğunuz koşma, zıplama, tırmanma içeren oyunlar oynuyor mu?		
Çocuğunuz gıdıklama, boğuşma, yuvarlanma vb. oyunlar oynuyor mu?		

İşlevsel oyun aşamasında, herhangi bir oyuncak olmadan kendi bedeninizi kullanarak pek çok oyun oynayabilir ve çocuğunuzun dil gelişimini destekleyebilirsiniz. Bu dönemde, çocuğunuzun ayaklarından boynuna kadar ellerinizi hareket ettirerek "mini minnacık örümcek" şarkısını söyleyebilirsiniz. Bunun yanında; fış fış kayıkçı, cee-ee, yuvarlanma tarzı fiziksel hareket içeren oyunlar oynayabilirsiniz.

İşlevsel oyun aşamasında olan çocuğunuzun eline kolay kavrayabileceği, dokunarak hissedebileceği, sallayabileceği türden ses çıkaran çingirak, yumuşak top, dişlik, halka vb. oyuncaklar verebilirsiniz. Yine farklı türden oyuncakların asılı olduğu etkinlik halılarını da bu dönemde kullanabilirsiniz. Çocuğunuz bu oyuncaklarla vakit geçirirken hareketlerini ve tepkilerini dikkatlice gözlemleyin. Bu hareket ve tepkilere kısa konuşmalarla, beden dilinizle ve birtakım seslerle (hoop vb.) anında yanıt vermeye çalışın. Onunla göz teması kurun, görüş alanı içinde kalmaya özen gösterin ve hareketlerini taklit edin. Örneğin çocuğunuz çingırağı elinde sallıyorsa siz de bir çingirak alın, onun görebileceği şekilde sallayın. Çingırağı sallarken "şıkı şıkı şık" vb. sesleri ses tonunuz melodili olacak bir şekilde çocuğunuzun gözlerinin içine bakarak gülümseyerek söyleyin. Daha sonra çocuğunuza fırsat verin ve ona benzer davranışlarda bulunması için süre verin. Çocuğunuzdan meraklanma, gülme vb. tepkiler almanız onun oyuna devam etmenizi istediğini göstermektedir. Çocuğunuz istediği takdirde oyunu tekrarlayın ve farklı seslerle çeşitlendirin. Unutmayın ki bu dönemde çocuklar yansıma ve inişli çıkışlı seslerden oldukça hoşlanırlar. Bir topu yuvarlarken "hooooop" demek, çocuğunuzun ellerini yıkarken "şırr, şırrrr" demek, davula vurarak "pat-pat", "güm-güm" demek bu seslere örnek olarak verilebilir. Bu sesleri kullanarak çocuğunuzun dikkatini çekebilirsiniz.

İşlevsel oyun aşamasında çocuğunuzun neden-sonuç ilişkisi kurabileceği oyuncaklardan faydalanabilirsiniz. Düğmesine basıldığında ses çıkaran oyuncaklar sayesinde, çocuğunuz düğmeye basınca bir şeyleri değiştirebildiğini fark edecek ve bundan heyecan duyarak davranışını tekrar edecektir. Yine burada "vavv" "aaa" gibi sesler çıkarabilir "Işıklar yandı." gibi basit cümleler kullanabilirsiniz.

Bu aşamada, doldur-boşalt tarzı oyunlar çocuklara oldukça keyif verir. Bir kamyon ya da kovaya blok, kum vb. materyalleri doldurmak ve boşaltmak, kaptan kaba sıvı ya da katı materyalleri aktarmak bu oyunlara örnektir. Boya yardımı ile renkli sıvılar oluşturabilir, aktarıldığında farklı sesler çıkaran taş, boncuk gibi katı materyalleri kullanarak kaptan kaba aktarma oyunları oynayabilirsiniz.

Araba, kamyon, tren, uçak vb. taşıtlar işlevsel oyun ile dil gelişimini desteklemede sıklıkla kullanılabilir. Arabaları karşılıklı oturup atışabilir, arabaları yarıştıracaktır, garaj ya da havaalanı yapabilirsiniz. Bu taşıtlara ek olarak yollar, tüneller, yokuşlar, rampalar kullanabilirsiniz. Bu oyunların tümü çocuğunuza dil girdisi sunabilmeniz için harika fırsatlardır. Taşıtların isimle-

rini; taşıtların çıkardığı sesleri; “hızlı, yavaş, altında, üstünde” gibi kavramları; “durdu, gitti, uçtu, bozuldu, tamir oldu, çalıştı” gibi fiilleri “Hızlı mı gitsin?, Uçak nerede?” gibi soruları oyun içerisine yerleştirebilirsiniz.

Hamur, kil, kum, su vb. duyuşsal oyunlar bu dönemin vazgeçilmez oyunları arasındadır. Dışarıda yağmur birikintisi üzerinde ya da banyo küvetinde zıplayan çocuğunuzun oyununa “şap şap”, “zıp zıp”, “foşşş” sesleriyle katıldığınızda onun eğlenerek bu sesleri çıkarmaya çalıştığını görebilirsiniz.

Görsel 3.11 Betimleme: Üzerindeki sarı yağmurluğu ve sarı çizmeleri ile ormanlık alandaki sığ bir suda zıplayarak oynayan çocuk

Hamurdan çeşitli hayvanlar yaparak hayvan sesleri çıkarabilirsiniz. Hamur, kum vb. materyallerin içine küçük hayvanlar saklayabilir, çocuğunuzun bu hayvanları bulması için cesaretlendirilebilirsiniz. “Aaa ne çıktı?”, “Kuyruğu mu o?”, “İçinde ne var?”, “Hangi hayvan saklanmış?” gibi sorularla onun merakını artırabilirsiniz. Sürpriz hayvanlar çıktıkça onların isimlerini söyleyebilir ve çıkardıkları sesleri taklit edebilirsiniz.

Hoplama, zıplama, koşma, tırmanma gibi hem ev içinde hem doğada oynayabileceğiniz oyunlarda çocuğunuzun liderliğini takip ederek ve oyun esnasında belirli sözcüklere daha

çok vurgu yaparak çocuğunuzun dil gelişimini destekleyebilirsiniz. Örneğin çimlerde zıplar-ken “aşağı”, “yukarı”, “zıpla”; koşarken “hızlı”, “yavaş” sözcüklerini daha çok kullanabilir-siniz. Yine bu oyunlarda çocuğunuza “Yükseğe mi zıplayalım?”, “Yukarı mı çıkalım; aşağı mı inelim?” gibi sorular sorabilirsiniz.

İşlevsel oyun aşamasında toplarla çeşitli oyunlar oynayabilirsiniz. Büyük, yumuşak ve yuvar-laması kolay olan bir topu çocuğunuza doğru yuvarlayabilir ve onu topu size geri gönder-mesi için cesaretlendirebilirsiniz. Bu esnada “Top bende!”, “Top sende!”, “Top kimde?” “Top geliyor.”, “Attı.”, “Tuttu.”, “Gol oldu.” gibi cümleler kullanabilirsiniz. Alternatif olarak sepete sırayla top atma oyunu oynayabilir bu esnada “Basket”, “Hoop!”, “İçinde”, “Dışın-da” gibi sözcükleri kullanarak çocuğunuzun dil gelişimini destekleyebilirsiniz.

Not: Oyun oynarken çocuğunuza hangi düzeyde dil girdisi sunacağınıza, çocuğunuzun dil gelişim düzeyine göre karar veriniz. Burada çocuğunuzun dil gelişim düzeyini belirlerken tipik dil gelişimini anlattığımız bu kitabın ikinci bölümünden faydalanabilirsiniz. Şu sorular çocuğunuzun dil seviyesini belirlemenizde faydalı olacaktır:

- Çocuğunuz sözcük kullanmadan iletişim kurma aşamasında mı? Kendini sözcükler yerine vücut hareketleri (parmağınızdan tutup sizi istediği eşyanın yanına götürme vb.) ya da birtakım seslerle (ihhhh! vb.) mi ifade ediyor?
- Çocuğunuz tek sözcük aşamasında mı?
- Çocuğunuz cümle kurma aşamasında mı?
- Çocuğunuz birkaç cümleyi bağlama aşamasında mı?

Bu sorulara vereceğiniz yanıtlar doğrultusunda oyun esnasında kullandığınız dili düzenleye-bilirsiniz. Çocuğunuzun bulunduğu düzeyle aynı ya da bir seviye önde dil girdisi vermeniz çocuğunuzun sizi anlamasını ve kendini ifade etmesini artıracaktır. Örneğin çocuğunuz yeni yeni tek sözcüklerle iletişim kuruyorsa ona yönelttiğiniz konuşmalarda uzun uzun anlatımlar yapmayınız. Sesler, sözcükler ya da kısa cümleler kullanınız.

Yapı-İnşa Oyunu Yolu İle İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme

Aşağıda, yapı-inşa oyunu aşamasında olan çocukların oyunlarından örnekler verilmektedir. Soruların çoğuna “evet” cevabı vermeniz, çocuğunuzun yapı-inşa oyunu aşamasında oldu-ğunu göstermektedir. Çocuğunuz “Evet!” cevabı verdiği sorularla ilgili oyunları daha çok oynaması için teşvik edebilirsiniz. “Hayır!” cevabı verdiği sorular, çocuğunuzun he-nüz bu oyunları gerçekleştirmediği ve biraz daha zamana ihtiyaç duyduğu alanları göster-mektedir. Bu sorulardaki oyun davranışlarına yönelik çocuğunuzun zorlamadan denemelerde bulunabilirsiniz.

Yapı-İnşa Oyunu Aşamaları	Evet	Hayır
Çocuğunuz blokları üst üste koyarak kule yapıyor mu?		
Çocuğunuz kil, hamur vb. materyallerden şekiller (kale, yol vb.) yapıyor mu?		
Çocuğunuz büyük yapboz parçalarını birleştiriyor mu?		
Çocuğunuz makas, yapıştırıcı, boncuk, karton vb. materyalleri kullanarak bir ürün çıkarıyor mu?		

Yapı-İNŞA oyunu döneminde olan çocuğunuzla tuvalet kâğıdı ruloları, çeşitli büyüklüklerdeki kutular, taşlar, bloklar, oyun hamurları, kum vb. materyalleri kullanarak çeşitli yapılar oluşturmaya teşvik edebilirsiniz. Bunu yaparken büyük-küçük kürek (kum doldurmak için), plastik bıçak, oklava (hamura şekil vermek için) vb. materyallerle oyunu geliştirebilirsiniz. Bu oyunlarda çocuğunuza bir kuleyi kendiniz yaparak model olabilirsiniz. Bu esnada büyük-küçük, uzun-kısa, ağır-hafif gibi kavramları vurgulayabilirsiniz (Büyük bir bina yaptım. Senin kulen daha uzun. Hangisi hafif?) Daha sonra çocuğunuza kendi yapılarını inşa edebilmesi için süre verebilirsiniz. Çocuğunuzun yaptığı yapılar ayakta durmazsa onun bu problemi önce kendi başına çözebilmesine zaman tanıyabilirsiniz. Eğer çocuğunuz çok zorlanırsa “Buraya koyalım mı?” vb. sorular eşliğinde fiziksel yardımda bulunabilirsiniz. Oyunun sonunda eğer çocuğunuz isterse yapıları eğlenceli bir şekilde bozabilir. Bu durumda “yıkıldı, düştü, çöktü” gibi sözcükleri vurgulayabilirsiniz.

Görsel 3.12. Betimleme: Deniz kenarında kumlarla oynayan baba ve oğlu

Sembolik Oyun Yolu İle İletişim ve Dil Gelişimini Destekleme

Aşağıda, sembolik oyun aşamasında olan çocukların oyunlarından örnekler verilmektedir. Soruların çoğuna "evet" cevabı vermeniz, çocuğunuzun sembolik oyun aşamasında olduğunu göstermektedir. Çocuğunuzu "evet" cevabı verdiğiniz sorularla ilgili oyunları daha çok oynaması için teşvik edebilirsiniz. "Hayır" cevabı verdiğiniz sorular, çocuğunuzun henüz bu oyunları gerçekleştiremediği ve biraz daha zamana ihtiyaç duyduğu alanları göstermektedir. Bu sorulardaki oyun davranışlarına yönelik çocuğunuzu zorlamadan denemelerde bulunabilirsiniz.

Sembolik Oyun Aşaması		
	Evet	Hayır
Çocuğunuz uyuyormuş, yemek yiyormuş ya da boş bir bardaktan su içiyormuş gibi yapıyor mu?		
Çocuğunuz oyun içinde birden fazla -miş gibi eylemi sırayla gerçekleştirebiliyor mu? Çaydanlıktan bardağa çay döküyormuş gibi yapma ve sonrasında çayı içiyormuş gibi yapma vb.		
Çocuğunuz gerçek nesnelere benzeyen oyuncaklarla -miş gibi oyunlar oynuyor mu? Oyuncak telefonla konuşuyormuş gibi yapma, oyuncak bardaktan su içme vb.		
Çocuğunuz sizden gerçek nesnelere benzeyen oyuncaklarla -miş gibi oyunlar oynamanızı istiyor mu? Oyuncak telefonu size verip konuşmanızı isteme, oyuncak biberonu size verip bebeğini beslemenizi isteme vb.		
Çocuğunuz sizden gördüğü ev işlerini oyun içinde ya da gerçek hayatta canlandırıyor mu? Yerleri paspaslama, yemek pişirme, bulaşık yıkama vb.		
Çocuğunuz nesnelere birbiri yerine kullanıyor mu? Bir bloğu araba gibi yerde sürme, süpürgeyi bacalarının arasına alıp atmış gibi oynama vb.		
Çocuğunuz tek eylem içeren -miş gibi oyun oynuyor mu? Oyuncak bebeğini yatırıp uyutma vb.		
Çocuğunuz birden fazla eylem içeren -miş gibi oyun oynuyor mu? Oyuncak bebeğini yatırıp uyutma ve sonrasında bebeği besleme vb.		
Çocuğunuz belirli rollere girerek oyun oynuyor mu? Tamirci, doktor, öğretmen rolüne girme vb.		

Görsel 3.13. Betimleme: Doktorculuk oyuncaklarıyla dolu bir odada doktor kıyafetlerini giymiş, stetoskopla arkadaşının kalbini dinleyen bir kız çocuğu

Sembolik oyun, çocuğunuzun dil becerilerini geliştirmede harika fırsatlar sunmaktadır. Çocuğunuzun liderliğini takip ederek onunla evcilik, tamircilik, doktor oyunu, manav oyunu market oyunu gibi pek çok oyun oynayabilirsiniz. Bu oyunlar dil gelişiminin yanı sıra hem onun hayal dünyasını geliştirecek hem de onu gerçek hayata hazırlayacaktır. Örneğin evcilik oyununda bebek ya da pelüş oyuncakları besleyip uyutabilirsiniz. Bu esnada "acıkmış", "doyuralım", "süt ver", "doydu", "uykusu geldi", "pış pışla", "salla", "yatır" gibi sözcükler kullanabilirsiniz. Bunun yanında, birlikte yemek yapıyormuş ve yiyip içiyormuş gibi yapabilirsiniz. Tüm bu oyunlar çocuğunuzun eğlenerek dili kullanmasına fırsat sağlayacaktır.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde, oyun kavramının ne olduğu ve çocuğun gelişim sürecinde ne tür oyunlar oynadığı açıklanmıştır. Çocuktan hangi yaş grubunda ne tür oyunlar oynamasını bekleyeceğiniz konusunda bilgi sahibi olmanız hedeflenmiştir. Bunun yanında, oyun ile dil gelişiminin birbiriyle yakından ilişkili olduğu konusuna yer verilmiştir. Son olarak; oyun yoluyla çocuğunuzun dil gelişimini nasıl destekleyebileceğiniz, ne tür oyunlar oynayabileceğiniz ve oyun esnasında ne tür stratejiler uygulayabileceğiniz konuları işlenmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Johnson, J. E., Christie, J. F. (2005). *Play, Development and Early Education*. Pearson:USA.
2. Smith, P. K., Pellegrini, A. (2013). *Learning through play*. Encyclopedia on Early Childhood Development.
3. Scarlett, W. G., Naudeau, S., Saloni-Pasternak, D., Ponte, I. (2005). *Children's Play*. Sage Publications, Inc., London.
4. Johnson, J. E., Christie, J. F., & Yawkey, T. D. (1999). *Play and Early Childhood Development* (2nd ed.). Longman, Newyork.
5. Piaget, J. (1951). *Play, dreams, and imitation in childhood*. London: Heine-mann.
6. Nicolopoulou, A. (1993). *Play, cognitive development, and the social world: Piaget, Vygotsky, and beyond*. *Human Development*, 36(1), 1-23.
7. Weitzman, E., Girolametto, L., & Drake, L. , Hanen Programs® for Parents: Parent Implemented Early Language Intervention. . *Treatment of Language Disorders in Children* ed. R.J. In McCauley, Fey, M. E. & Gillam, R. B. (2ed ed.). 2017, Baltimore, MA: Paul H. Brookes Publishing Co.
8. Köksal, S. A., Küntay, A. C. (2017). *Oyun ve Dil Gelişimi. Gelişim Psikolojisi ve Terapi Perspektifinden Oyun içinde* (83-120). Derleyenler: Ayfer Dost-Gözkan, Nilüfer Kafescioğlu, Deniz Tahiroğlu. Özyeğin Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
9. Parten, M. B. (1932). *Social participation among preschool children*. *Journal of Abnormal Psychology*, 27, 243-269.
10. Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. Mc Cune, L. (1995). *A normative study of representational play at the transition to language*. *Developmental Psychology*, 31, 200-211.
12. Paul, R. and C. Norbury, *Language disorders from infancy through adolescence-E-Book: Listening, speaking, reading, Writing, and Communicating*. 2012: Elsevier Health Sciences.
13. Kayhan-Aktürk, Ş. (2021). *Oyun becerileri. Çocuğun Dil Becerileri içinde* (111-155). E. M. Ünsal ve N. S. Saban-Dülger (Ed.). Nobel Yayıncılık. Ankara.

BÖLÜM 4

Dr. Öğretim Üyesi Şükriye KAYHAN AKTÜRK

**GELİŞİMSEL
DİL BOZUKLUĞU**

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; dil bozukluğuna ait temel özellikleri açıklamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Gelişimsel dil bozukluğunun tanımını yapar.
- Gelişimsel dil bozukluğunun yaygınlık ve sıklığını açıklar.
- Gelişimsel dil bozukluğuna neden olabilecek risk faktörlerini açıklar.
- Gelişimsel dil bozukluğundan şüphelenilmesi gereken durumları açıklar.
- Gelişimsel dil bozukluğundan şüphelenilmesi durumunda neler yapılabileceğini açıklar.

İçerik

1. Gelişimsel Dil Bozukluğu Nedir?
2. Gelişimsel Dil Bozukluğunun Yaygınlığı Ve Sıklığı
3. Gelişimsel Dil Bozukluğunun Nedeni
4. Gelişimsel Dil Bozukluğu Tanı Süreci
5. Gelişimsel Dil Bozukluğunda Terapi Süreci
6. Ebeveyn Olarak Gelişimsel Dil Bozukluğu Olan Çocuğunuzla Neler Yapabilirsiniz?

Açıklamalar

Dil bozuklukları kitabının bu bölümünde, gelişimsel dil bozukluğu hakkında temel bilgilere ulaşmanızı amaçlıyoruz. Bu amaç doğrultusunda; gelişimsel dil bozukluğunun ne olduğunu, toplumda görülme sıklığını, nedenlerini, tanı sürecini, terapi sürecini ele aldık. Bunun yanında, ebeveyn olarak çocuğunuzda gelişimsel dil bozukluğunun olduğundan şüphelenmeniz durumunda nasıl bir süreç izlemeniz gerektiğine yer verdik.

Giriş

Elif Hanım ve Ömer Bey, oğulları Arda'nın 3 yaşına gelmesine rağmen kendini cümle kurarak anlatamamasından endişelenmeye başlamışlardı. Arda, onların tüm söylediklerini anlamasına rağmen az sayıda sözcük kullanıyor ve kendini daha çok vücut hareketleriyle anlatıyordu. Oysaki Arda ile aynı yaşta olan komşularının oğlu bıcır bıcır konuşuyor, adeta ebeveynleriyle sohbet ediyordu. İlerleyen süreçte Arda'nın ana sınıfı öğretmeni; Elif Hanım ve Ömer Bey'e Arda'nın kendini sözel olarak ifade etmekte zorlandığı için bazen hırçınlaştığını, bazen de

sosyal etkinliklere katılmaktan çekindiğini belirtti. Ebeveynleri bu durumun kendilerini de endişelendirdiğini söyleyerek ne yapabileceklerini sorduğunda öğretmen onlara Arda'nın konuşmasındaki gecikmeden dolayı bir dil ve konuşma terapistine başvurabileceklerini açıkladı. Gelin bu bölümde; gelişimsel dil bozukluğunun ne olduğuna, çocuğunuzda bu durumdan şüphelendiğinizde nasıl bir yol izleyeceğinize, çocuğunuzu nasıl destekleyeceğinize dair sorulara yanıt arayalım.

Gelişimsel Dil Bozukluğu

1. Gelişimsel Dil Bozukluğu Nedir?

Gelişimsel Dil Bozukluğu (GDB) herhangi bir biyomedikal koşulla (işitme kaybı vb.) açıklanamayan, alıcı ve ifade edici dilde ortaya çıkan sorunlarla kendini gösteren bir bozukluktur. Bir diğer ifade ile gelişimsel dil bozukluğu olan çocuklar dili öğrenmede ve dil-konuşma yoluyla kendini ifade etmede zorluklar yaşarlar (1).

Gelişimsel dil bozukluğunun ön belirtisi gecikmiş dil ve konuşmadır. Gecikmiş dil ve konuşma, tanılanmış herhangi bir bozukluk ya da bilişsel, motor gelişimle ilgili bir yetersizlik bulunmamasına rağmen dilin geç edinimidir (2). Bu gecikme; genellikle sözcük dağarcığı, fonoloji ve sentaks gibi alanlarda çocuğun tipik gelişen akranlarından geride kalmasıyla kendini göstermektedir (3). Gecikmiş dil ve konuşması olan çocuklarda genellikle dili kullanma, sözcük dağarcığı ve sözcük öbeklerini yavaş edinim gözlenmektedir (4). Gecikmiş dil ve konuşma çocuklarda yaklaşık 24 aylıkken ifade edici sözcük dağarcığının 50'den az olması ve ikili sözcük kombinasyonlarını üretememesiyle ortaya çıkmaktadır (5-6). Bu durum okul öncesi dönemdeki çocuklar arasında oldukça sık görülmektedir (7). Yaklaşık olarak çocukların %15'i iki yaş civarında ifade edici dilde gecikme yaşarlar (8-9). Gecikmiş dil ve konuşması olan çocuklar sadece ifade edici dilde gerilik gösterebildiği gibi hem alıcı hem ifade edici dilde gerilik gösterebilirler. Sadece ifade edici dilde gerilik yaşayan çocukların aileleri genellikle çocuklarının her şeyi anladığını, isteklerini bir şekilde (jest kullanarak vb.) yaptırdığını ancak konuşmadığını aktarırlar. Ailesinde gecikmiş dil ve konuşma öyküsü olan, erkek olan, erken ve düşük kiloda doğan, motor gelişimde gecikme gösteren ve bir yaş civarında sözel üretimde bulunmayan çocuklar gecikmiş dil ve konuşma açısından daha riskli durumdadır. (2). Dil edinim süreci daha yavaş ilerleyen gecikmiş dil ve konuşması olan çocukların bazıları sonradan yaşitlerini yakalarken (%50-%70), bazıları dil problemlerini yaşamaya devam etmektedir (10). Bu durum, dört yaş sonrasında kronikleşen bir tabloya dönüşmekte ve artık gelişimsel dil bozukluğu olarak ele alınmaktadır. Bir başka ifade ile 4 yaşına kadar dil gelişimindeki gelişimsel süreç heterojenlik göstermekte, bazı çocuklar sonradan dil becerileri açısından yaşitlerini yakalamakta, bazıları ise dil problemlerini devam ettirerek kronik bir seyir izlemektedir. Daha önceden gecikmiş dil ve konuşma semptomları gösterip daha sonra

gelişimsel dil bozukluğu olarak tanılanan çocukların oranı %11'dir (11).

Gelişimsel dil bozukluğuna sahip olan çocuklar ilerleyen dönemlerde aşağıdaki durumlarla karşılaşabilmektedir:

- 5 yaşında özellikle anlatı vb. karmaşık dil becerilerinde gerilik
- 7 yaşında konuşma, sentaks, morfo-sentaktik ve genel dil becerilerinde gerilik
- 8-9 yaşlarında okuma ve artikülasyon becerilerinde gerilik
- 13 yaşında sözcük dağarcığı, dil bilgisi, sözel bellek ve okuduğunu anlama becerilerinde gerilik
- 17 yaşında bellek, sözcük dağarcığı ve dil bilgisinde gerilik (11-12)

Tüm bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, GDB olan çocuklara yönelik hiçbir müdahale olmaksızın "bekle ve gör" yaklaşımını benimsemek oldukça riskli görülmektedir (13). GDB olan çocukların ileride karşılaşabileceği riskli durumlar, dil ve konuşma becerilerine yönelik erken müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Bu noktada; ailelerin tipik dil gelişimini iyi bilerek çocuklarının dil gelişimini iyi bir şekilde gözlemlemesi ve olası bir sapma olması durumunda bir dil ve konuşma terapistine başvurmaları oldukça önemlidir.

2. Gelişimsel Dil Bozukluğunun Yaygınlığı ve Sıklığı

GDB'nin otizm spektrum bozukluğundan beş kat işitme bozukluklarından ise 50 kat daha fazla görülme sıklığına sahip olduğunu biliyor muydunuz? GDB'nin toplumda görülme yaygınlığı yaklaşık olarak %8'dir. Bu durum 30 kişilik her sınıfta bir ya da 1-3 tane GDB olan çocuğun olabileceğini göstermektedir (1).

3. Gelişimsel Dil Bozukluğunun Nedeni

Peki neden bazı çocukların dil gelişim sürecinde her şey yolunda giderken bazılarında aksamlar olur? Bu durumun nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte bilimsel çalışmalarda birtakım risk faktörlerinden söz edilmektedir. Genetik öykü bunlardan ilkidir. Şöyle ki GDB olan çocukların gecikmiş dil ve konuşma geçmişine sahip ebeveyn ve kardeşlerinin olma olasılığı oldukça yüksektir.

Nörobiyolojik faktörler açısından GDB olan çocukların beyin bölgelerinin boyutlarında ve gri madde oranlarında çok küçük farklılıklar olabileceği ancak kesin bir nörobiyolojik kanıt ulaşılamadığı bilinmektedir. GDB'nin nedeni beyin hasarı ya da zihinsel gerilik değildir.

Çocuklarda GDB yalnızca çevresel faktörlerden dolayı ortaya çıkmaz. Ancak çevresel faktörler diğer risk faktörleriyle birleşince GDB için bir risk faktörü durumuna gelebilir. Burada çevresel faktörler ile kastettiğimiz ebeveyn eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik durum, çocuğun dili edindiği ortamdaki uyaran çeşitliliği, ebeveyn-çocuk etkileşimi gibi unsurlardır.

Bir diğer risk faktörü olarak cinsiyetten bahsedebiliriz. Araştırmalar GDB olan erkek çocukların kız çocuklardan fazla olduğunu göstermektedir. Ancak bu fark ilerleyen dönemlerde kapanma eğilimindedir (1).

Tüm bu faktörler bir arada düşünüldüğünde; aslında GDB'nin en belirgin işaretinin çocukta erken dönemde görülen dil ve iletişim becerilerindeki sınırlılıklar olduğu düşünülmektedir.

Ünsal (2020) yaşlılarını yakalayamayan ve gelişimsel dil bozukluğu olarak devam eden çocukların taşıdığı risk faktörlerini şu şekilde özetlemektedir (14):

- 1-1;6 yaşlarında daha az sayıda jest kullanmak
- Jest kullanım sıklığının 2 yaş civarında azalmaması
- 1 yaşında elle gösterme jestinin parmakla işaret etme jestinden daha çok kullanılması
- İfade edici dil becerilerinin yanı sıra alıcı dil becerilerinin zayıf olması

Ebeveyn olarak 3-5 yaş aralığındaki çocuğunuzda GDB olabileceğinden şu durumlarda şüphelenebilirsiniz:

- Çocuğunuzda gecikmiş konuşma öyküsü olması
- Çocuğunuzun söylenenleri anlamakta zorlanması
- Çocuğunuzun cümle kurmada zorlanması
- Çocuğunuzun akranlarından daha kısa ve dil bilgisel olarak hatalı cümleler kurması
- Çocuğunuzun verdiğiniz yönergeleri takip etmede zorlanması
- Çocuğunuzun düşüncelerini ifade etmek için gerekli sözcükleri bulmada zorlanması

4. Gelişimsel Dil Bozukluğu Tanı Süreci

GDB'nin tanılanmasındaki süreç genellikle çocuğun ebeveyninin ya da sınıf öğretmenin çocuğun dil ve konuşma gelişiminde birtakım aksaklıklar olduğundan şüphelenmesi ile başlar. Bu durumda, çocuğun ebeveynlerinin bir dil ve konuşma terapistine başvurmaları atılacak en doğru adımdır. Unutulmamalıdır ki dil ve konuşma terapistleri çocuğunuzun

dil becerilerini detaylı olarak değerlendirebilecek tek meslek elemanıdır. Değerlendirme çocuğunuzun yaşına ve dil becerilerine göre farklılık gösterecektir. Örneğin çocuğunuz 2 yaşındaysa daha çok oyun yoluyla değerlendirme yapılırken çocuğunuz büyüdükçe dil gelişimini ölçen standart testlerden faydalanılacaktır. Dil ve konuşma terapistleri genel hatlarıyla değerlendirme sürecinde şunları yaparlar:

- Çocuğu doğrudan ya da oyun bağlamında gözlemlenme
- Ebeveyn ve öğretmenlerden görüşme yoluyla bilgi alma
- Standardize edilmiş testlerle çocuğun dil ve konuşma becerilerini değerlendirme
- Ölçüt referanslı testler yoluyla belirli becerileri değerlendirme
- Gerekli görüldüğünde hekim vb. uzmanlara yönlendirme
- Aileyi çocuğun gelişim durumu ve gelecek süreç hakkında bilgilendirme

5. Gelişimsel Dil Bozukluğunda Terapi Süreci

Dil ve konuşma terapisti, GDB olan çocuklara yönelik hizmet verir. Erken tanı ve müdahale GDB olan çocukların ilerleyebilmesi için oldukça önemlidir. Erken dönemde müdahale edildiğinde, terapistten elde edilecek kazanç geç dönemde elde edilecek kazançtan çok daha fazladır. Yine de çocuk hangi yaşta olursa olsun terapistten fayda sağlayacaktır. Terapi süreci çocuğun yaşına, dil gelişim düzeyine, ailenin ve çocuğun ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Terapist genellikle haftada bir ya da iki oturum süresince çocuğun ihtiyacına yönelik olan terapileri gerçekleştirir. Bu süreçte sözcük dağarcığının güçlendirilmesi, dil bilgisi kurallarının edinilmesi, sosyal ve iletişimsel becerileri kullanma, bilgiyi organize etme, anlatı becerilerini artırma gibi pek çok alana yönelik çalışmalar yapılır.

Müdahale gerçekleştirilirken ebeveynler sürece aktif şekilde katılır. Bu şekilde, çocuğun terapistten öğrendiklerinin ev ortamına ve günlük yaşama genellenmesi sağlanır. Bunun yanı sıra, eğer çocuğun motor gelişimi ya da akademik becerileri gibi farklı alanlar desteklenmesi gerekiyorsa dil ve konuşma terapisti başka uzmanlarla iş birliği yapar ve böylece süreç multi-disipliner çalışma ile ilerletilir.

6. Ebeveyn Olarak Gelişimsel Dil Bozukluğu Olan Çocuğunuzla Neler Yapabilirsiniz?

Ebeveyn olarak gelişimsel dil bozukluğu olan çocuğunuzun dil gelişimini desteklemek için birtakım stratejiler kullanabilirsiniz (1). Bu stratejiler aşağıda açıklanmaktadır.

- Çocuğunuzun ilgisini çekmeye çalışın. Bunu, ses tonunuzda iniş ve çıkışlar yaparak ya da sevdiği bir oyuncacı ona göstererek yapabilirsiniz.

- Çocuğa yönelik kullandığınız dili çocuğun yaşına ve dil gelişim düzeyine göre ayarlayın. Uzun uzun konuşmak yerine mümkün olduğunca kısa ve basit cümleler kullanmaya çalışın.
- Özetlemeler ve tekrarlar yapın. Örneğin bir hikâye okuduysanız hikâye bittiğinde ana konuları kısaca bir daha anlatın.
- Bol bol oynayın. Bu noktada, bu kitabın üçüncü bölümünden faydalanabilirsiniz. Unutmayın oyun aranızdaki bağı güçlendirmenin yanı sıra çocuğunuzun dil gelişimini desteklemek için sınırsız fırsat sunar.
- Görsel materyallerle destekleyin. Bu noktada, kartlardan ve resimli kitaplardan faydalanabilirsiniz.
- Sözcükleri farklı bağlamlarda tekrarlayın. Örneğin “kedi” sözcüğünü bahçede kedi gördüğünüzde, kediyle ilgili bir çizgi film izlerken, kediyle ilgili bir şarkı söylerken, kedi taklidi yaparken tekrarlayabilirsiniz. Çocuğunuz “kedi” sözcüğünü bağlama uygun şekilde ne kadar çok duyarsa bu sözcüğü sözel olarak üretmesi o kadar kolay olacaktır.
- Sürekli soru sormak yerine yorum yapın. Sohbet esnasında çocuğa sürekli soru sormak onun üzerinde bir baskı oluşturabilir. Bu noktada, soru sormak yerine yaptıkları hakkında kısa cümlelerle yorumda bulunabilirsiniz.
- Dolaylı dil müdahale stratejilerini kullanın (1). Bu stratejileri hatırlamak için bu kitabın üçüncü bölümünden faydalanabilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde, gelişimsel dil bozukluğunun (GDB) herhangi bir biyomedikal koşulla (işitme kaybı vb.) açıklanamayan, alıcı ve ifade edici dilde ortaya çıkan sorunlarla kendini gösteren bir bozukluk olduğu açıklanmıştır. Gelişimsel dil bozukluğu olan çocuklar dili öğrenmede ve dil-konuşma yoluyla kendini ifade etmede zorluklar yaşarlar. GDB'nin toplumda görülme yaygınlığı yaklaşık olarak %8'dir. Bu durum, 30 kişilik her sınıfta bir ya da 1-3 tane GDB olan çocuğun olduğunu göstermektedir. GDB olan çocuklara yönelik hiçbir müdahale olmaksızın “bekle ve gör” yaklaşımını benimsemek oldukça riskli görülmektedir. GDB olan çocukların ileride karşılaşılabileceği riskli durumlar dil ve konuşma becerilerine yönelik erken müdahaleyi gerekli kılmaktadır. Buradan hareketle bu bölümde, çocuğunuzda GDB'den şüphelenmiş durumda izlemeniz gereken adımlara yer verilmiştir. Dil ve konuşma terapistine ne gibi durumlarda başvurmanız gerektiği açıklanmıştır.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Esersin, S. (2021). Gelişimsel Dil Bozukluğu, Dil Konuşma Bozukluğu içinde, Gerçek, E., Seçkin-Yılmaz, Ş. (Ed.). Eğiten Kitap Yayınları: Ankara.

2. Rescorla, L.A., Dale, P.S. (2013). Late talkers. Baltimore: Paul H. Brookes Publishing.
3. Kelly, D.J. (1998). A clinical synthesis of the "late talker" literature: Implications for service delivery. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 29(2), 76-84.
4. Moyle, J., Stokes, S.F., Klee, T. (2011). Early language delay and specific language impairment. *Developmental disabilities research reviews*, 17(2), 160-169.
5. Leonard, L.B. (2000). Children with specific language impairment. Cambridge, MA: MIT Press.
6. Leonard, L.B. (2000). Specific language impairment across languages. D.V.M. Bishop, L.B. Leonard (Eds.), *Speech and language impairments in children: Causes, characteristics, intervention and outcome* içinde (s. 115-129). Psychology Press.
7. Tervo, R.C., Kinney, C.A. (1981). The child with delayed language: Assessment and management. *Canadian Family Physician*, 27, 1405-1412.
8. Desmarais, C., Sylvestre, A., Meyer, F., Bairati, I., Rouleau, N. (2008). Systematic review of the literature on characteristics of late-talking toddlers. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 43(4), 361-389.
9. Desmarais, C., Sylvestre, A., Meyer, F., Bairati, I., Rouleau, N. (2008). Systematic review of the literature on characteristics of late-talking toddlers. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 43(4), 361-389.
10. Dale, P. S., Price, T.S., Bishop, D.V., Plomin, R. (2003). Outcomes of early language delay: Part I. Predicting persistent and transient language difficulties at 3 and 4 years. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 46(3), 544-560.
11. Rice, M.L., Taylor, C.L., Zubrick, S.R. (2008). Language outcomes of 7-year-old children with or without a history of late language emergence at 24 months. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 51(2), 394-407.
12. Girolametto, L., Wiigs, M., Smyth, R., Weitzman, E., Pearce, P.S. (2001). Children with a history of expressive vocabulary delay. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 10(4), 358-369.
13. Lederer, S.H. (2001). Efficacy of parent-child language group intervention for late-talking toddlers. *Infant Toddler Intervention*, 11(3/4), 223-236.
14. Ünsal, E.M. (2020). Jestler, E.M. Ünsal, N.S. Saban-Dülger (Ed.). *Çocuğun dil serüveni: 0-6 yaşta iletişim ve dil becerileri içinde* (s. 26-60). Ankara: Nobel Yayıncılık Basım.

BÖLÜM 5

Dr. Öğretim Üyesi Ayşın NOYAN ERBAŞ

**BAŞKA NEDENLERE BAĞLI
DİL BOZUKLUKLARI**

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; nedenlere bağlı dil bozukluklarını açıklamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Otizm spektrum bozukluğuna bağlı iletişim bozukluklarına ait temel özellikleri açıklar.
- Down sendromuna bağlı iletişim bozukluklarına ait temel özellikleri açıklar.
- Otizm spektrum bozukluğuna sahip olan çocukların farklı duyu profilleri olduğunu öğrenir.
- Erken çocukluk döneminde başka nedenlere bağlı dil bozukluğu yaşayan çocukların iletişim becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikleri öğrenir.

İçerik

1. Otizm Spektrum Bozukluğuna Bağlı İletişim Bozuklukları
2. Down Sendromuna Bağlı İletişim Bozuklukları

Açıklamalar

Dil bozuklukları kitabının bu bölümünde ebeveyn olarak sizlerin başka nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan iletişim bozuklukları hakkında bilgi sahibi olmanızı amaçlıyoruz. Bu amaç doğrultusunda, otizm spektrum bozukluğuna sahip olan çocukların farklı iletişim düzeylerinin olduğunu buna ek olarak farklı duysal tercihlerinin olduğunu keşfetmeniz için bilgi verici tablolar hazırladık ve sizlerle bölüm içerisinde paylaştık. Otizm spektrum bozukluğuna sahip olan, yeni tanı almış olan çocuğunuzla nasıl eğlenceli bir şekilde etkileşime girebileceğinizi öğrenmenizi amaçladık ve beraber gerçekleştirebileceğiniz bazı etkinliklerden bahsettik. Otizm spektrum bozukluğuna ek olarak down sendromuna sahip bir çocuğun ailesi olarak farkında olmanız gereken iletişim becerilerinden bahsettik ve son olarak bölüm sonunda, çocuklarınızın iletişimsel becerilerini geliştirici bazı etkinlik örneklerine yer verdik.

Giriş

Ali, 20 aylık bir çocuk. "Anne, baba" gibi sözcükleri kullanıyor olmasına rağmen bu aralar sözcük ürettiğini duymuyorsunuz. Ona "Ali, Ali!" diye seslendiğinizde size dönüp bakmıyor. "Acaba beni duymuyor mu?" diye düşünüyorsunuz ama elektrik süpürgesinin sesini duyuyor hatta duymakla kalmıyor elleriyle kulaklarını kapatıyor, diye düşünüyorsunuz. Çocuğunuza ne olduğunu anlayamıyorsunuz. Bazen kendi kendine konuşur gibi sesler çıkarıyor.

Parmak ucunda yürüyor, sizinle etkileşime girmek yerine kırmızı oyuncak arabasının tekerleklerini döndürmekten daha çok zevk alıyor sanki. Onunla oyun oynamak istiyorsunuz ama o sizi sanki görmüyor, duymuyor. Ali'nin nesi var? Ali'de otizm spektrum bozukluğu olabilir mi?

Emre, doğdu. Doğmadan önce öğrendiniz ki çocuğunuz Down sendromlu. Peki, sizi neler bekliyor olmalı? Çocuğum konuşabilecek mi diye merak etmekte, endişelenmekte haklısınız.

Gelin, bu bölümde, bu sorularınızın hepsine yanıt bulmaya çalışalım.

Başka Nedenlere Bağlı Dil Bozuklukları

Otizm Spektrum Bozukluğuna Bağlı Dil Bozuklukları

Dilin bileşenlerine bakıldığında dilin farklı ortamlarda, farklı kişilerle uygun kullanımını ifade eden pragmatik becerilerin belki de olmazsa olmaz, en önemli bileşen olduğu görülür. Pragmatik beceriler, sözel olan ve sözel olmayan becerilerin etkileşimini içeren iletişim sırasında en çok kullanımına ihtiyaç duyduğumuz becerilerdendir. Her ebeveyn, çocuğunun sözcüklerle konuşmasını bekler fakat sözcük kullanarak konuşmadan önce bebekler sözel olmayan becerilerle kendilerini ifade ederler (1,2). Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocuklarda ise pragmatik gelişim, aslında semantik-pragmatik gelişim diyebiliriz, beklenen gelişim evrelerine uygun bir şekilde ortaya çıkmaz (3).

Otizm spektrum bozukluğu; son yıllarda sıklığı oldukça artan, sosyal iletişim becerilerinde sınırlılık ile kendini gösteren nörogelişimsel bir bozukluktur ve semantik-pragmatik dil bozukluğu olarak ortaya çıkan erken belirtilerin yaşamın ilk iki yılında saptanabileceği söylenmektedir. Otizm spektrum bozukluğuna ilişkin erken belirtilere bakıldığında özellikle sözel olmayan iletişim evresindeki bazı işaretlerin varlığı oldukça önemlidir. İletişim becerisinin ön koşulu olan göz kontağı kurma becerisindeki sınırlılıklar erken dönemde bebeğin birincil bakıcıları tarafından gözlenebilmektedir. Bebeğin; insan yüzüyle ilgilenmemesi, göz kontağı kurmaması, kursa da kısa bir süre sonra gözlerini kaçırmaması, kucağa alınmak istememesi, gülümsemelere karşılık vermemesi, iletişim amaçlı jestler kullanmaması (işaret etme, baş hareketi ile reddetme, alkışlama gibi) en önemlisi ismine tepki vermemesi semantik-pragmatik bozukluğa sahip olduğunu göstermektedir (3-5).

Görsel 5.1 Betimleme: Bir restoran masasına kollarını koymuş, kafasını kollarına dayamış düşünceli bir şekilde uzağa bakan bir kız çocuğu görseli

Ebeveynlerin otizm spektrum bozukluğuna sahip büyük bir çocuğu varsa yeni doğan bebeklerini gelişim olarak yakından takip etmeleri hayati öneme sahiptir. Çocuklarının göz kontağı becerisini, gülümsemelerini, jestlerini gözlemler ve takip ederken bu becerilerin normal gelişimde ortaya çıkış zamanlarını bilmeleri gerekmektedir (3-5).

İsme tepki verme becerisinin bebek doğar doğmaz ortaya çıkması tabii ki de beklenen bir durum değildir fakat yeni doğan bebeklerin bile çevresindeki sesleri dinledikleri ve beklenmedik bir ses duyduklarında ağlamaya başladıkları, yeni seslere karşı duyarlı oldukları ebeveynler tarafından bilinmelidir. 0-3 aylık bebekler, farklı ses tonları ile konuştuğunuzda size dönerler ve sizin tanıdık sesinizi duyduklarında gülümserler. Zamanla ağlama süreleri kısalmır ve sizin sesinizi duyduklarında sakinleşmeye başlarlar (6).

Bebekler 4-6 aylık olduklarında "hayır" sözcüğüne tepki vermeye başlarlar. Sesinizin tonundaki değişikliklere ve konuşma dışındaki seslere karşı da tepki verirler. Örneğin ses çıkaran oyuncak ya da diğer nesnelere hoşlanmaya kısacası müzik ve ritimden hoşlanmaya başlarlar. Bu dönemde, yeni seslere karşı ilgilerinin olmaması, tepkisiz kalmaları ebeveynler tarafından sorgulanmalıdır (6-8).

7-12 aylık dönem, ebeveynler için oldukça mutluluk verici bir dönemdir. Bunun nedeni bebek artık onunla konuşulduğunda belirgin bir şekilde dinlemektedir, adı söylendiğinde dönmekte ve yüzünüze bakmaktadır, tanıdık olan kişilerin ve nesnelere isimlerini tanımaktadır (baba, araba, telefon...) ve bazı isteklere yanıt vermektedir. (Onu babaya ver!). 1-2 yaş aralığında adı söylenen nesnelere kitap üzerinde işaretle gösterebilir ve birkaç vücut parçasının adı söylendiğinde işaret edebilir (göz, burun, göbük gibi). "Dokunma, sıcak!" gibi basit komutları yerine getirir ve "Ayıcık nerede?", "Kim Bobo'yu seviyor?" gibi basit bazı soruları anlar. Bu yaş aralığında artık basit öyküleri dinlemeye başlar ve çocuk şarkılarını dinlemekten çok hoşlanır (6-8).

Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların farklı duyuşal tercihleri olabilir, duyuşal profil olarak otizm tanısına sahip her çocuk birbirinden oldukça farklı deneyimler yaşıyor olabilir. Yukarıda bahsedildiği gibi ismine tepki vermemesi, yeni işitsel uyarılara, şarkılara tepki vermemesi işitsel uyarılara karşı az duyarlı (hiposensitif) olduğu hakkında bize bilgi verebilir (9).

Hepimiz doğduğumuz günden bu yana, içinde bulunduğumuz dünyayı duyuşalarımızla özümsemeye çalışırız. Bebekler ve küçük çocuklar da böyledir. Bir topa dokunur, onun dokusunu anlamaya çalışırız, ısırır, tadı olup olmadığını kavrarız, bu şekilde çevremizde yer alan nesnelere ilişkin gelen bilgiyi işlemleriz ve bunu uygun şekilde depolarız (3).

Görsel 5.2. Betimleme: Elinde oyun bloğu olan ve kucağında duran çocuğuna gülümseyerek bakan bir anne

Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukların yeni deneyimlere karşı ilgisiz kalması ya da duyuşal farklılıklarından kaynaklı olarak yeni durumlara, yeni tatlara, yeni dokulara karşı tepkisel davranışları onların dil gelişimlerini de etkileyecektir. Bu açıdan ebeveynlerin çocuklarının duyuşal profillerini keşfetmeleri gerekmektedir (3,9).

Dil ve konuşma terapistinin erken müdahale programları ile otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları ve ailelerini hedef alan programlar yürütmesi gerekmektedir. Çocuğun var olan iletişim becerilerini değerlendirme ve iletişim düzeylerini belirleme ile birlikte yukarıda bahsedilen duyuşal tercihlerine uygun olarak sözel olan ve sözel olmayan becerilerini aile temelli programlarla desteklemesi gerekmektedir. Gelin, burada yukarıda sözü geçen duyuşal tercihlerden bahsedelim (3,9).

Tablo 5.1. Otizm Spektrum Bozukluğunda Duyusal Tercihler (9)

Duyusal Tercihler Listesi		
Ne yapıyor?	Hangi duyu ile ilgili?	Hiposensitif? Hipersensitif?
Parka gittiğinizde salıncaktan korkuyor, binmek istemiyor.	Hareket	Hareket duygusunu içeren oyuncaktan kaçınıyor olması "harekete karşı hipersensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Dışarı çıktığınızda aniden koşmaya başlıyor, o kadar hızlı koşuyor ki yakalayamıyorsunuz.	Hareket	Hareket duygusunu içeren etkinliklerden hoşlanıyor olması "harekete karşı hiposensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Balık yemiyor, hatta mutfakta balık pişince mutfağa girdiğinizde mutfaktan hızlıca dışarı doğru kaçıyor.	Koku	Balık kokusunu tolere edemeyip balığı yememesi "kokuya karşı hipersensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Sürekli sizin parfümünüzü alıyor, defalarca sıkıyor, kokluyor.	Koku	Parfüm kokusunu bu kadar seviyor, istiyor olması "kokuya karşı hiposensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Saçını kurutmuyor, saç kurutma makinesinin sesini duyunca elleriyle kulaklarını kapatıyor.	Ses	Saç kurutma makinesinin sesinden rahatsız olması "sese karşı hipersensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Seslendiğinizde duymuyor gibi görünüyor, dönüp bakmıyor.	Ses	Konuşma sesi uyarana tepki vermiyor oluşu "sese karşı hiposensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Saçlarına dokunmanıza izin vermiyor, saçlarını taratmıyor, gıdıklanmaktan, sarılmaktan hoşlanmıyor.	Dokunma	Dokunma duygusunu içeren etkinliklerden kaçınıyor olması "dokunmaya karşı hipersensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Gıdıklanmaktan çok hoşlanıyor, koltukların, kanepelerin arkasına sıkışıyor, oradan çıkmıyor.	Dokunma	Dokunma duygusunu içeren etkinliklerden hoşlanıyor olması "dokunmaya karşı hiposensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Evde ışığı açmanızı istemiyor, ışıklı yerlerde elleriyle yüzünü kapatıyor.	Görme	Görme duygusunu içeren etkinliklerden kaçınıyor olması "görsel olarak hipersensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.
Ellerini göz hizasına getirip sallıyor, devamlı bunu izliyor ya da arabalarını tek sıra halinde diziyor.	Görme	Görme duygusunu içeren etkinliklerden hoşlanıyor olması "görsel olarak hiposensitif" olduğu hakkında bilgi verebilir.

Otizm spektrum bozukluğuna sahip olan çocuğunuzun duyu profilini renmeniz aslında çocuğunuzu keşfetmeyi de beraberinde getirir. ncesinde anlam veremediğiniz davranışlarını artık anlamaya başlar, ihtiyaçlarını yavaş yavaş göz önünde bulundurarak zmlmeye başlarsınız. Çocuğunuzu keşfetmeniz, onu anlamanız onunla daha kolay iletişime geçmenizi sağlayacaktır.

Dil ve konuşma terapistleri için çocuğunuzun var olan iletişim becerilerini değerlendirmek önemlidir. Fakat bunun için size ihtiyaçları var. alışmalar gösteriyor ki çocukların iletişim becerilerini değerlendirmede anne-baba raporları oldukça güvenilir bir yöntem.

şimdi size bazı sorular sorarak çocuğunuzun iletişim becerilerini değerlendirelim (9-13).

Çocuğunuz sizden bir şey istediğinde hangi iletişim yollarını kullanır?

- a. Göz teması kurar.
- b. Ses çıkartır.
- c. ekiştirir.
- d. İşaret eder.
- e. Elimden eker oraya götürür.

Çocuğunuz sizinle iletişim kurmak istiyor gibi görünür m?

- a. Hiçbir zaman
- b. Çoğu zaman
- c. Bazen

Çocuğunuz sizinle oyun oynamaktan hoşlanır mı?

- a. Hiçbir zaman
- b. Çoğu zaman
- c. Bazen

Çocuğunuz ona söylediğiniz şeyleri anlar mı?

- a. Hiçbir zaman
- b. Çoğu zaman
- c. Bazen

Çocuğunuz müzikli oyunlardan, şarkılardan hoşlanır mı?

- a. Hiçbir zaman
- b. Çoğu zaman
- c. Bazen

Çocuğunuz diğer çocuklarla nasıl iletişim kurar?

- a. Diğer çocukları görünce kaçar, saklanır.
- b. Diğer çocukları izler.
- c. Diğer çocuklarla yan yana oynar ama konuşmaz.
- d. Diğer çocuklarla etkileşime girer.

Otizm spektrum bozukluğunda çocukların iletişim becerileri birbirinden oldukça farklı olabilir, çocuklarınızı diğer çocuklarla lütfen karşılaştırmayınız. Çocuklar birbirinden farklı iletişim aşamalarında yer alabilirler. Bu yüzden dil ve konuşma terapistinin hem sizinle bire bir görüşmeler yaparak çocuğunuzu sizin gözünüzden tanıması hem de klinisyen olarak çocuğunuzu bire bir gözlemlemesi gerekmektedir.

Sosyal iletişim becerilerine daha yakından bakalım (9-13).

Eğer çocuğunuz bir şey istediğinde

- a. Sizin yanınıza ya da nesnenin yanına gidiyorsa fakat size bakmıyorsa
- b. Size bakmadan sadece istediği şeye bakıyorsa
- c. Sadece istediği şeye bakıyor, ona uzanıyor fakat size talebini doğrudan aktarmıyorsa

iletişim düzeyi olarak henüz ilk aşamada yer alıyor, demektir. Henüz istediği şeylerle ilgili size bir mesaj gönderemiyor, demektir.

Eğer çocuğunuz bir şey istediğinde

- a. İstedini yapmanız için ellerinizi o nesnenin üstüne koyuyorsa (çubuk krakeri yemek istiyor, açamıyor, açmanız için elinizi alıp paketin üstüne koyuyor.)
- b. Ses çıkarıyorsa
- c. Sözcük kullanıyorsa
- d. İşaret ediyorsa
- e. Önce size, sonra nesneye ya da oyuncağa sonra tekrar size bakıyorsa

iletişim düzeyi olarak ilk aşamayı geçmiş, ikinci aşamada yer alıyor, demektir.

Eğer çocuğunuz

- a. Siz sorduğunuzda yanıt veriyorsa
- b. Bir şeyi işaret ettiğinizde oraya ya da ona bakıyorsa
- c. Sizinle sevdiği şeyleri paylaşıyorsa
- d. Gördükleri hakkında yorum yapıyorsa
- e. Sözel ifadeleri daha sık kullanıyor, bu iletişim yolunu tercih ediyorsa

iletişim düzeyi olarak ikinci aşamayı geçmiş, üçüncü aşamada yer alıyor, demektir.

Eğer çocuğunuz

- a. Zaman kavramını anlamış, geçmiş ve gelecek hakkında konuşuyorsa
- b. Kısa bir sohbeti iletişimde sıra alarak devam ettirebiliyorsa
- c. Sizinle sohbet ederken size sorular soruyorsa
- d. Sevdiği ve sevmediği şeyler hakkında konuşuyor, sizin de bu konularla ilgili fikrinizi soruyorsa

iletişim düzeyi olarak üçüncü aşamayı geçmiş, artık en son aşama olan dördüncü aşamada yer alıyor, demektir.

Çocuğunuzun İletişim Becerilerini Geliştirmek İçin Öneriler

Bu bölümde, çocuğunuzun iletişim becerilerini geliştirmek için bazı önerilerde bulunulacaktır (3, 9, 14, 22-24).

Göz kontağını geliştirmek için yüz yüze olun!

Çocuğunuzla etkileşime geçmek için oturma pozisyonunuz oldukça önemlidir. Çocuğunuz yere yakın hatta yerde otururken sizin koltukta oturmanız ya da ona oldukça yukarıdan bakarak ayakta durmanız onun sizinle göz kontağı kurmasını oldukça güçleştirecektir. Bunun yerine, çocuğunuzun göz hizasında konumlanmaya özen gösterin. Örneğin bir hikâye kitabına bakıyorsanız ve o, yerde oturuyorsa siz onun göz hizasına gelmek için yere uzanmalısınız. Bu düzenleme, sizinle iletişim sırasında daha kolay göz kontağı kurabilmesini sağlayacaktır.

Çocuğunuzla hedefiniz ilk önce oyuncaklarla oynamak olmamalı, ilk önce sizinle beraber olmaktan keyif almalı. Bunun için eğer sarılmayı da seven bir çocuksa kucağınıza yüzü size dönük bir şekilde oturabilir ve örneğin "Fış Fış Kayıkçı" şarkısını söyleyebilirsiniz. Şarkının belli yerlerinde durup onun gözlerine bakıp size bir mesaj göndermesini bekleyebilirsiniz. Tüm bunları yaparken eğlenmek ilk işiniz olmalıdır.

Görsel 5.3. Betimleme: Yatağın üstüne bağdaş kurarak oturmuş bir anne. Ellerinden tuttuğu bebeğine ayakta durması için yardım ediyor. Her ikisi de gülüyorlar

Çocuğunuzun duyuşal tercihlerini keşfetmeye çalışın!

Çocuğunuzun hangi duylara karşı hiposensitif (az duyarlı) ve/veya hipersensitif (aşırı duyarlı) olduğunu bilmeniz onunla iletişime geçmeniz sırasında göz önünde bulunduracağınız bir faktördür (9).

Çocuğunuzla eğlenin!

Çocuğunuz dokunulmaktan çok hoşlanıyorsa onunla gıdıklama oyunları oynayabilirsiniz. Onu gıdıklamaya başlayın, sonra 1-2 saniye durun ve bekleyin. Sizinle göz kontağı kurarak, ses çıkararak veya düzeyine göre tek sözcük ya da basit cümle kullanarak iletişime geçmesini bekleyin. Fakat bu süreyi uzatmayın. Sizin onu gıdıklamanızı istediğini size ifade ettiğinde (bu bazen sadece bir bakış olabilir.) onu tekrar gıdıklamaya başlayın. En önemlisi çocuğunuzla eğlenin.

Görsel 5.4. Betimleme: Kanepe üzerinde oturan bir anne kızını yüzü kendine dönük şekilde kucağına almış. Bir yandan bel kısmından kızını gıdıklıyor. Her ikisi de gülüyorlar

Çocuğunuz hareketten çok hoşlanan bir çocuksa yatakta zıplama oyunu onun seveceği bir oyun olacaktır. Yatakta zıplamaya başlayın ve “zıpla, zıpla, zıpla, durrrr” deyin ve birden durun. Tekrar zıplamak istediğini size bir bakışla, sesle ya da sözcükle ifade edebilir, bazen sadece “zzz ya da zıııı” diyebilir. Bu, sizinle oynamaya devam ettiğini gösterir. Defalarca zıplayabilir, çocuğunuzla kahkaha atabilirsiniz.

Görsel 5.5. Betimleme: Yatakta, kahkaha atarak oturan bir anne ve zıplayan mutlu bir kız çocuğu

Çocuğunuz devamlı koşmayı seven bir çocuksa bunu iletişime geçmek için kullanabilirsiniz. "Seni yakalayacağım, seni yakaladım!" gibi kovalamaca oyunlarıyla onun ilgisini gözeterek beraber oyunlar oynayabilirsiniz.

Günlük rutinlerinizde şarkılar kullanın!

Çocuğunuzun günlük rutinleri, (kahvaltı, öğle yemeği, akşam yemeği, uyku vakti) aşına olduğu eylemleri, etkinlikleri içerir. Tanıdık olan bu rutinler sırasında şarkılarla dil gelişimini destekleyebilirsiniz. Örneğin kahvaltı saatinde "Mamalar gelmiş, hoş gelmiş tatatatata!" gibi melodik bir ses tonuyla şarkılar söyleyebilirsiniz. Örneğin uyku vaktinde "Akşam olmuş, kediler uyumuş, akşam olmuş köpekler uyumuş..." gibi şarkılar söyleyebilirsiniz. Bu şarkılara aşına olduktan sonra akşam bu şarkıyı söylediğinizde uyku vaktinin geldiğini daha kolay anlayacaktır.

Görsel 5.7 Betimleme: Bir evin salonu. Eğlenerek dans eden anne - baba ile karşılarında bir erkek çocuk ve bir kız çocuktan oluşan aile. Hepsi mutlu

Görsel destekleyiciler kullanın!

Günlük rutinler sırasında dil gelişimini desteklemek amacıyla görsel destekleyiciler kullanabilirsiniz. Örneğin her zaman gittiğiniz bir parkın fotoğrafını çekebilir ve ertesi gün "Hadi, parka gidelim mi?" derken bu fotoğrafı gösterebilirsiniz. Bu şekilde çocuğunuza sadece sözel uyarı vermemiş olur, aynı zamanda görsel bir destekleyici aracılığıyla onun ne dediğinizi anlamasına yardımcı olmuş olursunuz. Bunu gün içerisinde diğer etkinliklerinizde de kullanabilir, eğlenceli bir resim kitabı hazırlayabilirsiniz.

Down Sendromuna Bağlı Dil Bozuklukları

Down sendromu, çoklu organ sistemlerindeki anormallikler ve çok sayıda davranışsal özellik içeren karakteristik bir yüz görünümü ile ilişkili bir durumdur. Dil becerileri, Down sendromunda en fazla etkilenen işlevsellik alanlarından biri olup Down sendromlu bireylerin topluma bağımsız bir şekilde katılmalarının önündeki en büyük engellerden biridir (15).

Artan görüntüleme yöntemleri ile birlikte artık daha fazla bebeğin anne karnında Down sendromu açısından tespiti kolaylaşmakta ve bu ön tanılama süreci birçok konuda ailelerin hazır bulunuşluklarını sağlama açısından önemli bir kazanım sağlamaktadır.

Birçok ailenin, çocuklarının konuşmasına odaklanıp ilk sözcüklerini ne zaman söyleyeceğini beklediği bilinmektedir fakat konuşmaya başlamadan önce çocukların birçok beceriyi edinmesi gerekmektedir. "Söz öncesi beceriler" olarak ifade edilen beceriler, çocukların konuşmayı öğrenmesine yardımcı olacak temel becerilerdendir. Bu becerilerin neler olduğu aşağıda sıralanmıştır (2,6,7,8):

- Sesleri taklit etme becerisi
- Görsel dikkat becerisi (konuşan kişiye dikkatini verme, nesnelere dikkatini verme)
- İşitsel beceriler (ses kaynağına dönme, ses kaynağını arama, müzikten hoşlanma)
- Bilişsel beceriler (nesne sürekliliğini anlama, neden-sonuç ilişkisini anlama)
- Sosyal beceriler (sıra alma, ce-e oyunu oynama, kahkaha atma)
- Oyun becerileri (oyuna ilgi, oyun başlatma)

Bu becerilerin bazıları bebeğin doğumundan hemen sonra ilk birkaç ay içerisinde, bazıları ise birkaç yıl içinde yavaş yavaş gelişmektedir.

Down sendromlu çocukların risk altında bulunduğu alanlar hakkında ailelerin bilgi sahibi olması bazı sorunların önlenmesi açısından oldukça önemlidir. İşitme problemlerine, Down

sendromlu çocuklarda sıklıkla rastlanır. Down sendromlu çocukların işitme becerileri ile ilgili yapılan çalışmalarda, sendroma sahip olan küçük çocukların yaklaşık üçte ikisinde ya iletim tipi ya da sensörinöral işitme kaybı olduğu ortaya çıkmıştır. Down sendromunda biraz daha yaygın olan iletim tipi işitme kayıpları, tipik olarak orta kulaktaki sıvının veya efüzyonun eşlik ettiği orta kulak iltihabının yani kulak enfeksiyonlarının sonucudur (16).

Down sendromlu bireylerin işitme sorunlarına ek olarak oral-motor yapı ve işlevlerinde de sorunlar olduğu bilinmektedir. Down sendromlu çocukların kas tonusundaki gevşeklik konuşma için gerekli oral-motor hareketleri etkileyen bir faktördür ve çocukların konuşma anlaşılabilirliklerinin düşük olmasına neden olmaktadır (7). Fakat unutulmamalıdır ki her çocuğun gelişimi birbirinden farklıdır ve her çocuğun gelişimi kendine özgüdür. Down sendromu tanısı olan her çocuk aynı gelişimsel özellikleri göstermeyebilir ve klinik tabloları birbirinden farklı olabilir. Down sendromlu çocukların iletişim gelişimlerinin risk altında bulunduğu birçok bilimsel çalışmayla kanıtlandığından bebeklerin ya da çocukların ilk tanı aldığı andan itibaren koruyucu sağlık hizmetlerinden faydalanması gerekmektedir. Bu süreç, doğum öncesi ve doğum sonrası dönemi kapsayan bir süreçtir. Dil gelişiminin temelini oluşturan birçok beceri alanında gecikmeler ortaya çıkmadan çok önce, yaşamlarının ilk aylarından başlayarak hizmet almaya hakları bulunmaktadır. Söz öncesi dönemi kapsayan bu dönem, özellikle anne-çocuk bağlanmasının çok önemli olduğu bir döneme işaret eder (17).

Down sendromu, anne-çocuk arasındaki bağlanmayı ve sosyal etkileşimi etkileyebilen bir durumdur ve özellikle anneler stres ve depresyon gibi birçok nedene bağlı olarak bebekleri ile etkileşime girmeyi tercih etmezlerse bebeklerinin özellikle alıcı dil becerilerinin geliştiği ilk önemli evreleri kaçırmış olurlar (17). Unutmayalım ki dili anlama becerileri gelişmeden ifade edici dil becerileri gelişmez. Bunun için özellikle, yaşamın ilk 20 haftasında, çocuğa sunulan erken dil girdisi çok çok önemlidir. Çocukların sözlü iletişim becerileri gelişmeden önce jest-mimik ve işaret kullanımı gibi sözel olmayan becerilerinin ortaya çıktığı gözlenir. Dil gelişimi ilerledikçe sözcük kazanımlarının olduğunu görürüz fakat Down sendromlu çocukların, tipik gelişim gösteren akranlarına göre ilk sözcüklerinin daha geç ortaya çıktığı bilinmektedir (18).

Yapılan çalışmalarda, Down sendromlu çocukların ilk sözcük üretimlerinin ortalama 21. ayda ortaya çıktığı görülmektedir fakat bazı çocuklarda farklı nedenlere bağlı olarak bu süreç daha da gecikebilmektedir. Bununla birlikte, göreceli olarak çocukların güçlü ve zayıf yanlarından bahsedilebilir. Örneğin taklit ve jest kullanımında güçlü yönleri bulunmakla beraber konuşma anlaşılabilirliği ya da diğer bir deyişle anlaşılır konuşma sesleri üretmede güçlükleri bulunabilir. Tipik gelişime sahip akranları ile karşılaştırıldıklarında genel olarak alıcı dil becerilerinden ifade edici dil becerilerinde daha çok sorun yaşadıkları görülmektedir (18,19).

Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda ebeveynlerin, bakım verenlerin doğumdan itibaren iletişimsel müdahalelerde bulunmaları gerekmektedir. Erken müdahale; çocukların gelecekte ortaya çıkacak alıcı dil, ifade edici dil ve sosyal-duygusal alan gibi birçok gelişim alanını olumlu etkileyecek pratik uygulamalardan oluşmaktadır (20).

Alan yazında yer alan birçok yaklaşım, ebeveyn eğitiminin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır çünkü ebeveynler çocukların doğal ortamında bulunan en yakın kişilerdir. Aile temelli olmayan müdahaleler sadece klinik içi, klinisyen odaklı müdahalelerden oluştuğundan çocukların kazandıkları becerileri diğer ortamlara transfer edebilmesi oldukça zorlaşmaktadır. Bu yüzden ki Down sendromlu çocuğu olan ailelerin müdahale sürecindeki en temel rolleri, aktif olarak çocuklarının terapileri içerisinde yer almaktır (20).

Bu kısımda, çocuğunuzla iletişime geçerken dikkat edeceğiniz noktalar ve çocuğunuzun dil-konuşma gelişimini destekleyecek öneriler verilmiştir (20-24).

Çocuğunuzla eğlenin, yüz yüze olun!

Bebeğiniz doğduğu günden itibaren yanında, en yakınında olun. Onun doğrulamadığı henüz oturamadığı zamanlarda onun yanına yatın, göz göze olun. Komik suratlar yapın, göz kontağı kurun, cee-e oyunu oynayın.

Görsel 5.8. Betimleme: Yatakta kolunun üzerine yatırdığı down sendromlu bebeğine gülümseyerek bakan bir baba

“Cee-e” oyunu, ilk sosyal oyunlardandır ve bebeğinizi çok heyecanlandırır. “Gıdıklama” oyunları oynayın, aynanın karşısına geçin, dil çıkarma oyunları oynayın, onun ilk arkadaşı olduğunuzu unutmayın. Çevrenizde duyduğunuz sesleri dinleyin, bu seslerin kime ya da neye ait olduğunu söyleyin. Bebeğinizin sözel becerilerinden önce alıcı dil becerileri gelişecektir, bu yüzden sizin ona dünyayı tanıtmanız gerekiyor. Gökyüzünde uçan bir uçağın sesini duyduğunda “Uçak geçiyor, vuuu diye uçuyor!” demeniz aslında ne kadar da önemli değil mi? Çünkü siz onun uçak olduğunu söylemezseniz bir düşünün bebeğiniz bunu nereden bilebilir?

Çocuğunuza dil açısından zengin bir ortam sunun; yani onunla bol bol konuşun!

Çocuğunuza dil açısından zengin bir ortam sunmak için “özel zamanlara” ihtiyacınız yoktur, aslında çocuğunuzla yan yana olduğunuz “günlük rutinleriniz” oldukça yeterlidir.

Görsel 5.9. Betimleme: Köpeğiyle bahçede top oynayan mutlu bir erkek çocuk

Henüz dil ve konuşma becerileri gelişmekte olan çocuğunuzla bir yetişkinle konuşur gibi uzun uzun cümlelerle konuşmak yerine “basit bir dille” konuşun. Etrafınızda olan şeylerle ilgili konuşmanız yeter. Çünkü aslında etrafınızda “çok şey” oluyor. Kahvaltı ediyorsunuz, yemek yiyorsunuz, markete gidiyorsunuz, alışveriş yapıyorsunuz, banyo yapıyorsunuz, dişlerinizi fırçalıyorsunuz, parka gidiyorsunuz. Tüm bunlar olurken bol bol işaret edin ve olaylar hakkında konuşun. Örneğin dışarıda uçan bir kuş gördüyseniz kuşun adını söyleyin. (Bu bir saksağan.) Kuşun özelliklerinden bahsedin. (Uzun bir kuyruğu var.) Kuşla ilgili bir şarkı söy-

leyin. (Mini mini bir kuş...) Kuşun ne yaptığını anlatın. (Yerde zıplıyor, aa şimdi ağaca çıktı!) Tüm bunların sizin için alışlageldik olaylar olduğunu biliyoruz ama unutmayın çocuğunuz için etrafında gerçekleşen tüm olaylar çok yeni ve her şey onu çok heyecanlandırıyor.

Çocuğunuzun takip edin, yönlendirici olmaya çalışmayın!

Birçok ebeveyn çocuğuna oldukça fazla soru sorar ve onları sürekli yönlendirir fakat çok soru sorma ve yönlendirme davranışları, etkileşimi bozan faktörlerin başında gelir. Çocuğunuzun iletişimi başlatmasına izin verin, ona sürekli sorular sormayın. Örneğin kırmızı bir arabaya ilgi gösterdiğini gördüyseniz "Bu araba ne renk?" diye sormak yerine "Hmm, bu kırmızı bir araba. Ben kırmızıyı çok severim." diyebilirsiniz ya da "Bu kırmızı bir araba. Sen onu beğendin!" diyebilirsiniz.

Görsel 5.10. Betimleme: Arabasıyla oynayan bir erkek çocuk

Çocuğunuzun takip etmeniz, onun ilgilerini keşfetmeniz onunla iletişime geçmeniz için kolaylaştırıcı etkenler olacaktır.

Onun en iyi rol modeli, sizsiniz!

Çocuğunuzun dili öğrenmesi için bol tekrara ihtiyacı vardır fakat bu demek değildir ki çocuğunuza "Hadi söyle, bu bir araba, de!" demelisiniz. Hayır, bu yapmanızı istediğimiz bir

şey değil aksine çocuğunuza “Söyle.” demeyecek, siz her araba gördüğünde “Ayşe, bak bu bir araba. Arabanın tekerlekleri dönüyor, bak! Aa, arabanın kapısı da açılıyormuş!” gibi cümlelerle ona model olacaksınız, aslında onu “Araba.” sözcüğüne maruz bırakacaksınız. Dil, doğal ortamda edinilir, bu yüzden doğal bir ortam içerisinde oyuncu bir ebeveyn olup onun eğlenceli dünyasına girmeniz gerekiyor. Bence yapabilirsiniz çünkü oyun oynamak herkes için çok eğlenceli.

Çocuk kitapları hep sizinle olsun!

Bebeğinize doğumdan itibaren kitap okumanızı istiyoruz. Hayır, aslında okumanızı değil kitapla ve onunla vakit geçirmenizi istiyoruz. Bebeğinizin kitaba dokunmasını, onu henüz bebekken ağzına alıp keşfetmesini, kemirmesini istiyoruz.

Görsel 5.11. Betimleme: Çimlerin üzerinde arkasından kucakladığı bebeğine elindeki kitabı gösteren bir anne

Kitaplar, erken okuryazarlık ve dil becerileri ile oldukça ilişkili olduğundan çocuk kitaplarının çocuğunuzun hep yanı başında olmasını istiyoruz. Henüz bebekken dokunma duyusunu kullanarak keşfedeceği tüylü, kumaş kitaplarla hayvanların isimlerini ona sunabilirsiniz, hayvanların seslerini çıkarabilirsiniz. Kitaba işaret edip ona “Bu bir inek, möö der.” diyebilirsiniz. Daha sonra biraz daha büyüdükçe kitaplarda yer alan basit hikâyeleri ona anlatabilir, kitapların resimlerine beraber bakabilirsiniz. Kitapların bazılarında uzun uzun yazılar olur, bunları okumak zorunda değilsiniz, çocuklar en çok kitaplarda yer alan resimlere bakarlar. Bu yüzden resimlerde olanları anlatmak, bunlar hakkında eğlenceli sohbetler etmek her zaman daha eğlencelidir.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde başka nedenlere bağlı dil bozukluklarından “Otizm Spektrum Bozukluğuna ve Down Sendromuna Bağlı Dil Bozukluklarına” yer verilmiştir. Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların dil becerilerinin sınırlı kalmasının nedenlerine değinilerek bu çocukların farklı duyusal tercihlerinin olabileceğinden ve aile temelli iletişimsel müdahalelerde bu faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğinden bahsedilmiştir. Sonrasında bir ebeveyn olarak çocuklarınızın iletişim becerilerini nasıl eğlenceli bir şekilde destekleyebileceğinize yer verilmiştir. İkinci bölümde, down sendromlu çocukların iletişim gelişiminden bahsedilmiş ve yine erken çocukluk dönemi içerisinde yer alan çocuklarınızla geçireceğiniz her bir anı fırsata çevirmeniz için çeşitli öneriler verilmiştir. Bu bölümün sizler ve çocuklarınız için faydalı olacağını umuyoruz.

Yararlanılan Kaynaklar

1. American Speech-Language-Hearing Association. (1982). Language [Relevant Paper]. Available from www.asha.org/policy.
2. Berko Gleason, J. (2005). The development of language (6th ed.). Pearson Education.
3. Venkatesh, K. (2003). Semantic-Pragmatic Language Disorder. Bicester, Oxon OX26 4LQ, UK: Speechmark Publishing.
4. Bono, M. A., & Sigman, M. (2004). Relations among joint attention, amount of intervention and language gain in autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34, 495–505.
5. Charman, T., Drew, A., Baird, C., & Baird, G. (2003). Measuring early language development in preschool children with autism spectrum disorder using the MacArthur Communicative Development Inventory (Infant form). *Journal of Child Language*, 30, 213–236.
6. Fogle, P. (2008). Foundations of communication sciences& disorders. USA: Thomson Delmar Learning.
7. Paul, R., & Norbury, C. (2012). Language disorders from infancy through adolescence: Listening, Speaking, Reading, Writing, and Communicating (4th ed.). St. Louis, Missouri: Mosby Elsevier.
8. Owens, Jr, R. (2016). Language development: An Introduction (9th ed.). Boston: Pearson.
9. Sussman F. More Than Words: A Parent’s Guide to Building Interaction and Language Skills for Children with Autism Spectrum Disorder or Social Communication Difficulties. Toronto: Hanen Centre; 2012.
10. Wong, M. and So, W., 2018. Absence of delay in spontaneous use of gestures in spoken narratives among children with Autism Spectrum Disorders. *Research in Developmental Disabilities*, 72, pp.128-139.

11. Talbott, M. R., Young, G. S., Munson, J., Estes, A., Vismara, L. A., and Rogers, S. J. (2018). The developmental sequence and relations between gesture and spoken language in toddlers with autism spectrum disorder. *Child Dev.* 91, 743–753.
12. Rowe, M. L., Özçalışkan, Ş., and Goldin-meadow, S. (2008). Learning words by hand: Gesture's role in predicting vocabulary development. *First Lang.* 28, 182–199. doi: 10.1177/0142723707088310.
13. Özçalışkan, S., Adamson, L. B., and Dimitrova, N. (2016). Early deictic but not other gestures predict later vocabulary in both typical development and autism. *Autism* 20, 754–763. doi: 10.1177/136236131560592.
14. McCauley, R., Fey, M., & Gillam, R. (2016). *Treatment of Language Disorders in Children* (2nd ed.). Baltimore, Maryland, USA: Brookes Publishing.
15. Abbeduto L, Pavetto M, Kesin E, et al. 2001b. The linguistic and cognitive profile of DS: evidence from a comparison with fragile X syndrome. *Downs Syndr Res Pract* 7:9–16.
16. Rozien NJ, Wolters C, Nicol T, et al. 1993. Hearing loss in children with Down syndrome. *Disabil Rehabil* 23:S9–S12.
17. Stray-Gunderson K. 1986. *Babies with Down syndrome: a new parents guide*. Rockville, MD: Woodbine House.
18. Chapman, R. S., & Hesketh, L. J. (2000). Behavioral phenotype of individuals with Down syndrome. *Mental retardation and developmental disabilities research reviews*, 6(2), 84–95.
19. Caselli, M. C., Vicari, S., Longobardi, E., Lami, L., Pizzoli, C., & Stella, G. (1998). Gestures and words in early development of children with Down syndrome. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 41(5), 1125-1135.
20. Mahoney, G., Perales, F., Wiggers, B., & Herman, B. B. (2006). Responsive teaching: early intervention for children with Down syndrome and other disabilities. *Down Syndrome Research and Practice*, 11(1), 18-28.
21. Kumin, L. (2003). *Early Communication Skills for Children with Down Syndrome* (2nd ed.). Berhesda, MD, USA: Woodbine House.
22. Poland, C., & Chouinard, A. (2008). *Let's Talk Together: Home Activities for Early Speech & Language Development*. PO Box 2044, Maple Grove, MN 55311: Talking Child LLC.
23. Sher, B. (2009). *Early Intervention Games*. 989 Market Street, San Francisco, CA 94103-1741, USA: Jossey-Bass.
24. Elaine, W. And Greenberg, J. 2002. *Learning Language and Loving it: A Guide to Promoting Children's Social, Language, and Literacy Development in Early Childhood Settings*. 2nd ed. Toronto: Hanen Centre.

BÖLÜM 6

Dr. Öğretim Üyesi Ayşın NOYAN ERBAŞ

**OKUL ÇAĞI DİL
BOZUKLUKLARI**

Genel Amaç

Bu bölümün amacı; dil bozukluklarına ait temel özellikleri açıklamaktır.

Kazanımlar

Bu bölümde aileler, bakım verenler aşağıdaki kazanımları edinirler:

- Okul çağı dil bozukluklarına ait temel özellikleri açıklar.
- Disleksiye ait temel özellikleri açıklar.
- Fonolojik farkındalık basamaklarını açıklar.
- Fonolojik farkındalığı destekleyici etkinlikleri bilir.
- Okuma becerilerini destekleyici etkinlikleri bilir.

İçerik

1. Okul Çağı Dil Bozuklukları
2. Disleksi
3. Fonolojik Farkındalık
4. Fonolojik Farkındalığı Geliştirme Etkinlikleri
5. Okuma Becerilerini Destekleme Etkinlikleri

Açıklamalar

Dil bozuklukları kitabının bu bölümünde ebeveyn olarak sizlerin okul çağında ortaya çıkan dil temelli güçlükler hakkında temel bilgilere ulaşmanızı amaçlıyoruz. Bu amaç doğrultusunda konuları; öğrenme güçlüğü, disleksi, fonolojik farkındalık ve fonolojik farkındalık ile okuma becerilerini destekleyici etkinlikler olarak farklı başlıklar altında topladık. Temel bilgileri daha kolay bir şekilde edinebilmeniz için bilgi verici tablolar hazırladık ve bunları sizlerle bölüm içerisinde paylaştık. Bu bölüm sonunda okul çağı dil bozukluklarına, fonolojik farkındalık becerilerine ve okumayı destekleyici etkinliklere ilişkin bilgiler edineceğinizi düşünüyor ve bu bölümün okul çağında yer alan çocuklarınız için faydalı olacağını umuyoruz.

Giriş

Ali, ilkokul 1. sınıfın sonlarına doğru yaklaşmaktadır fakat hâlâ sınıftaki diğer arkadaşları gibi okuma-yazmayı öğrenememiştir. Aile görüşmesi yapıldığında ve Ali'nin sağlık ve gelişim öyküsü alındığında ailesi Ali'nin, geç konuşmaya başlamış olmasına rağmen ilkokul dönemine kadar sosyal iletişimde ve günlük konuşmalarında çok da sorun yaşamadığını bildirmiştir.

İlkokul dönemi ile birlikte ise Ali'nin zorlanmaya başlaması ailenin dikkatini çekmiş ve bir dil ve konuşma terapistine başvurmalarına sebep olmuştur.

Okul Çağı Dil Bozuklukları

Dil becerilerine en temel ihtiyacımız olan "sosyal iletişim" için ihtiyacımız olduğunu biliyoruz fakat dil becerilerine olan ihtiyacımız, sadece iletişim kurma isteğimiz ile sınırlı değildir, dil becerilerine aynı zamanda bir şeyleri "öğrenmek" için de ihtiyaç duymaktayız (1).

Çocuklarımızın konuşmaya başlamalarını beklediğimiz ilk yıllardan sonra heyecanla okuma ve yazmayı ne zaman öğreneceklerini merak ederiz. Okuma ve yazma becerileri; dil temelli becerilerdendir ve araştırmalar gösteriyor ki okul öncesi dönemdeki dil becerilerinin gelişimi okul dönemi performansı ile oldukça ilişkilidir (2). Peki ya çocuğunuzun gelişimsel dil bozukluğu ya da konuşma sesi bozukluğu varsa okul dönemine kadar kendiliğinden ortadan kalkmasını mı beklersiniz yoksa erken müdahale almasını mı?

Dil ve konuşma bozukluklarına ilişkin erken müdahale alması çocuğunuzun sosyal-duygusal gelişimi ve gelecekteki okul yaşantısı açısından oldukça önemlidir çünkü dil ve konuşma problemleri; okuma, yazma, heceleme gibi dil temelli becerilerin kazanımını oldukça etkileyebilir ve aynı zamanda çocuğunuzun okuldaki etkinliklere katılımını sınırlandırarak okula ilişkin olumsuz duygular hissetmesine neden olabilir (3).

Çocuğunuzun dil ve konuşma becerilerine ilişkin sorunlarını okula başlamadan fark etmemiş olabilirsiniz, bazen çocuklar günlük yaşamlarında yeterli olacak düzeyde dil ve konuşma performansı sergileyebilirler ve günlük hayatta çok da göze batmayan güçlükleri ancak akademik bir ortamda bulunmaya başladıklarında fark edilebilir.

Okul çağı dil bozuklukları; sınıf içinde yönergeleri anlamakta zorluk yaşama, dikkat becerilerinde sınırlılıklar, akranlarından daha düşük performans sergileme, ödevler için verilen bilgileri hatırlayamama, okumayı öğrenememe gibi belirtilerle kendini gösterebilir. Okullarda bu anlattığımız tabloya ait birçok çocuk bulunmaktadır (4-6). Bu çocuklar, ülkemizde henüz tanı almamış olmasına rağmen okullarda çalışan dil ve konuşma terapistlerinin müdahale grubundaki çocukları oluştururlar. Bazen nedeni belli olan durumlar olabilirken bazen herhangi bir sağlık öyküsü bulunmamakla beraber belirli bir neden ortada yokken okul müfredatının gerektirdiği becerileri karşılayamamaktadırlar. Bazı çocuklarda gecikmiş dil ve konuşma öyküsü, sözcük veya cümle üretimlerinde, konuşma seslerinde gecikme gözlenmektedir. Okul öncesi dönemde fark edilmeyen dil gelişim öyküleriyle beraber sözel dilden yazılı dile geçişte adeta "duvara çarpma" durumlarıyla karşılaşmaktadırlar. Bu çocuklar, öğrenme güçlüğü tanısı alan veya bazen hiçbir tanı almamış fakat müdahale grubunda yer alan ve erken müdahale ekibine yönlendirilmiş çocuklardır (2-6).

Öğrenme güçlüğü; sözlü ya da yazılı dili anlama ve kullanma ile ilgili psikolojik süreçlerden bir veya birkaçında ortaya çıkan bir bozukluk olup dinleme, düşünme, okuma, yazma, heceleme, matematik işlemlerindeki sınırlılıkla kendini göstermektedir. Öğrenme

güçlükleri; tahmin edilenin aksine görsel, işitsel veya motor güçlüklerin; mental retardasyonun, duyu durum bozukluklarının, çevresel/kültürel veya sosyoekonomik yetersizliklerin sonucunda ortaya çıkan bir durum değildir (7).

Öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların primer olarak dil temelli beceriler olan okuma ve yazma becerilerinde güçlük yaşadığı bilinmektedir. Öğrenme güçlüğü yaşayan birçok çocuğun akademik becerilerinin etkilenme nedeni okuryazarlık becerilerindeki güçlükten kaynaklanmaktadır (7,8).

Disleksi, dil temelli öğrenme güçlüklerinden biri olup "nörobiyolojik temelli spesifik okuma güçlüğü" olarak tanımlanmaktadır. Okuma güçlüğü olan bir kişi, akıcı ve doğru okumada ya da okuduğunu anlamada sorunlar yaşayabilir. Disleksili bireylerin zekâ puanlarında herhangi bir anormalliğe rastlanmaz; güçlükleri okuma düzeyindedir ve beklenenden daha düşük düzeyde bir okuma performans gösterirler. Disleksili bireyler; sözcük tanımada, hecelemede ve çözümlene becerilerinde sınırlılık yaşamaktadırlar (7-9). Bu güçlüklerin temel sebebinin "dil fonolojik bileşenindeki sınırlılıklar" olduğu düşünülmektedir. Disleksinin ikincil sonuçları ise okuduğunu anlamada ortaya çıkacak problemler ile sınırlı okuma deneyimlerinden kaynaklı olarak sözcük dağarcığı kazanımında yetersizlik olacaktır (7-10).

Sözcük çözümlene; "yazılı sözcükleri seslendirmede güçlük ve harfleri karşılık gelen sesleriyle eşleştirmede güçlük" olarak tanımlanmaktadır. **Okuma akıcılığı,** "uygun hızda ve doğrulukta okumalar yapma" olarak tanımlanmaktadır. **Okuduğunu anlamada güçlük ise** "okuma akıcılığında sorun olmamasına rağmen okuduğunu anlamada sorunlar" olarak ifade edilmektedir (7-10).

Son dönemde yapılan çalışmalar, birçok gelişimsel disleksi alt tipi olduğunu göstermekte ve bu çalışmalar her bireyin farklı bir disleksi alt tipine sahip olabileceğinin altını önemle çizmektedir. Bu bölümde, en sık karşımıza çıkan disleksi alt tipi olan **fonolojik disleksiden** bahsedilecektir. Fonolojik disleksisi olan çocukların okumayı öğrenmesinin uzun zaman alacağı bilinmektedir. Bunun en önemli sebebi onlar için yeni olan her sözcüğü okumakta güçlük çekmeleri ve ancak yeterli oranda sözcük okumayı öğrendikten sonra ve bunları belleklerine yerleştirdikten bir süre sonra okumaya başlayabilecek olmalarıdır (11,12).

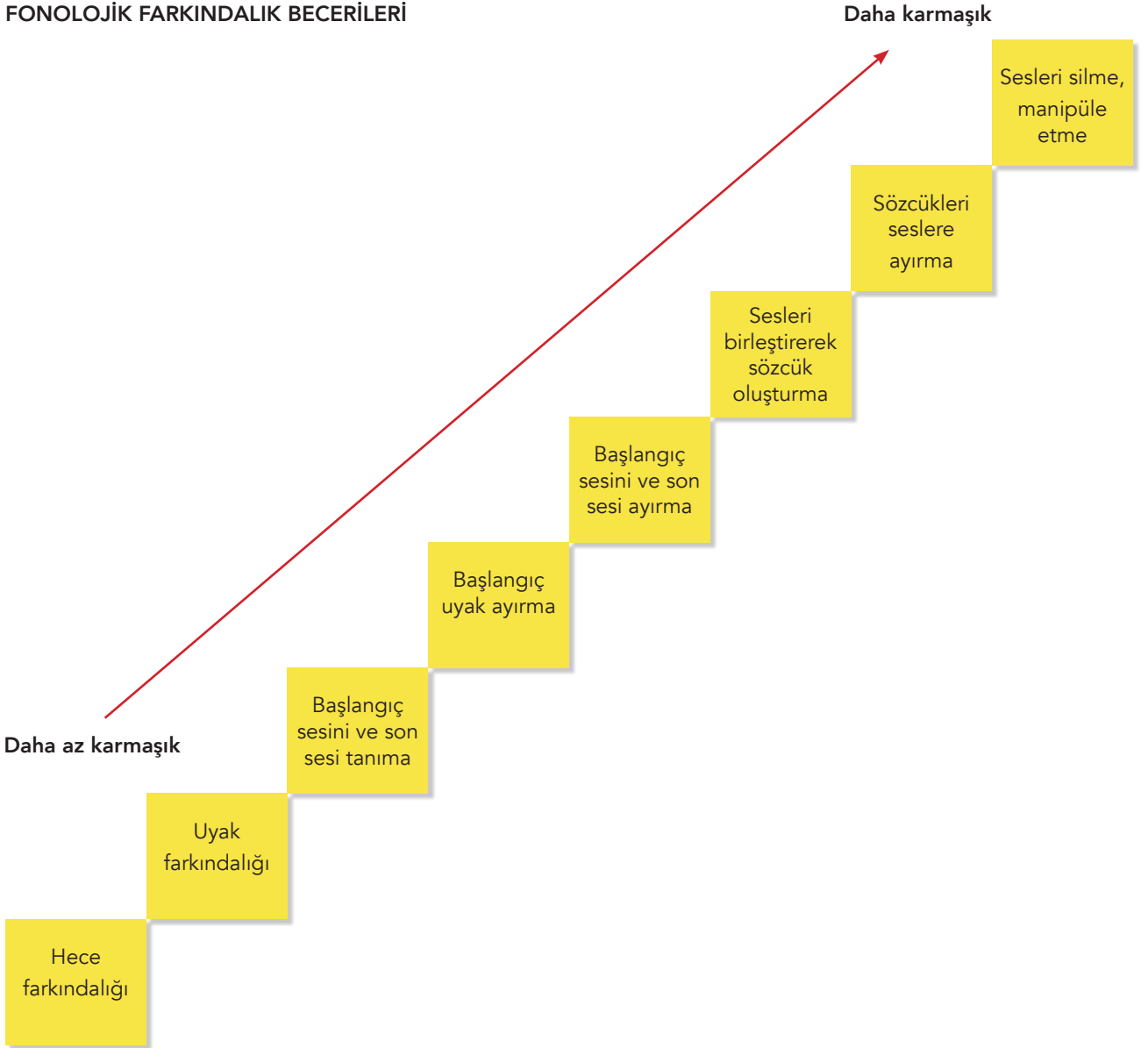
Okumaya geçme süreci zor ve karmaşık bir süreçtir, bu açıdan okul yaşantısına başlamadan önce okul öncesi dönemde çocukların erken okuryazarlık becerilerinin gelişimi oldukça önemlidir. Erken okuryazarlık becerileri, ileride ortaya çıkma riski olan okuma güçlüklerini önlemeye yardımcı olacak bileşenleri içerir. Bu bileşenler fonolojik farkındalık, yazı farkındalığı ve sözel dil gelişimidir (13-15).

Fonolojik farkındalık becerisi, bir kişinin dildeki kelimelerin fonolojik yapılarına ilişkin bilgisini ve duyarlılığını içermektedir. Fonolojik farkındalık; sözcüklerin ve kelimelerin konuşulan kısımlarını tanıma, manipüle etme, uyaklı sözcükleri tanıma, cümleleri sözcüklere bölme, sözcük içerisindeki heceleri fark etme, hecelere bölebilmek, heceleri birleştirerek yeni sözcükler oluşturma gibi spesifik becerileri içermektedir (13-15).

Fonolojik farkındalık becerileri, bir hiyerarşi içerisinde edinilen birçok beceriden oluşmaktadır ve bu becerilerin kazanımı okuma becerisi ile yüksek oranda ilişkilidir. Şekil 6.1'de fonolojik farkındalık becerilerinin kolaydan zora doğru, hiyerarşik edinimini görebilirsiniz ve hemen sonrasında her bir basamakta yer alan becerilere ilişkin açıklamaları okuyabilirsiniz (13-15).

FONOLOJİK FARKINDALIK BECERİLERİ

Şekil 6.1. Fonolojik Farkındalık Becerileri

Şekil 6.1. Betimleme: Daha az karmaşıktan daha karmaşığa doğru merdiven basamakları şeklinde sıralanmış fonolojik farkındalık becerilerinin yazılı olduğu şema. Basamaklarda aşağıdan yukarı doğru sırasıyla; hece farkındalığı, uyak farkındalığı, başlangıç sesini ve son sesi tanıma, başlangıç uyak ayırma, başlangıç sesini ve son sesi ayırma, sesleri birleştirerek sözcük oluşturma, sözcükleri seslere ayırma, sesleri silme, manipüle etme yazmakta.

a. Hece Farkındalığı: Sözcükler, hecelerden oluşurlar. Çocuğunuzun bir sözcüğün içerisindeki hecelere dair farkındalığının olması fonolojik farkındalık becerilerindedir. Örneğin “elma” sözcüğünün iki heceden oluştuğunu fark etmesi, siz “el” dediğinizde son hecesini söyleyerek sözcüğü tamamlaması ya da “el” ve “-ma” dediğinizde heceleri birleştirerek sözcüğü oluşturması az karmaşık olan “hece farkındalığı” becerisine sahip olmayı gerektirir.

b. Uyak Farkındalığı: Bazı sözcükler birbirine benzer sesler içerdiklerinde söylenişleri oldukça birbirine benzemekte ve bu sözcüklerin birbirlerine benzediklerine dair farkındalık “uyak farkındalığı” olarak tanımlanmaktadır. Örneğin “hap” ve “kap” sözcüklerinin sonunda yer alan “a” ve “p” sesleri sözcüklerin söylenişinin ve duyulduklarında algılanışlarının benzer olmasına sebep olmaktadır. Söylenen sözcüklerin uyaklı olup olmadığına karar verme, sunulan birkaç sözcükten uyaklı olmayı bulma, söylenen sözcükle uyaklı başka bir sözcük üretme “uyak farkındalığı” becerilerini içermektedir.

c. Başlangıç Sesini ve Son Sesini Tanıma: Bir sözcüğün hangi sesle başladığını ve bittiğini fark edebilme ve söylenildiğinde tanıma daha karmaşık olan fonolojik farkındalık becerilerindedir ve “fonemik farkındalık” olarak tanımlanmaktadır. Çocukların hece farkındalığı gibi daha az karmaşık becerilerden bu düzeye doğru ilerlemesi beklenmektedir.

d. Başlangıç Uyak Ayırma: Uyak farkındalığı ile birlikte, sözcüklerde yer alan uyakları manipüle etme becerisinin ortaya çıkması beklenmektedir.

e. Başlangıç Sesini ve Son Sesi Ayırma: Çocuğunuza “top” sözcüğü hangi sesle başlıyor ya da “çay” sözcüğü hangi sesle bitiyor diye sorduğunuzda hece başı-sözcük başı pozisyon-daki sesi size söyleyebilmesi ya da sözcük sonu-hece sonu pozisyonundaki sesi ayırabilmesi “fonemik farkındalık” becerilerindedir.

f. Sesleri Birleştirerek Sözcük Oluşturma: Çocuğunuza /t/ /o/ /p/ gibi izole bir şekilde sesleri söylediğinizde bu seslerden bir sözcük oluşturabilmesi daha karmaşık fonolojik farkındalık becerilerine ulaştığını göstermektedir.

g. Sözcükleri Seslere Ayırma: Bir sözcük söylediğinizde o sözcüğü fonemlerine ayırabilmesi daha karmaşık becerilere sahip olduğunu göstermektedir. Örneğin “kasa” sözcüğünde yer alan sesleri sayabilir misin dediğinizde size /k/ /a/ /s/ /a/ olarak izole ve sıralı bir şekilde sesleri söyleyebilmesi “fonemik farkındalık becerilerinin” karmaşıklaştığını göstermektedir.

h. Sesleri Silme, Manipüle Etme: Sözcük içerisinde yer alan sesleri manipüle etme, var olan sesleri silerek sözcüğü revize etme fonolojik farkındalık becerilerinin en üst basamağıdır. Çocuğunuza “fare” sözcüğünü şimdi “-re” hecesi olmadan ya da /f/ sesi olmadan söyle dediğinizde sesleri silme ve manipüle etme becerilerini kullanarak bu görevi tamamlayabilmesi yine fonolojik farkındalık konusunda en üst basamağa ulaştığını göstermektedir.

Fonolojik Farkındalığı ve Okumayı Destekleyici Öneriler

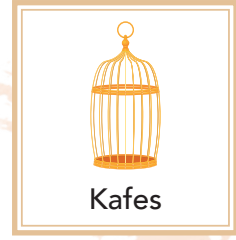
Fonolojik farkındalık becerileri, daha sonra gelişen okuma becerisinin önemli ve güvenilir bir yordayıcısı olduğundan okuma bozukluğu müdahalelerinin odağını oluşturmalıdır. Çocuğun sesleri ve sözcükleri aklında tutması için gerekli fonetik/fonolojik kodları kullanma becerisi zayıf ise “fonolojik işlemeyi hedef alan” yöntemlerin kullanılması gerekmektedir. Bu bölümde, fonolojik farkındalığı ve okumayı destekleyici önerilere sahip etkinlikleri okuyacaksınız (8,13-15).

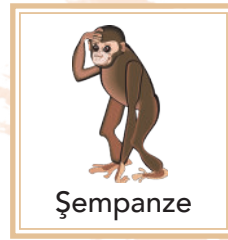
ETKİNLİK 1

Çocuğunuza aynı ya da farklı seslerle başlayan sözcükleri sorun.

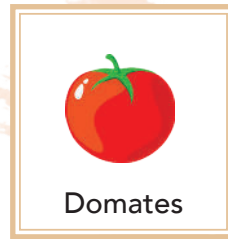
“Kitap” sözcüğü /k/ sesiyle başlıyor. /k/ sesiyle başlayan başka bir sözcük söyler misin? Aşağıda yer alan renkli görselleri kullanabilir, /k/ sesi içeren ve içermeyen sözcüklerin görsellerini kullanarak farklı oyunlar oynayabilirsiniz.

Şapka sözcüğü ile şempanze sözcüğü aynı sesle mi başlıyor, farklı sesle mi?

“Duman” sözcüğü /d/ ile başlıyor, /d/ sesi ile başlayan başka bir sözcük söyler misin?

ETKİNLİK 2

Çocuğunuzdan benzer sözcükleri içeren, fakat farklı anlamları olan iki sözcüğü birbirinden ayırt etmesini isteyin.

Örnek: "Bak, bu bir kapı!"

"Bakın, bu bir kapı!"

ETKİNLİK 3

Sözcük düzeyinde fonolojik farkındalığı artırmak için sesli okuma etkinlikleri yapın. Okul öncesi dönemde yer alan çocuklara kitap okurken spesifik sözcüklere dikkat çekin çocuğunuzun kitabı tutmasına, sayfaları çevirmesine ve siz okurken bazı sözcüklere işaret etmesine izin verin.

Görsel 6.1 Betimleme: Çimenlerin üzerine oturmuş annesiyle birlikte kitap inceleyen bir bebek

ETKİNLİK 4

Sözcük düzeyinde fonolojik farkındalığı artırmak için spesifik sözcüklere vurgu yapan parmak oyunları oynayın, çocuk şarkıları söyleyin.

Ellerim tombik tombik.
Kirlenince çok komik.
Kirli eller çok tombik.
Tombik demek çok komik.

Görsel 6.2. Betimleme: Ellerin kirli gözüktüğü bir görsel etrafında renkli şekiller ve müzik notası şekilleri

ETKİNLİK 5

Çocuğunuzdan gittikçe artan zorlukta karmaşık cümleleri ve kısa paragrafları dinlemesini ve ilişkili sorulara sözel olarak yanıt vermesini isteyin. Bu etkinlik için müfredatta yer alan kitapları kullanabilir ve bu konulara ilişkin farklı zorlukta yeni okuma parçaları hazırlayabilirsiniz.

ETKİNLİK 6

Çocuğunuzdan artan zorlukta karmaşık sözcükleri, cümleleri, tekerlemeleri tekrar etmesini isteyin. Sunduğunuz sözcüklerde farklı entonasyon ve vurgular kullanın.

ETKİNLİK 7

Çocuğunuzun bellek becerilerini de destekleyen etkinlikler yapabilirsiniz. Masanın üstüne resim ya da nesnelere koyun. Çocuğunuzdan gözünü kapatmasını isteyin ve bir resim ya da bir nesneyi kaldırın ve kaldırdığınız resimle ilgili tahminde bulunmasını isteyin. Bu resimler; birbirleriyle uyaklı resimler olabilir, aynı ses ile başlayan sözcükler olabilir. Aşağıda kaş taş ve yaş yazan resim kartları var.

ETKİNLİK 8

Resimli, onun sevdiği bir hikâye kitabını alın ve siz okurken okuduğunuz sözcükleri gözüyle takip etmesini isteyin.

ETKİNLİK 9

Etkinlik 8'e ek olarak cümle başındaki büyük harf kullanımlarını fark etmesini, cümle sonunda yer alan noktalama işaretlerini fark etmesini ve yazılı sözcükler arasında boşlukların farkına varmasını isteyin.

ETKİNLİK 10

Bir hikâye kitabı ya da çocuğunuzun müfredatında bulunan bir okul kitabını alın ve okumaya başlayın. Çocuğunuzdan siz okurken sizin söylediğiniz sözcükleri parmaklarıyla ya da zihninden saymasını isteyin.

ETKİNLİK 11

Okul öncesi dönemde yer alan çocuğunuz için uyaklı şarkılar uydurun ya da parmak oyunları üretin. Örneğin çocuğunuzun en sevdiği hayvanı kullanarak uyaklı bir şarkı uydurabilirsiniz.

ETKİNLİK 12

Çocuğunuzun sevdiği, ayak kullanarak uydurduğunuz şarkıları söylerken birlikte ritim tutun. Alkışlayarak ya da dizlerinize vurarak ritim tutabilirsiniz.

ETKİNLİK 13

Okul öncesi dönemde yer alan çocuğunuzla hece farkındalığı çalışmaları yapabilirsiniz. Ona sözcük resimleri gösterebilir, önünüzde yer alan bloklarla sözcükleri hecelerine bölme çalışmaları yapabilirsiniz. "Hmm, bu bir şapka. Şap-ka, bu sözcük 2 heceli." diyerek 2 bloğu yan yana koyarak onların bir tanesinin "şap" bir tanesinin de "-ka" hecesini ifade ettiğini gösterebilirsiniz. Bir süre sonra resimli kartlar sunarak değil, sunmadan da sadece dinleyerek çocuğunuzdan bu etkinliği yapmasını isteyebilirsiniz.

Şap	ka

ETKİNLİK 14

Çocuğunuza küçük kâğıtlara ayrı ayrı yazdığınız sözcükleri sunun ve bu sözcükleri kullanarak bir cümle oluşturmasını isteyin. İlk aşamada az sayıda sözcükle başlayabilirsiniz, daha sonra adım adım sözcük sayısını artırabilirsiniz.

Bugün

Gördüm

Kedi

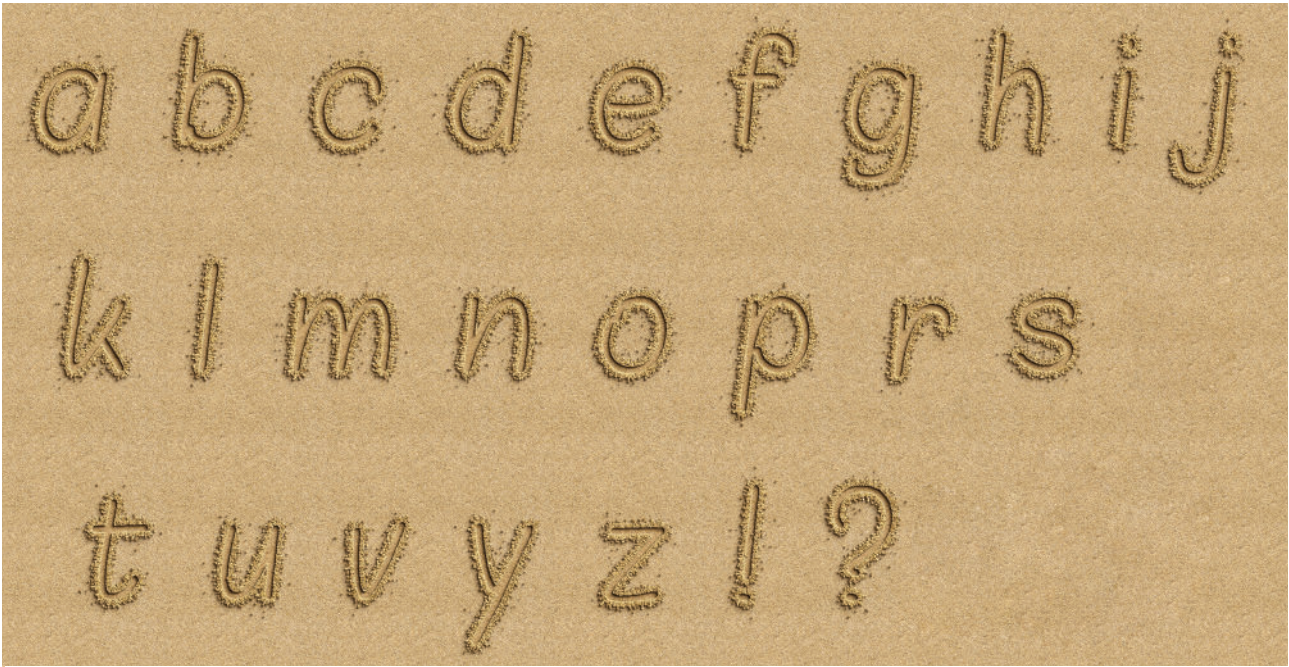
Bir

ETKİNLİK 15

Çocuğunuzla oturduğunuz oda içerisinde yer alan eşyaları saymaya başlayın. Daha sonra "Hadi, bu eşyaların ismini değiştirelim!" deyin. Örneğin "Koltuk sözcüğünü ilk sesi olmadan söyleyelim.", "Halı sözcüğünün son sesini silelim.", "Şimdi, bütün eşyaların ilk sesini /m/ yapalım; perde- merde." diyebilirsiniz.

ETKİNLİK 16

Çocuğunuzla duysal etkinlikler yapabilirsiniz. Örneğin kum dolu bir tepsi hazırlayabilir, parmaklarınızla bu kumda harfleri yazabilirsiniz. Yazarken çocuğunuza işitsel uyaran sunmanız, "Aa, bak /k/ yaptım." demeniz faydalı olacaktır.

Görsel 6.3. Betimleme: Kum üstüne yazılı alfabe

ETKİNLİK 17

Çocuğunuzla hikâye kitapları üzerinden ve kısa okuma parçaları üzerinden eş zamanlı okumalar yapabilirsiniz. Aynı anda beraber okumalar yapabilirsiniz. Beraber okumaya başlayıp daha sonra yavaş yavaş siz okumayı bırakabilir, çocuğunuzun bireysel okuma yapmasına izin verebilirsiniz.

ETKİNLİK 18

Çocuğunuzun harflerin şekillerini hissedebilmesi için farklı doku ve yüzeyleri içeren harf kartları oluşturabilirsiniz. Örneğin bir karta büyük bir "A" harfi yapıp üstünü yünlerle kaplayabilir, çocuğunuzun parmaklarıyla üstünden geçmesini isteyebilirsiniz.

Görsel 6.4. Betimleme: A harfi şeklinde hazırlanmış üç kurabiyeden birincisi sade, ikincisi beyaz şeker hamuruyla kaplı, üçüncüsü ise beyaz şeker hamuru üzerine kırmızı hamurdan kalplerle süslenmiş

ETKİNLİK 19

Çocuğunuza tek tek harfleri söyleyebilir ve duyduğu harfleri yazmasını isteyebilirsiniz. Daha sonra çocuğunuza sıra geçer ve siz onun söylediği harfleri yazarsınız. Eğlenceli olması adına bu etkinliği oyun hamurlarıyla da yapabilirsiniz.

Görsel 6.5. Betimleme: Masa üstünde önüne koyulan büyük A harfinin üstünü A harfi yazacak şekilde oyun hamuruyla kaplamış ve oyun hamurunun üstüne kağıt parçaları yerleştiren bir çocuk

ETKİNLİK 20

Çocuklar, görsel olarak ne kadar çok sözcük tanırlarsa o kadar kolay okuyabilirler. Çocuğunuzun okumalarında karşısına sıkça çıkan sözcükleri beraber belirleyebilir ve sözcük listelerinin yer aldığı bir defter oluşturabilirsiniz. Bu sözcüklere aşağıdaki şekillerde defalarca maruz kalmasını sağlayabilirsiniz. Belirlediğiniz sözcükleri yazılı bir formda onlara sunabilirsiniz. Örneğin “mevsim” sözcüğünü yazılı olarak sunduğunuzda içi boş olan harflerin içini boyamasını isteyebilirsiniz. Sözcüğe bakarak yazmasını isteyebilirsiniz. Aynı sözcüğü oyun hamurlarıyla ya da iplerle kendisinin oluşturmasını isteyebilirsiniz. Birçok farklı kelimenin içinden o sözcüğü bulabileceği etkinlik sayfaları oluşturabilirsiniz.

Neler Öğrendik?

Bu bölümde okul çağı dil bozukluklarına kısaca değinilmiş, disleksi alt tiplerinden “fonolojik disleksi”ye yoğunlaşılarak erken okuryazarlık becerileri içerisinde yer alan fonolojik farkındalık basamaklarına yer verilmiştir. Fonolojik farkındalık gelişim basamaklarının neler olduğu konusunda bilgi verilmiş ve son olarak fonolojik farkındalığı ve okuma becerilerini destekleyici öneriler içeren etkinliklere yer verilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

1. Yates, I., 2009. Communication, language and literacy. Carlton South, Vic.: Curriculum Corporation.
2. Paul, R., & Norbury, C. (2012). Language disorders from infancy through adolescence: Listening, Speaking, Reading, Writing, and Communicating (4th ed.). St. Louis, Missouri: Mosby Elsevier.
3. Snow, C.E., Burns, S., & Griffin, P. (1999). Preventing reading difficulties in young children. Novato, CA: Arena Press.
4. Fogle, P. (2008). Foundations of communication sciences& disorders. USA: Thomson Delmar Learning.
5. Hulme, C., & Snowling, M. J. (2016). Reading disorders and dyslexia. Current Opinion in Pediatrics, 28(6), 731–735.
6. L. Goldsworthy, C. (2003). Developmental Reading Disabilities: A Language Based Treatment Approach (2nd ed.). Clifton Park, NY, USA: Thomson, Delmar Learning.
7. Eissa, M. A. (2018). Issues Related to Identification of Children with Specific Learning Disorders (SLDs): Insights into DSM-5. International Journal of Psycho-Educational Sciences, 7(1), 106-111.

8. Jennings, J., Schudt Caldwell, J., & Lerner, J. (2014). *Reading Problems: Assessment and Teaching Strategies, Seventh Edition (7th ed.)*. Boston, MA, USA: Pearson Education.
9. Reid, G., & Guise, J. (2019). *Assessment for Dyslexia and Learning Differences*. London: Jessica Kingsley Publishers.
10. Adams, M.J. (1994). *Beginning to read*. Cambridge, MA: MIT Press.
11. Friedmann, N., & Coltheart, M. (2018). Types of developmental dyslexia. In A. Bar-On, & D. Ravid (Eds.), *Handbook of communication disorders: Theoretical, empirical, and applied linguistics perspectives*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton. Doi: 10.1515/9781614514909-036
12. Tree, J. (2008). Two types of phonological dyslexia– A contemporary review. *Cortex*, 44(6), 698-706. doi: 10.1016/j.cortex.2006.11.003.
13. Ehri, L.C., Nunes, S.R., Willows, D.M., Schuster, B.V., Yaghoub-Zadeh, S., & Shanahan, T. (2001). Phonemic awareness instruction helps children learn to read: The National Reading Panel’s meta-analysis. *Reading Research Quarterly*, 36, 250–287.
14. Bauman-Waengler, J. (2008). *Articulatory and Phonological impairments: a clinical focus (Third Edition bs.)*. USA: Pearson Education
15. Gillon, G.T. (2004). *Phonological Awareness From Research to Practice*. New York: The Guilford Press.